

Київський університет імені Бориса Грінченка

ISSN 2311-2409 (Print)
ISSN 2412-2009 (Online)
DOI:10.28925/2311-2409.2021.36

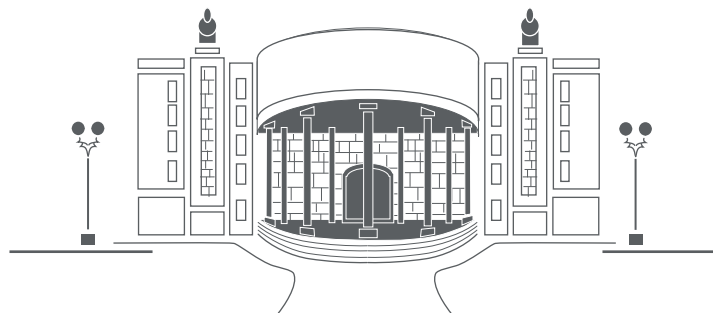
Педагогічна ОСВІТА:

теорія і практика

Pedagogical Education:
Theory and Practice

Психологія
Педагогіка

Psychology
Pedagogy

Збірник
наукових праць

№ 36 (2) • 2021

ЮВІЛЕЙНИЙ ВИПУСК ДО 20-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ

Рік заснування — 2001
Виходить двічі на рік

The year of foundation — 2001
Frequency: semi-annual

Київ • 2021

ЗАСНОВНИК

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
КВ № 19961-9761 ПР,
видане Державною реєстраційною службою України
28.05.2016 р. (перереєстрація)

Рік заснування — 2001
Виходить двічі на рік

Наукове фахове видання «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» включено до переліку наукових фахових видань України (категорія «Б»), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії (PhD) зі спеціальностей: 011 — «Освітні, педагогічні науки»; 012 — «Дошкільна освіта»; 013 — «Початкова освіта»; 015 — «Професійна освіта (за спеціалізаціями)» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 02.07.2020 р. № 886); 053 — «Психологічні науки» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 р. № 1471)

Журнал індексується
в міжнародних бібліографічних базах
Google Scholar, ResearchBible, Index Copernicus

Журнал підтримує політику відкритого доступу

Рекомендовано до друку Вченою радою
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 9 від 28.10.2021 р.)

У журналі публікуються розвідки, присвячені актуальним проблемам педагогіки і психології; результати фахових, теоретичних й експериментальних досліджень психологічної і педагогічної галузей освітянського напрямку наукового знання та методичного забезпечення педагогічного процесу за результатами наукових пошуків.

URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/aboutJournal>

ISSN 2311-2409 (Print)
ISSN 2412-2009 (Online)
DOI:10.28925/2311-2409.2021.36

Педагогічна освіта: теорія і практика Психологія. Педагогіка

Науковий журнал

№ 36 (2) 2021

Липень — грудень

Головна редакторка:

Паламар Світлана Павлівна,
кандидатка педагогічних наук,
старша наукова співробітниця (Україна).

Заступниця головної редакторки:

Хоружа Людмила Леонідівна,
докторка педагогічних наук, професорка (Україна).

Відповідальна секретарка:

Козир Маргарита Валентинівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна).

Технічна секретарка:

Билан Ольга Миколаївна (Україна).

Редакційна колегія:

Ляпунова Валентина Анатоліївна,
докторка педагогічних наук (Україна);
Зданевич Лариса Володимирівна,
докторка педагогічних наук (Україна);
Нежива Людмила Львівна,
докторка педагогічних наук (Україна);
Котенко Ольга Володимирівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна);
Кизенко Василь Іванович,
кандидат педагогічних наук (Україна);
Варченко-Троценко Лілія Олександрівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна);
Вембер Вікторія Павлівна,
кандидатка педагогічних наук (Україна);
Савенкова Ірина Іванівна,
докторка психологічних наук (Україна);
Скрипник Тетяна Вікторівна,
докторка психологічних наук (Україна);
Сергеєнкова Оксана Павлівна,
докторка психологічних наук (Україна);
Лозова Ольга Миколаївна,
докторка психологічних наук (Україна).

Іноземні члени редакційної колегії:

Смирнова-Трибульська Євгенія
(*Styrnova-Trybulska Eugenia*),
докторка габлітована (Республіка Польща);
Малах Йозеф (*Malach Josef*),
доктор педагогічних наук (Чеська Республіка);
Пападопулос Ісаак М. (*Paradopoulos Isaak M.*),
доктор філософії, доцент з прикладної лінгвістики
та навчання мов. (Республіка Кіпр).

FOUNDER

BORYS GRINCHENKO
KYIV UNIVERSITY

Pedagogical Education: Theory and Practice Psychology. Pedagogy

Scientific Journal

№ 36 (2) 2021

July – Desember

Certificate of State Registration of Printed Mass Media
KV № 19961-9761 PR,
issued by the State Registration Service of Ukraine
28.05.2016
(re-registration)

The year of foundation: 2001
Frequency: semi-annual

Scientific professional publication “**Pedagogical Education: Theory and Practice. Psychology. Pedagogy**” is included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine (Category “B”), in which the results of dissertations for the degree of Doctor of Science and Doctor of Philosophy (PhD) can be published in the following specialties: 011 — “Educational, Pedagogical Sciences”; Preschool Education”; 013 — “Primary Education”; 015 — “Professional Education (by specializations)” (approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 886 dated 02.07.2020); 053 — “Psychological Sciences” (approved by the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1471 dated 26.11.2020)

The journal is indexed
in international bibliographic databases Google Scholar,
Research Bible, Index Copernicus

The journal supports open access policy

Recommended for publication by the Academic Council
of Borys Grinchenko Kyiv University
(Rec. No 9 dated 28.10.2021)

The journal publishes findings on current issues of pedagogy and psychology; results of professional, theoretical and experimental research on psychological and pedagogical branches of educational direction of scientific knowledge and methodical maintenance of pedagogical process, according to the results of scientific researches.

URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/aboutJournal>

ISSN 2311-2409 (Print)
ISSN 2412-2009 (Online)
DOI:10.28925/2311-2409.2021.36

Chief Editor:

Palamar Svitlana,
PhD in Pedagogical Sciences, Senior Research Fellow
(Ukraine).

Deputy Chief Editor:

Khoruzha Lyudmyla,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine).

Executive Secretary:

Kozyr Margaryta,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine).

Technical Secretary:

Bylan Olga (Ukraine).

Editorial Board:

Lyapunova Valentina,
Doctor of Pedagogical Sciences (Ukraine);
Zdanevych Larysa,
Doctor of Pedagogical Sciences (Ukraine);
Nezhyva Lyudmyla,
Doctor of Pedagogical Sciences (Ukraine);
Kotenko Olga,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Kyzenko Vasyl,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Varchenko-Trotsenko Lilia,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Wember Victoria,
PhD in Pedagogical Sciences (Ukraine);
Savenkova Iryna,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);
Skrypnyk Tetyana,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);
Sergeenkova Oksana,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine);
Lozova Olga,
Doctor of Psychological Sciences (Ukraine).

Foreign members of Editorial Board:

Smyrnova-Trybulska Eugenia,
Doctor Habilitat (Republic of Poland);
Malach Josef,
Doctor of Pedagogical Sciences (Czech Republic);
Papadopoulos Isaak M.,
PhD, Assistant Professor of Applied Linguistics
and Language Teaching (Republic of Cyprus).

ЗМІСТ

Пам'яті Савченко О.Я. присвячується..... 6

РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Леонтьєва І.
Реформування освіти в Україні: еволюція наукових поглядів (2001-2021рр.) 12

Дубасенюк О., Вознюк О., Копетчук В.
Типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. 18

Гриневич Л.
Компетентнісний вимір професійного стандарту вчителя нової української школи. 25

Мельниченко О.
Освітологічні аспекти розвитку інтелектуального потенціалу нації: якість вищої освіти в Україні..... 34

РОЗДІЛ II ЄВРОПЕЙСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

Kozak L., Nurbekova S.
Play as a means of developing the creative potential of children in preschool education institutions..... 40

Shatiuk T.
Innovations in the training of educational psychologists in the Republic of Belarus 47

РОЗДІЛ III ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Паламар С., Нежива Л.
Особливості застосування хмари слів у мовно-літературній галузі початкової освіти. 54

Львіч Л., Науменко М.
Впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти: аудит доступності..... 62

Бровко К.
Формування іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років
засобом web-сервісу learningapps.org..... 68

Волинець К.
Підготовка майбутнього педагога нової генерації
в контексті ініціатив давоського форуму з питань освіти..... 74

Волинець Ю.
Мотивація професійного розвитку дошкільних педагогів
як умова підвищення якості дошкільної освіти в умовах євроінтеграції. 80

Коваленко О.
Діагностування педагогів як основна засада методичного супроводу організації освітнього процесу
в закладі дошкільної освіти..... 86

РОЗДІЛ IV ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Саврасова-В'юн Т.
Готовність до лідерства як чинник стресостійкості студентів..... 93

Сватенкова Т.
Мотиваційний потенціал підлітка у період дистанційного навчання..... 100

Соловійова Л.
Регулятивний компонент діяльності у складі критеріїв комплексної оцінки
готовності дитини до шкільного життя..... 108

Цюман Т., Нагула О.
Психолого-педагогічний супровід формування навичок безпечної поведінки дитини
(на прикладі онлайн-курсу «Я вмію себе захистити»)..... 114

CONTENTS

In memory of Savchenko O. Ya. dedicated to... 6

CHAPTER I THEORETICAL FUNDAMENTALS OF MODERN PEDAGOGY DEVELOPMENT

Leontieva I.
Reforming education in Ukraine: the evolution of scientific views (2001-2021).....12

Dubaseniuk O., Vozniuk O., Kopetchuk V.
Types of a higher school teacher's personality orientation and scientific and pedagogical activity 18

Hrynevych L.
The competence dimension of professional standard of new ukrainian school teacher25

Melnychenko O.
Educological aspects of the nation's intellectual potential development:
the quality of the higher education in Ukraine34

CHAPTER II EUROPEAN SCIENTIFIC STUDIES

Kozak L., Nurbekova S.
Play as a means of developing the creative potential of children in preschool education institutions 40

Shatiuk T.
Innovations in the training of educational psychologists in the Republic of Belarus47

CHAPTER III APPLIED ASPECTS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL SCIENCE

Palamar S., Nezhiva L.
Features of the use of the word cloud in the linguistic and literary field of primary education.54

Ilich L., Naumenko M.
Introduction of universal design in general secondary education institutions: accessibility audit.62

Brovko K.
Formation of foreign language speech activities of 6-7 year-old children
using the web-service learningapps.org68

Volynets K.
Training of the future new generation teacher in the context
of the Davos Education Forum initiatives74

Volynets Yu.
Motivation of preschool teachers' professional development
as a condition for improving the preschool education quality in the conditions of European integration80

Kovalenko, O.
Teacher diagnosing as a basic principle of methodical support organization
of the educational process in a preschool educational institution86

CHAPTER IV PSYCHOLOGY AND SOCIOLOGY IN THE CONTEXT OF MODERN SCIENCE

Savrasova-Viun T.
Readiness for leadership as a factor of students' stress resistance 93

Svatenkova T.
Motivative potential of a teenager during distance learning100

Soloviova L.
Regulatory component of activity within the criteria of a comprehensive assessment
of a child's readiness for school life.108

Tsiuman T., Nahula O.
Psychological and pedagogical support of child's safe behavior
skills formation (on the example of the online course «I know how to protect myself»)114

ПАМ'ЯТІ САВЧЕНКО ОЛЕКСАНДРИ ЯКІВНИ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ...

О.Я. Савченко

доктор педагогічних наук,
головний науковий співробітник Інституту педагогіки НАПН України,
академік НАПН України

ПОЧАТКОВА ОСВІТА В КОНТЕКСТІ ІДЕЙ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті йдеться про законодавчі засади і наукові підходи розроблення Державного стандарту початкової освіти і типових освітніх програм для 1–2 класів. Матеріали створені на засадах закону «Про освіту» (положення про результати освіти), Концепції Нової української школи, ідеях діяльнісно-результативної освіти, дитиноцентризму, природовідповідності та ін. Обґрунтовано алгоритм проектування змісту початкової освіти: мета — прогнозування обов'язкових результатів цього рівня освіти у державному стандарті — прогнозування очікуваних результатів у типових освітніх програмах за циклами навчання (1–2 класи; 3–4 класи) — засоби їх досягнення (зміст, методи, середовище). Визначено роль формувального оцінювання у початковій школі; проблеми створення нового науково-методичного ресурсу для вчителів.

Ключові слова: початкова освіта, нова українська школа, державний стандарт, типова освітня програма, обов'язкові і очікувані результати.

Продовжуючи себе у своїх вихованцях,
ми творимо не тільки людину, ми творимо самий час.
Дух часу, взаємовідносини між людьми —
усе це залежить від того, які ми з вами,
від того, яка школа, що їй народ довіряє своє майбутнє.

Василь Сухомлинський

Вступ. У сучасній початковій освіті активно змінюються цілі, результати, зміст, підходи до організації і оцінки якості освітнього процесу. Методологічною і нормативною основою реформування є закон України «Про освіту», Концепція НУШ, Основи державного стандарту.

Впродовж 2016–17 років розроблено і затверджено новий Державний стандарт початкової освіти, дві типові освітні програми для 1–2 класів, у яких вихідними інструментами є різні види освітніх результатів: навчальні, ключові і предметні компетентності, наскрізні уміння. Впровадження

нового змісту передбачає формування у вчителів, методистів готовності працювати в ситуації вибору нових програм, навчально-методичного забезпечення; посилення психологічної підготовки до використання нових способів навчальної взаємодії з учнями, використання ідеї партнерства.

Доступність всіх дітей молодшого шкільного віку до якісної початкової освіти належить до стратегічних пріоритетів реформи української школи, які передбачені законом «Про освіту» (1), «Концептуальними засадами реформування середньої школи» (2). Початкова школа раніше за інші рівні освіти стала об'єктом оновлення освітнього процесу на засадах дитиноцентризму, партнерства, врахування життєвих потреб дітей, розроблення нових Державних стандартів, освітніх програм, оцінювання навчальних результатів. Рух активного вчительства, батьків, науковців в галузі початкової освіти розпочався у 2016 році з обговорення на платформі EdEra змісту чинних навчальних програм, підручників, стану контролю і оцінювання навчальних досягнень учнів, пропозицій змінити процедуру вступу дітей до школи, поліпшити комфортність їх перебування та ін. Новий етап законодавчого і концептуального розвитку шкільної освіти, здійснені в останні роки дослідження українських і зарубіжних учених зумовили суттєві зміни статусу початкової освіти, її загальної мети, їх похідних складників функціонування у нових умовах. Зокрема, відповідно Національної рамки кваліфікацій «початкова освіта є першим рівнем повної загальної середньої освіти, який має забезпечити здатність особи виконувати прості завдання у типових ситуаціях у чітко визначеній структурованій сфері роботи або навчання виконувати завдання під безпосереднім керівництвом іншої особи» (1, с. 36, п.3).

З метою наукового обґрунтування очікуваних змін стосовно початкової школи науковцями відділу початкової освіти Інституту педагогіки було розроблено Концепцію розвитку початкової освіти, у якій передбачались системні зміни: нові управлінські рішення щодо організації і режиму навчання, модернізації змісту освіти, впровадження компетентнісного підходу і нових технологій, засобів оволодіння вчителями навчально-ігровою комунікацією з учнями та ін. (3, с. 1–4). Обговорення Концепції педагогічною громадськістю підтвердило пріоритетність реформування змісту початкової школи, її результатів, модернізацію системи контролю і оцінювання.

Впродовж 2016-2017 років науковці відділу початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України за участю вчених з відділів технологічної освіти, біологічної, хімічної та фізичної освіти, науковців Інституту проблем виховання (мистецтво і фізична культура) брали активну участь у складній творчій праці з розроблення

нового Державного стандарту початкової загальної освіти. Підкреслимо, що спершу теоретичні засади розроблення нового змісту було викладено в Основах стандартів для всієї загальної середньої освіти (наукове керівництво процесом створення стандартів від НАПН України здійснював академік О.І.Ляшенко). Тому *створення ДС початкової освіти відбувалось як перша частина ДС загальної середньої освіти*, що створювало об'єктивні передумови для забезпечення цілісності і неперервності якісної модернізації змісту в усій школі на єдиних методологічних і теоретичних засадах, наскрізне використання універсальної характеристики ключових компетентностей.

Відповідно переосмислено мету початкової освіти, яка виразно відображає дитиноцентровану особистісно зорієнтовану спрямованість початкової освіти.

Метою початкової освіти є всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості та допитливості.

Отже, базовими теоретичними положеннями конструювання змісту була *реалізація принципу дитиноцентризму в усіх його вимірах і діяльнісного підходу*. Втілення цих відомих положень на нормативно-прикладному рівні відбувалось досить складно, адже було необхідно врахувати не лише актуальні потреби сучасної дитини, а й закласти потенціал для її перспективного розвитку, готовності продовжувати навчання в базовій школі. Класична теорія розвивального навчання Льва Виготського про взаємозв'язок актуальної і найближчої зон розвитку дитини, нові психологічні дослідження особливостей розвитку сучасних дітей 6-10 річного віку мали зазвучати в нових умовах. Ми ґрунтувались на тому, що в оновленні змісту (а далі й методик навчання) слід враховувати не лише те, що зараз дітям цікаво і захоплює, а й професійно, відповідально спроектувати їх подальший поступ, який передбачає здобуття *обов'язкових і очікуваних освітніх результатів*, адже саме за досягнутими результатами можна буде оцінити, чи відбулися суттєві якісні зміни в системі початкової освіти.

Найбільшою інновацією реформування шкільного змісту вважаємо *феномен нових результатів освіти*. Якщо у чинному ДС вихідною категорією є *зміст*, тобто первинним, є те, що треба вивчати, а *результати засвоєння* визначено відповідно до тематики і обсягів змісту, то у новому ДС проектування змісту відбувалося принципово по-іншому. Міжнародний і вітчизняний досвід показав, що найбільш продуктивним у наш час є підхід, коли у навчанні переважають *інструментальні знання*, що є основою засвоєння способів дій. Якщо освітні результати

стають точкою відліку у визначенні змісту початкової освіти, тоді компетентнісний підхід, який використовувався і у попередньому ДС, стає засобом досягнення іншої якості освіти. За цих умов вчителі об'єктивно мають *розрізняти процес і результати навчання, а учні поступово навчаються розрізняти знання про факти, явища і знання про способи дій.*

У цій складній перебудові нормативним підґрунтям для усвідомлення педагогами сутності результатів НУШ є орієнтири закону «Про освіту». Зокрема, такі положення:

- результати навчання, які описано ширше ніж компетентності; їх можна ідентифікувати, спланувати, оцінити і виміряти; особа здатна їх продемонструвати після завершення освітньої програми (1, роз. 1, п. 22);

- ключові компетентності (роз. 11, п.15), які рекомендовано для всіх рівнів освіти (вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність, компетентності у галузі природничих наук, техніки і технології; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна; громадянські та соціальні компетентності; культурна компетентність; навчання впродовж життя; підприємливість та

- фінансова грамотність; (у ДС початкової освіти конкретизовано зміст компетентностей із врахуванням специфічних завдань цього рівня освіти);

- предметні компетентності, які передбачені типовими і освітніми програмами;

- спільні для всіх компетентностей вміння (читання з розумінням; уміння висловлювати власну думку усно і письмово; критичне і системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати свою позицію; творчість, ініціативність; вміння конструктивно керувати емоціями; оцінювати ризики, приймати рішення; розв'язувати проблеми; здатність співпрацювати з іншими людьми (1, ст. 12, п.1). Зазначені уміння ще визначають як наскрізні.

Що засвідчує цей перелік? Введення нової термінології щодо освітніх результатів відображає, з нашого погляду, зміну цілей освіти, яка поступово стає *діяльнісно-результатною*. Це зумовлює потребу переосмислення відбору змісту, забезпечення його наближеності до життєвих потреб дітей, узгодження складності і обсягу навчального матеріалу із прогнозованими результатами.

Отже, алгоритм сучасного проектування змісту такий: ***мета початкової освіти прогнозування її обов'язкових у ДС розроблення типової програми, у якій визначено очікувані результати, пошук засобів їх досягнення (зміст, методи, середовище, режим і т. ін.).***

Визначення результатів у ДС і типових програмах репрезентовано у

третьої особі, через висловлювання здобувачем різних способів *сприймання, створення, розрізнення, використання, усвідомлення, оцінювання, виявлення свого ставлення та ін.*

У ДС вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей учнів (здобувачів освіти) визначено за такими *освітніми галузями*: мовно-літературна (українська мова та література, мови та література відповідних корінних народів і національних меншин; іншомовна освіта); математична;

природнича; технологічна; інформатична; соціальна і здоров'язбережувальна; громадянська та історична; мистецька; фізкультурна.

Закон «Про освіту» орієнтує педагогів в організації навчання враховувати цикли. У початковій школі визначено два цикли: перший — 1–2 класи, другий — 3–4 класи. Загалом циклування має сприяти чіткішому визначенню цілей навчання, опису очікуваних освітніх результатів і розробленню оцінних інструментів для меншого часового проміжку з метою поступового вирівнювання навчальних можливостей і здобутків дітей 6-7 річного віку, а потім 8-9 річного.

У додатках до ДС вказано: 1) мету та обов'язкові результати здобувачів освіти для кожної галузі окремо для першого і другого циклів; 2) базові навчальні плани початкової освіти (4 варіанти для різних типів шкіл).

Компетентнісний підхід не можна зводити лише до визначення діяльнісних результатів. Він покликаний зменшувати навантаження знаннєвого компоненту обсягу змісту. До речі, саме це було ключовою причиною стрімкого переходу на компетентнісні засади країн лідерів із шкільної освіти. Крім того, освоєння переваг компетентнісного підходу передбачає використання різних *видів інтеграції*. Ірентуючись на цьому, наша робоча група прагнула створити типову освітню програму, у якій поєднано предметне навчання з інтегрованими курсами. Наприклад, новий курс «Я досліджую світ», об'єднує п'ять освітніх галузей і використовується впродовж 1-4 класів.

Прокоментуємо методичний потенціал *Типової освітньої програми, створеної науковцями НАПН України* під нашим керівництвом.

У програмі визначено очікувані результати для кожного класу і коротко вказано відповідний зміст предмета чи інтегрованого курсу. *З урахуванням ідей НУШ для початкової освіти ми створили програму за такими принципами:*

- дитиноцентрованості і природовідповідності;
- узгодження цілей предмету (курсу) з очікуваними результатами і змістом;
- доступності і науковості змісту і практичної спрямованості результатів;
- наступності і перспективності змісту для розвитку дитини;

- логічної послідовності і достатності засвоєння учнями предметних компетентностей;
- взаємопов'язаного формування у кожній освітній галузі ключових і предметних компетентностей;
- можливостей реалізації вчителем змісту освіти через предмети або інтегровані курси;
- можливостей адаптації змісту програми до індивідуальних особливостей дітей (інтелектуальних, фізичних, пізнавальних);
- творчого використання програми залежно від умов навчання.

Враховуючи інтегрований характер кожної компетентності, ми рекомендуємо систематично використовувати *внутрішньопредметні і міжпредметні зв'язки*, які сприяють цілісності результатів початкової освіти та переносу умінь у нові ситуації, є передумовою використання інтегрованих курсів та інтегрованих уроків.

На етапі масового переходу усіх шкіл на новий зміст освіти, відсутності у 1-2 класах домашніх завдань і бального оцінювання у Типовій програмі ми визначали очікувані результати не на кінець першого циклу, а окремо для першого класу і другого, щоб вчителі мали орієнтири щодо поступу дітей. Як показало подальше обговорення проєктів типових програм, у процесі якого у МОН України надійшло понад 1000 відгуків, такий підхід підтримало більшість дописувачів.

У ДС початкової освіти маємо *загальні обов'язкові результати*, які визначені за ключовими компетентностями і освітніми галузями, а у типових освітніх програмах, що створені на основі ДС, визначено *конкретні очікувані результати*, які подано за змістовими лініями з урахуванням можливостей кожної освітньої галузі для формування в учнів ключових і предметних компетентностей і наскрізних умінь.

У процесі розроблення типових програм *об'єктами пошуку нових наукових рішень були такі питання*: як упередити можливість перевантаження нової початкової школи, як визначити «ядра змісту» для інтегрованих курсів, яку кількість галузей і що саме доцільно інтегрувати, як у кожній з галузей передбачити взаємозв'язок ключових і предметних компетентностей, адже всі компетентності важливі, але кожна освітня галузь має свої пріоритети для їх формування. До речі, у нових матеріалах Європейської комісії з освіти (Брюссель) щодо ключових компетентностей (листопад 2017 рік) підтверджено дієвість застосування компетентнісного підходу в освіті різних країн. Визначено, що його правильне застосування дозволяє очікувати розвиток у молодих європейців *критичного мислення, здатності вирішувати проблеми, навичок роботи в команді, спілкування та переговорів, аналітичних і творчих здібностей, сприйняття цінностей міжкультурності*.

Отже, зараз педагогічні колективи початкових шкіл мають можливість вибору типової або освітньої програми для 1-2 класів. Як відомо, вже протягом цього навчального року, крім пілотного проєкту у 100 школах, який здійснювався під егідою МОН України, експериментувалися й інші програми. Наявність в освітньому просторі держави різних освітніх програм, які за очікуваними результатами відповідають ДС або одній з типових програм, на наш погляд, створює передумови для варіативності педагогічних систем, взаємобагачення методик, створення моделей різних освітніх середовищ, сприятливих для дітей з різними можливостями.

Наступний етап модернізації початкової освіти передбачає фахове втілення вимог ДС, типових і освітніх програм у нових підручниках. На жаль, вони мають подаватися на конкурс у дуже стислі терміни, що є великим ризиком досягнення їх належної якості. Адже школа очікує втілення у підручниках і інтегрованих курсах нових підходів до навчання грамоти, математики, мистецтва, технологій. Потрібні також нові рішення для методичного і візуального відображення у підручниках систем вправ і завдань достатньої частотності для досягнення учнями результатів, які згодом мають бути об'єктами вимірювання. Все це передбачає необхідність випереджувального вивчення вчителями нового навчально-методичного забезпечення.

Широкі інформаційні можливості, нові вимоги суспільства, батьків, очікування сучасних дітей, які дуже відрізняються від попередніх поколінь, *створюють для вчителів нову професійну ситуацію* (6). Визначальними ознаками новизни є: варіативність умов здобуття учнями початкової освіти, які зумовлені широким діапазоном особистісних відмінностей дітей, реальним вибором програм і навчально-методичного забезпечення, різним освітнім середовищем. Важливими внутрішніми чинниками успішності діяльнісно-результативної освіти вважаємо технологічність освітнього процесу і перехід на формувальне оцінювання учнів.

В зв'язку з цим є кілька міркувань. Відповідно із законом «Про освіту» вчителі шкіл мають право на створення власних програм та їх навчально-методичного забезпечення. Як нам видається, щоб скористатися цим правом, насамперед слід оволодіти вмінням аналізувати різні освітні програми, підручники і методичні системи, щоб зробити вмотивований вибір з огляду на їхній потенціал щодо формування в дітей очікуваних результатів.

Нові смисли у меті початкової освіти (*всесторонній розвиток дитини відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб...*) мають вирівняти перекик від фронтальної роботи в бік посиленої індиві-

дуалізації. Тому вислів — *знати, поважати і враховувати індивідуальність кожного, це не гасло, а обов'язкова умова успішності нової школи*. Тому гострою є потреба психологізації підготовки вчителів з метою оволодіння діагностичними методиками, уміннями співпрацювати з молодшими школярами, вчити дітей працювати разом та ін. Зараз створюються передумови для реалізації методики індивідуалізації, адже суттєво має змінитися освітнє середовище (на його оновлення передбачено великі кошти), багато вчителів беруть участь у тренінгах щодо застосування різноманітних навчально-ігрових ситуацій, які сприяють виявленню здібностей та інтересів дітей з різними стартовими можливостями і пізнавальними інтересами.

У Типових програмах НАПН України підкреслено необхідність застосування формульованого і вербального оцінювання. Ці види оцінювання змінюють функції вчителя у процесі контролю і оцінювання учнів, натомість вони поступово у співпраці з педагогом мають оволодіти уміннями самооцінки і самоконтролю, тобто ставати суб'єктами учіння. Без цих умінь не можна сподіватись навіть на елементарне партнерство, яке належить до провідних ідей НУШ. Позитивом формульованого оцінювання є те, що воно сприяє оволодінню учнями умінням вчитися, яке є пріоритетною ключовою компетентністю початкової освіти. За такого підходу діти набувають досвід виконання тестів, складання портфоліо своїх досягнень тощо. Більш чітко виявляється також ефект справедливості: практично дитина зможе усвідомити залежність між тим, які вона зусилля вкладає в роботу, що в неї вийшло, як вона себе може оцінити. Формульоване оцінювання змінює ставлення учнів до власних помилок, які є природними у процесі самостійного учіння. Принагідно зазначимо, що Європейська комісія з освіти визнає, незважаючи на тривалий досвід використання компетентнісного підходу, проблема вимірювання і оцінювання сформованості компетентностей в осіб різного віку належить до найменш досліджених.

Хочу наголосити, що досягнення учнями *компетентнісних результатів не єдина мета модерні-*

зації початкової школи. У цей період надзвичайно важливо створити умови саме для *всестороннього прояву інтересів і здібностей дітей*, щоб розуміння їхньої успішності вчителями і батьками, не обмежувалось тільки когнітивною сферою, не менш важливими у цьому віці є емоційний, моральний, естетичний розвиток, дослідницька позиція у пізнанні світу людей, природи і самого себе. Тому діяльнісні результати освітнього процесу мають гармонізуватись із ціннісними.

Якість початкової освіти, як відомо, залежить від якості передшкільної підготовки дітей. Якісна дошкільна освіта набуває у світі все більшої цінності. Її обов'язковість законодавчо підтверджена і в Україні, але більшість дошкільників, на жаль, такої підготовки не одержує. В законі «Про освіту» (розділ II, ст. 11) відповідальність за здобуття дошкільної освіти покладено на батьків. Вважаємо, що це недостатньо, необхідно роз'яснювати участь у досягненні якісної передшкільної освіти і територіальних громад; можливо слід відкривати при школах короточасні підготовчі групи для малюків.

У перспективі важливо якнайшвидше створити новий методичний ресурс для вчителів початкової школи; передбачати проведення теоретичних і практичних заходів з дошкільниками, психологами, викладачами педагогічних факультетів.

Однозначно, що нові цілі і функції діяльності вчителя передбачають його фундаментальну психологічну дидактико-методичну підготовку, цифрову грамотність. А для цього потрібно здійснити чимало структурних і змістових змін у його підготовці (інтеграція дидактики і часткових методик, неперервна педагогічна практика, оволодіння педагогічною діагностикою та ін.). На жаль, в нинішній підготовці учителів, з нашого погляду, практичної спрямованості ще замало. Загалом, підготовка майбутніх учителів початкових класів вимагає більш чіткої і послідовної прив'язки до потреб основного замовника — школи, де сучасний вчитель є класоводом, багатопредметником, психологом, соціальним захисником дитини та соціальним партнером батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Початкова освіта в контексті ідей Нової української школи. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/714505/1/%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%B0%D1%82%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%D1%96%20%D1%96%D0%B4%D0%B5%D0%B9%20%D0%9D%D0%A3%D0%A8.pdf>
2. Закон України про освіту <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Концепція НУШ: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Концепція початкової освіти / О.Я.Савченко, Н.М.Бібік, В.О.Мартиненко та ін.. // Початкова школа. 2016. № 6. С. 1-4.

5. Державний стандарт: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
6. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти. 1–2 класи. К.: Т.Д. «Освіта-Центр+», 2018. 240 с.
7. Кондратенко Л.О. Психологія первинної шкільної неспішності: монографія. Чернігів : Десна Поліграф, 2017. 488 с.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy pro osvitu <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Kontsepsiia NUSh: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
3. Kontsepsiia pochatkovoї osvity / O.Ia.Savchenko, N.M.Bibik, V.O.Martynenko ta in.. // Pochatkova shkola. 2016. № 6. S. 1-4.
4. Derzhavnyi standart: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
5. Typovi osvichni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity. 1–2 klasy. K.: T.D. «Osvita-Tsentr+», 2018. 240 s.
6. Kondratenko L.O. Psykholohiia pervynnoi shkilnoi neuspishnosti: monohrafiia. Chernihiv : Desna Polihraf, 2017. 488 s.

Савченко А.Я.

НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ИДЕЙ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЫ

В статье описаны законодательные основы и научные подходы разработки Государственного стандарта начального образования и типовых образовательных программ для 1–2 классов. Указанные материалы созданы на основе положений закона «Про образование» о результатах образования, Концепции Новой украинской школы, деятельностно-результативном образовании, природоцелесообразности обучения и др. Обоснован алгоритм проектирования содержания начального образования: цель; прогнозирование обязательных результатов для этого уровня в государственном стандарте; средства их достижения (содержание, методы, среда и др.); прогнозирование ожидаемых результатов в типовых образовательных программах по циклам обучения (1–2 классы; 3–4 классы). Определена роль формирующего оценивания в начальной школе; проблемы создания нового научно-методического ресурса для учителей.

Ключевые слова: начальное образование, новая украинская школа, государственный стандарт, типовая учебная программа; обязательные и ожидаемые результаты.

O. Savchenko

PRIMARY EDUCATION IN THE CONTEXT OF THE IDEAS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. *The article describes the legal framework and scientific approaches to the development of the State Standard for Primary Education and model educational programs for grades 1–2. These materials were created on the basis of the provisions of the Law “On Education” on the results of education, the Concept of the New Ukrainian School, activity-effective education, the expediency of nature of education, etc. The algorithm for designing the content of primary education is substantiated: the goal is to predict the mandatory results for this level in the state standard — means their achievements (content, methods, environment, etc.) — forecasting expected results in typical educational programs for training cycles (grades 1–2; grades 3–4). The role of formative assessment in primary school is determined; problems of creating a new scientific and methodological resource for teachers.*

Key words: primary education, new Ukrainian school, state standard, typical curriculum; required and expected results.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ ПЕДАГОГІКИ

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.361>
УДК 37.014.5(477)»20»

Леонт'єва І.В.,

доцент кафедри теорії та історії педагогіки
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук
i.leontieva@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-8084-1912

**РЕФОРМУВАННЯ ОСВІТИ В УКРАЇНІ:
ЕВОЛЮЦІЯ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ (2001-2021)**

У статті зроблено спробу теоретично дослідити еволюцію наукових поглядів на розвиток й реформування освіти в Україні крізь призму публікацій авторів-дослідників на сторінках наукового фахового видання «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» та результатів всебічного аналізу стану і розвитку національної освіти за 30-річний період незалежності України, представлений в аналітичних виданнях колективу учених НАПН України: Біла книга національної освіти (2010), Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011, 2016, 2021). Приділено увагу континууму актуальних проблем освітньої сфери, оцінці нинішнього стану і найближчих перспектив розвитку української освіти та науковому обґрунтуванню шляхів модернізації вітчизняної освіти в перерізі двох площин — позиції провідних науковців НАПН та педагогів-практиків.

Ключові слова: наукове фахове видання; освітня парадигма; розвиток освіти; стан і перспективи розвитку української освіти.

© Леонт'єва І.В., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. У 2021 році Україна святкувала 30-річчя державної незалежності. За цей нелегкий період вона змушена була не лише захищати власний суверенітет й долати негативну спадщину минулого, а й реагувати на виклики сьогодення, модернізуватися, набувати інноваційного вектору розвитку та прискорення для глобального світового поступу. Головним й незмінним рушієм соціально-економічного прогресу будь-якої країни незмінно є її людський капітал. Компетентні й кваліфіковані, відповідальні й свідомі, креативні й конкурентоспроможні, конструктивні й консенсусні громадяни — ось головний секрет досягнення Україною міжнародного визнання, конкурентоспроможності, сталого економічного розвитку. Ключову роль у розвитку людського капіталу, а в останні роки й безперервно зростаючу

роль (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016, с.4), відіграє сучасна якісна освіта.

Науковці НАПН України на сторінках «Національної доповіді» (2016, с.4-5) суголосно зазначають, що «усі двадцять п'ять років утвердження незалежності України проходили під знаком формування, реалізації і модернізації державної освітньої політики». Упродовж цих років сфера освіти незмінно виступала ключовим суб'єктом націє- та державотворення, провідним соціальним інститутом, що відповідав за інноваційний розвиток людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу. Саме тому провідним завданням української держави було створення функціонуючої та самодостатньої національної системи освіти, яка зберігала б про-

гресивні традиції минулого, відповідала новим суспільним відносинам та накопичувала інноваційний потенціал подальшого розвитку. За роки незалежності державна освітня політика генерувалася здійснювалася в умовах розширення спектру та збільшення сили трансформаційних впливів європейської інтеграції та світової глобалізації й генерувалася як загальнонаціональна суспільна стратегія. Однак, незважаючи на низку позитивних зрушень у національній освіті за останні роки, зокрема модернізацію законодавства освітньо-наукової сфери, прийняття європейського вектору розвитку освіти й науки, активізацію міжнародної співпраці у цій сфері, зростання їх відкритості новому досвіду та технологіям, усе ще відчувається історично накопичена невідповідність вітчизняної освіти й науки передовій європейській і світовій практиці. Усвідомлення цього змушувало й досі змушує педагогічну громаду спільно шукати шляхи поширення, стимулювання та подальшої інституціоналізації освітньої політики, вести публічний діалог з питань модернізації вітчизняної освіти і мова йде не лише про діалог між владою і педагогічною громадою, а й про діалог усередині педагогічної громади. Яким є цей діалог, його зміст та особливості, суголосність чи розбіжність ідей — усе це прослідковується при вивченні й детальному аналізі психолого-педагогічних ідей, оприлюднених та обговорюваних у вітчизняному науковому просторі, зокрема на сторінках наукових та аналітичних видань.

Метою даної статті є дослідження розвитку педагогічних ідей, зокрема щодо реформування освіти в Україні, крізь призму публікацій авторів-дослідників на сторінках наукового фахового видання «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» та оприлюднених результатів всебічного аналізу стану і розвитку національної освіти за 30-річний період незалежності України, представлених в аналітичних виданнях колективу учених НАПН України. Відтак провідним **завданням** наших розвідок є окреслити ті актуальні проблеми освітньої сфери, що стали предметом відкритого діалогу освітян, їх оцінку стану і найближчих перспективи розвитку української освіти та наукове обґрунтування шляхів її модернізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, зокрема аналітичних праць з проблеми реформування освіти в Україні, поглядів освітянської спільноти на інститут освіти, її місію та парадигми, підходи до з'ясування принципових засад існування освітньої галузі, засвідчили відсутність цілісного погляду на розвиток національної освіти. Зокрема, Зязюн І., відомий вітчизняний науковець, педагог, звертав увагу на відсутність генеральної ідеї освіти, яка б вирівнювала її курс, вирішувала суперечливі питання та врівноважу-

вала конфліктні ситуації як в ній самій, так і у суспільстві уцілому (Зязюн І., 2006, с.22). Сучасні дослідники Батечко Н. та Михайліченко М. зауважують, що «в педагогіці бракує метасистемних теорій, системи взаємоузгоджених понять і категорій, а, натомість, домінують емпіричні висновки» (Батечко Н., Михайліченко М., 2020, с.30).

Виклад основного матеріалу. Наукове фахове видання «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» святкує цього року свій 20-річний ювілей. Журнал розпочав свою історію ще у грудні 2001 року як спільний проект тоді ще Київського міського педагогічного університету імені Б.Д. Грінченка та Інституту проблем виховання АПН України. Спочатку видання було «домашнім» журналом у якому публікували результати своїх наукових розвідок співробітники обох установ. Однак актуальність розглядуваних у збірнику проблем з галузі психології та педагогіки, їх широкий (історичний, методологічний, методичний) аспект, змістовність окреслених підсумків експериментальних досліджень, наявність у складі редакційної колегії серйозних, знаних як в Україні так і за її межами, науковців засвідчили його потенціал як наукового видання (у березні 2003 року журнал було зареєстровано у Державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України).

За два десятиліття журналом було пройдено цікавий, складний й серйозний шлях. На сьогодні у тридцяти п'яти випусках журналу сумарно опубліковано понад 690 наукових статей з історії та теорії педагогіки, професійної-педагогічної освіти та методики викладання, порівняльно-педагогічні розвідки та теорії й практики виховання, загальної, вікової й педагогічної психології, соціології та теорії й практики психологічної допомоги. Чимало з авторів журналу захистили свої кандидатські та докторські дисертації, опублікувавши в ньому результати досліджень. За останні роки видання стало впізнаваним й затребуваним як у вітчизняному, так і зарубіжному науковому дискурсі, свідченням цього є понад 28 публікацій білоруських, польських, чеських, словацьких та американських науковців. Сьогодні журнал достойно реалізує свою місію як інтерактивний майданчик для відкритих інтелектуальних дискусій, обміну думками між авторами, обговорення широкого кола актуальних питань з психології та педагогіки, сприяючи, тим самим, розвитку освіти й науки в Україні.

Вибудовуючи концепцію дослідження еволюціонування поглядів, ідей, позицій, переконань освітянської спільноти з актуальних питань розвитку освіти крізь призму наукових публікацій авторів досліджуваного видання, ми окреслили для себе два стратегічні вектори аналізу: особливості формування національної самодостатньої цілісної системи освіти суверенної країни за пері-

одами 2003-2009 рр., 2010-2015 рр. та 2016-2021 рр. та аналітична характеристика фокусу наукової уваги освітян-дописувачів журналу «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» у досліджувані періоди. Вибір окреслених нами періодів обумовлено, з одного боку, оприлюдненням у зазначені періоди «Національної доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні» (2011, 2016, 2021), яка містила підготовлений колективом учених НАПН України аналітичний матеріал за результатами дослідження стану і перспектив розвитку вітчизняної освіти впродовж 20-ти, 25-ти та 30-річного періоду незалежності, та «Білої книги національної освіти (2010), підготовленої ініціативною групою педагогів-практиків, що акумулювала констатацію освітніх реалій і точку зору представників освітянської спільноти щодо необхідних реформ у гуманітарній сфері, з іншого — поетапна модернізація наукового змісту, методичних особливостей, форм і політики розглядуваного видання, що також припадає на окреслений період. Розглядаємо це як прояв певного зв'язку, загальної закономірності, детермінованої системно соціально-економічними, політичними та демографічними процесами в Україні, тенденціями екстенсивного та інтенсивного розвитку вітчизняної освіти, законодавчим та науковим обґрунтуванням відповідних трансформацій всіх без винятку освітніх ланок у нових умовах національного й глобального прогресу. Зупинимось детальніше на кожному періоді та сформульованих нами узагальненнях.

Для виокремленого нами першого періоду (2003 — 2009) характерними були крах старої традиційної моделі освіти, наростання «освітньої катастрофи» посилене тим, що рішення на всіх рівнях управлінської ієрархії в освіті приймалися або авторитарно, або кулуарно, звільнення розуму освітян від ілюзорного сподівання, що школа та освіта зможуть зберегти свій status quo, нарешті усвідомлення, що динамічні зміни стали нормою у всіх сферах життя, а виклики, породжені новою «епохою змін», потребують негайного вирішення. Наукова спільнота освітян активно шукала «ліки» від хвороб вітчизняної освіти, залишаючи в минулому суто радянське уявлення про те, що єдиним шляхом виходу з кризи є докладання більших педагогічних зусиль та ресурсів й не піддаючись спокусі дати прості відповіді на складні питання (Біла книга: Сили змін та вектори руху до нової освіти України, 2009). Віра у «виліковність» національної освіти ґрунтувалася на досвіді «оздоровлення» систем шкільної освіти в пострадянських країнах. На сторінках ще зовсім молодого журналу «Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка» у цей період з'являється чимало дискусійних статей, тематика і зміст яких піднімали питання вироблення адекватної

реаліям часу освітньої політики, ставали інструментом забезпечення відкритості реформування освітньої сфери, урахування думки професіоналів. Серед них дописи, присвячені аналізу теоретичних підходів до інноваційних процесів в освіті (Даниленко Л., 2005), інтеграції університетської педагогічної освіти України в європейський освітній простір у контексті Болонського процесу (Євєць Є., 2005), методологічним засадам оновлення навчального процесу в педагогічному університеті (Мартиненко С., 2005), педагогічного професіоналізму у контексті акмеології (Данилова Г., 2006), реалізації державної політики щодо формування здорового способу життя учнівської молоді в системі шкільної освіти (Брусенко О., 2008), мовному етикету у професійній культурі педагога (Зимівець Н., 2008), валеологічній складовій у змісті освіти середньої та вищої школи (Маруненко І., 2008), полікультурній освіті як вимозі сьогодення (Сорока М., 2008), сутності та напрямам соціально-педагогічного забезпечення прав дітей (Петрочко Ж., 2009), викликам суспільних трансформацій (Огнев'юк В., 2009). Як бачимо пошук виходу з освітньої кризи був багатовекторним, адже, на думку вітчизняних науковців, подолати кризу в українській освіті було неможливо на базі застарілих уявлень про неї. Акумульовані у «Білій книзі» (2009) точки зору професіоналів на шкільну освіту (вчити дітей «як думати», а не «що думати»; забезпечувати їм «рівні можливості», а не рівність; допомагати опанувати ще не існуючі знання, а не змушувати зазубрювати «вчорашні» знання), на вектори руху до нової освіти України, на принципи освітньої політики — усе це засвідчило серйозні інтелектуальні надзусилля освітянської громади заради осягнення усїєї складності ситуації та напрямків руху до нової освіти України, стало поштовхом до змін в освіті.

Другий період (2010-2015) характеризувався визнанням освіти ключовим фактором суспільного прогресу, успішного розвитку, нації, держави, кожної людини, розумінням, що освітня місія реалізується не автоматично, а за деяких умов, позиціонуванням України як незалежної суверенної, демократичної соціальної держави, що прагне увійти до 20 передових країн світу (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2011). Усе це сукупно зобов'язувало широкую науково-педагогічну громаду розглядати освіту у двох аспектах: з огляду на загальнонаціональний вимір та у зв'язку з її орієнтацією на окрему особистість, її потреби та інтереси, задатки та таланти. Окрім того, українське суспільство потребувало освіти, що б відповідала міжнародним стандартам якості. Відтак, на сторінках розглядуваного наукового журналу з'являються публікації, що намагалися дати відповіді на сучасні виклики й тенденції розвитку

освіти. Зокрема статті, присвячені компетентнісно зорієнтованому підходу в освіті (Калашнікова С., 2010; Фруктова Я., 2011), використанню інноваційних форм організації самостійної роботи у процесі фахової підготовки (Сорока М., 2011), питанню стандартизації професійного розвитку педагогів (Войцехівський М., 2013), професійній мобільності викладача (Бобрицька В., 2013), теоретичним засадам науково-дослідницької діяльності викладачів університетів (Євтух М., 2014), стратегіям управління освітнім середовищем закладу вищої освіти (Братко М., 2015), формуванню ІКТ-компетентностей викладачів університету (Морзе Н., Кочарян А., 2015).

Серед уроків цього періоду: державна освітня політика повинна бути полісуб'єктною, діяльною, системною, послідовною, науково обґрунтованою, міжнародно узгодженою; пріоритетними мають бути людиноцентризм, забезпечення якості і доступності, конкурентоспроможності й ефективності, інтеграція в європейські та світові простори освіти і досліджень, періодичний національний і міжнародний моніторинг, комплексний аналіз стану і перспектив розвитку освіти, стабільне забезпечення фінансовими та інтелектуальними ресурсами (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2016).

У третій період (2016-2021) сфера освіти, як найбільша гуманітарна сфера країни, незмінно виступає провідним соціальним інститутом, на який покладено головну відповідальність за інноваційний розвиток людини, формування конкурентоспроможного людського капіталу, успішне майбутнє української нації. Водночас початок нового періоду було ознаменовано новими викликами людству й національним освітнім системам: вимога цивілізаційного поступу та інновацій, прискорення технічного прогресу, людиноцентризму в освіті, освіти впродовж життя та освіти дорослих, методичного супроводу сфери освіти, міжнародної взаємодії й, водночас, конкуренції та лідерства тощо. Усе це сукупно актуалізувало нові питання щодо рівного доступу до якісної освіти, забезпечення і вдосконалення освітньої якості, взаємного визнання освітніх досягнень і кваліфікацій, визначення і формування в освіті ключових компетентностей, створення конкурентоспроможних освітніх систем, використання в них інформаційно-комунікаційних технологій (Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні, 2021). Саме це стало предметом діалогу освітян у зазначений період, який ми можемо спостерігати крізь призму публікацій у науковому журналі «Педагогічна освіта:

теорія і практика. Психологія. Педагогіка». Так на його сторінках з'являються публікації зарубіжних науковців, присвячені мультикультуральному та інтеркультуральному концептам освіти (Grabowska B., Kvadrans L., 2016), вихованню розуму й працездатності за спадщиною Януша Корчака (Chodkowski Z., 2016), плюралізму й міждисциплінарності як принципам розвитку сучасної науки про комунікацію (Гуцало Е., Мат'яш О., 2016), таксономії типів професійної рефлексії педагога (Желанова В., 2017), інтеграції інформаційної педагогіки в освітній процес (Козир М., 2017), впливу європейських цінностей на формування патріота-державника (Головчук С., 2017), аксіологічним орієнтирам професійної підготовки педагога (Хоружа Л., 2017), формуванню фахових компетентностей педагога (Котенко О., 2017), педагогічній культурі та професійній етиці як ціннісній основі діяльності вчителя (Хоружа Л., 2018), світові казок В. Сухомлинського в сучасному інформаційному просторі України (Сухомлинська Л., 2018), правам дитини (Видавська Е., 2018), ролі школи у вихованні культури дозвілля молоді (Лап'ян Т., 2018), університетським програмам в Республіці Чехія (Malach J., Havlásková T., 2018), полістратегіальним засадам становлення й розвитку феномену «неперервна освіта» (Мієр Т., 2018), педагогіці підприємництва як необхідній складовій компетентного фахівця (Мельниченко О., 2019), використанню навчальних кейсів в підготовці майбутніх педагогів (Леонтьєва І., 2019), сучасним стратегіям трансформації змісту педагогічної освіти (Хоружа Л., 2020), освітньому партнерству (Тадеуш О., 2020), застосування доповненої реальності на уроках (Паламар С., Нежива Л., 2020), сучасній моделі практичної підготовки майбутніх педагогів (Машовець М., Голота Н., Карнаухова А., 2020), моделі компетентності учителя НУШ (Ліннік О., 2021), елективності як провідному принципу освіти дорослих (Хоружа Л., 2021).

Висновки. У контексті зазначеного цілком очевидною й чітко прослідковуваною є еволюція наукових поглядів, ідей, переконань дослідників на розвиток й реформування національної освіти з «хаотичної» трансформації очікувань, ставлень та запитів суспільства до усіх ланок освіти й подальшу їх екстраполяцією у площину локальних освітніх модернізацій у виважену суголосну наукову позицію, що виявляється в активній участі освітян у стратегічному плануванні й практичній реалізації державної політики в сфері освіти. Ми свідомі того, що презентоване нами дослідження не є вичерпним та результативним й готові до відкритого діалогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Батечко Н., Михайліченко, М. Еволюція освітніх парадигм у сучасному науковому дискурсі. *Освітологія*. 2020. 9, С. 29-37. DOI:<https://doi.org/10.28925/2226-3012.2020.9.4>
2. Біла книга: Сили змін та вектори руху до нової освіти України / за заг. ред. В.В. Громова. Київ: Міжнародний благодійний фонд «Україна — 3000», 2009. 156 с.
3. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя: Пер. з англ. К.: Альтерпрес, 2004. 100 с.
4. Енциклопедія освіти / Акад.пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
5. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні — інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. К.: Грамота, 2005. 448 с.
6. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В.П. Андрущенко, І.Д. Бех, М.І. Бурда та ін.; редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), В.М. Мадзігон (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг.ред. В.Г. Кременя. Київ : Пед. думка, 2011. 304 с. (До20-річчя незалежності України).
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий (заст. голови), А.М. Гуржій (заст. голови), О.Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В.Г. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2016. 448 с. (До 25-річчя незалежності України).
8. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні: монографія / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В.Г. Кремень (голова), В.І. Луговий(заст. голови), О.М. Топузов (заст. голови)]; за заг.ред. В.Г. Кременя. Київ : КОНВІ ПРИНТ, 2021. 384 с. (До30-річчя незалежності України). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua>
9. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. К.: Знання України, 2003. 448 с.
10. Gnitecki I. Reformy w oswiacie-paradygmaty, strategie and uwarunowania globalne. Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku / red. nawkowy T. Pilch. Warszawa : Wyd. Akademichie «Zak». 2006. Tom V. P. 104–105.

REFERENCES

1. Batechko N., Mykhailichenko, M. (2020) *Evolutsiia osvitynykh paradyhm u suchasnomu naukovomu dyskursi*. [Evolution of educational paradigms in modern scientific discourse] *Osvitolohiia*. 2020. 9, S. 29–37. (in Ukrainian)
2. *Bila knyha: Syly zmin ta vektory rukhu do novoi osvity Ukrainy* [White Paper: Forces of change and vectors of movement towards new education in Ukraine] / za zah. red. V.V. Hromovoho. Kyiv: Mizhnarodnyi blahodiinyi fond «Ukraina — 3000», 2009. 156 s. (in Ukrainian)
3. *Hidens E. Nestrymnyi svit: yak hlobalizatsiia peretvoriuie nashe zhyttia* [Unrestrained world: how globalization transforms our lives] : Per. z anhl. K.: Alterpres, 2004. 100 s. (in English)
4. *Entsyklopediia osvity* [Encyclopedia of Education] / Akad.ped. nauk Ukrainy; holovnyi red. V.H Kremen. K.: Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. (in Ukrainian).
5. *Kremen V.H. Osvita i nauka v Ukraini — innovatsiini aspekty. Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty* [Education and science in Ukraine — innovative aspects. Strategy. Realization. Results]. K.: Hramota, 2005. 448 s. (in Ukrainian)
6. *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the state and prospects of education in Ukraine] / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy ; [redkol.: V.P. Andrushchenko, I.D. Bekh, M.I. Burda ta in.; redkol.: V.H. Kremen (holova), V.I. Luhovyi (zast. holovy), V.M. Madzihon (zast. holovy), O.Ia. Savchenko (zast. holovy)] ; za zah.red. V.H. Kremenia. Kyiv : Ped. dumka, 2011. 304 s. (Do20-richchia nezalezhnosti Ukrainy) (in Ukrainian)
7. *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the state and prospects of education in Ukraine] / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy ; [redkol.: V.H. Kremen (holova), V.I. Luhovyi (zast. holovy), A.M. Hurzhii (zast. holovy), O.Ia. Savchenko (zast. holovy)] ; za zah. red. V.H. Kremenia. Kyiv : Pedagogichna dumka, 2016. 448 s. (Do 25-richchia nezalezhnosti Ukrainy) (in Ukrainian)
8. *Natsionalna dopovid pro stan i perspektyvy rozvytku osvity v Ukraini* [National report on the state and prospects of education in Ukraine] / Nats. akad. ped. nauk Ukrainy ; [redkol.: V.H. Kremen (holova), V.I. Luhovyi(zast. holovy), O.M. Topuzov (zast. holovy)]; za zah.red. V.H. Kremenia. Kyiv : KONVI PRINT, 2021. 384 s. (Do30-richchia nezalezhnosti Ukrainy). DOI: <https://doi.org/10.37472/NAES-2021-ua> (in Ukrainian)

9. Ohneviuk V. O. Osvita v systemi tsinnosti staloho liudskoho rozvytku [Education in the system of values of sustainable human development]. K.: Znannia Ukrainy, 2003. 448 s. (in Ukrainian)
10. Gnitecki I. Reformy w oswiacie-paradygmaty, strategie and uwarunrowania globalne. Encyklopedia Pedagogiczna XXI wieku / red. nawkowy T. Pilch. Warszawa : Wyd. Akademichie «Zak». 2006. Tom V. P. 104–105. (in English)

Леонтьева И.В.

РЕФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ: ЭВОЛЮЦИЯ НАУЧНЫХ ВЗГЛЯДОВ (2001-2021)

Статья посвящена попытке теоретически исследовать эволюцию научных взглядов на развитие и реформирование образования в Украине сквозь призму публикаций авторов-исследователей на страницах научного издания «Педагогическое образование: теория и практика. Психология. Педагогика» и результатов всестороннего анализа состояния и развития национального образования за 30-летний период независимости Украины, представленный в аналитических изданиях коллектива ученых НАПН Украины: Белая книга национального образования (2010), Национальный доклад о состоянии и перспективах развития образования в Украине (2011, 2016, 2021). Уделено внимание континууму актуальных проблем образовательной сферы, оценке исследователями нынешнего состояния и ближайших перспектив развития украинского образования, научному обоснованию путей модернизации отечественного образования на пересечении двух плоскостей — позиции ведущих ученых НАПН и практикующих педагогов.

Ключевые слова: научное профессиональное издание; образовательная парадигма; развитие образования; состояние и перспективы развития украинского образования.

Inna Leontieva

EDUCATION REFORM IN UKRAINE: THE EVOLUTION OF SCIENTIFIC IDEAS (2001-2021)

In recent years, the education sector has been a key player in nation- and state-building, a leading social institution responsible for innovative human development, the formation of competitive human capital, so the leading task of the Ukrainian state was and remains a functioning and self-sufficient national education system. would progressive traditions of the past, correspond to new social relations and accumulate innovative potential for further development. However, despite a number of positive developments in national education in recent years, the historically accumulated inconsistency of domestic education and science with best European and world practice is still acute.

The article attempts to theoretically investigate the evolution of scientific views on the development and reform of education in Ukraine through the prism of publications of authors-researchers on the pages of the scientific professional publication «Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy» and the results of a comprehensive analysis of the state and development of national education for the 30-year period of independence of Ukraine, presented in analytical publications of the NAPS of Ukraine: White Book of National Education (2010), National Report on the state and prospects of education in Ukraine (2011, 2016, 2021). Attention is paid to the continuum of current problems in the educational sphere, assessment of the current state and short-term prospects of Ukrainian education and scientific substantiation of ways to modernize national education in the cross section of two planes — the position of leading NAPS scientists and practitioners.

Building the concept of research of evolution of views, ideas, positions, beliefs of educational community on actual questions of development of education through a prism of scientific publications of authors of the researched edition, we outlined for ourselves two strategic vectors of the analysis: features of formation of the national self-sufficient integral system of education of the sovereign country for the periods 2001-2010, 2011-2015 and 2016-2021 and the analytical characteristic of a focus of scientific attention of educators-contributors of magazine «Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy» in the studied periods.

Keywords: scientific professional publication; educational paradigm; development of education; state and prospects of development of Ukrainian education.

Стаття надійшла до редакції: 29.10.2021р.

Прийнято до друку: 05.11.2021р.

О.А. Дубасенюк,

професор кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
Навчально-наукового інституту педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
доктор педагогічних наук,
dubasenyuk@ukr.net

ORCID id 0000-0002-9447-4527

О.В. Вознюк,

професор кафедри англійської мови
Навчально-наукового інституту педагогіки
Житомирського державного університету імені Івана Франка,
доктор педагогічних наук,
alexvoz@ukr.net

ORCID id 0000-0002-4458-2386

В.А. Копетчук,

доцент кафедри природничих та соціально-гуманітарних дисциплін
Житомирського медичного інституту,
кандидат педагогічних наук
kopetchukva@gmail.com

ORCID id 0000-0003-4990-9242

ТИПИ СПРЯМОВАНОСТІ ОСОБИСТОСТІ І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті здійснено аналіз особливостей особистісної і науково-професійної спрямованості викладачів закладів вищої освіти. Актуальність дослідження випливає із того, що науково-педагогічна діяльність викладачів тісно пов'язана з їх творчим розвитком та професійним самовдосконаленням. Завданнями статті є дослідження особистісно-психологічних особливостей відповідної спільноти викладачів вищої школи, провідних типів спрямованості особистості та їх науково-педагогічної діяльності. За допомогою загальної теорії систем з'ясована системна кореляція головних категорій педагогіки у контексті типів спрямованості педагога.

Ключові слова: *типи спрямованості особистості викладача; науково-педагогічна діяльність викладача; загальна теорія систем; наукова парадигма, професійна майстерність; професійне самовдосконалення.*

© Дубасенюк О.А., Вознюк О.В., Копетчук В.А., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Актуальною проблемою сучасної вищої школи постає наукова спрямованість особистості і діяльності викладачів, оскільки нині ми стаємо свідками докорінної зміни наукової парадигми, що позначається на розвитку міждисциплінарних досліджень, спрямованих на поєднання ресурсів пізнання багатьох наукових напрямів. Як засвідчує аналіз нинішньої соціокультурної ситуації сучасна наука як форма суспільної свідомості, у тому числі й психолого-педагогічна наука,

постають суттєвим чинником як реформування освітньої галузі у цілому, так і модернізації системи навчальної діяльності всіх учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим науково-педагогічна діяльність викладачів щільно пов'язана з їх творчим розвитком та професійним самовдосконаленням.

Аналіз сучасних психолого-педагогічних досліджень засвідчив, що наукова діяльність викладачів ЗВО розвиває їх потужний творчий

потенціал, сприяє постійному особистісному зростанню і саморозвитку. Це підтверджують наукові праці відомих вчених — В. П. Андрущенко, В. Г. Кременя, І. А. Беха, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюна, Л. Б. Лук'янової, Н. Г. Ничкало, О. Я. Савченко, С. О. Сисієвої та ін.

Відповідно, **метою** статті є аналіз особливостей особистісної і науково-професійної спрямованості викладачів ЗВО, що характеризуються високим рівнем компетентності і творчої продуктивності.

Завдання статті полягають у дослідженні як особистісно-психологічних особливостей відповідної спільноти викладачів вищої школи, так і провідних типів спрямованості особистості та науково-педагогічної діяльності цих викладачів. Крім того, важливим завданням постає аналіз відповідних типів у контексті системних досліджень, що дозволяє поглибити розуміння зазначеної наукової проблеми.

Особистісно-психологічні особливості викладачів, що володіють високим рівнем наукової та професійної майстерності. Викладачі високого рівня наукової та професійної майстерності мають свої особливості. Наукова освіта і компетентність викладачів вищої школи передбачає володіння глибокими знаннями насамперед такими як: теоретичні і методологічні засади педагогічних дисциплін, а також суміжних дисциплін, зокрема знаннями з філософії, соціології, психології, професійної педагогіки, спеціальної педагогіки, методики викладання навчальних предметів тощо; знаннями змісту, форм, методів, засобів навчально-виховної роботи у ЗВО. Викладачі-науковці вирізняються творчим, креативним підходом у науковій діяльності. Вони розробляють наукові міжнародні та всеукраїнські проекти, беруть участь у написанні одноосібних та колективних монографіях, міжнародних проектах, міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, вебінарах; створюють навчально-методичні комплекси, навчально-методичне забезпечення, сучасні навчально-методичні посібники, методичні рекомендації, методичні розробки.

Їм притаманні високі розумові якості: цілеспрямованість, ерудованість, освіченість, продуктивність, гнучкість розуму, мобільність, наполегливість, креативність. У них на високому рівні розвинені особистісні якості: відповідальність, працелюбність, висока працездатність, моральні якості, гуманістична спрямованість, зокрема, переконаність, інтерес до педагогічної діяльності, моральність, людяність, чуйність, висока педагогічна культура та педагогічний такт, комунікативність, оптимізм, етика, розвинені педагогічні здібності, професіоналізм, педагогічна майстерність,

Провідні типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи. Аналіз наукових джерел та наш

практичний досвід роботи у закладах вищої освіти дозволяє диференціювати й охарактеризувати провідні типи спрямованості особистості і науково-педагогічної діяльності викладача вищої школи [2; 4, с. 289-441; 9–11].

Особистісна-орієнтована, суб'єктна спрямованість викладача ЗВО. Основи суб'єктного підходу окреслені К. А. Альбухановою-Славською, С. Л. Рубінштейном, Д. Б. Ельконіним, Г. С. Костюком, В. О. Киричук, Б. Ф. Ломовим, В. М. Мясичевим, В. О. Татенком та ін. Позиції науковців украї важливі для науково-педагогічної підготовки вчителя в тому розумінні, що в цьому процесі майбутній фахівець стає суб'єктом соціокультурних відносин — праці, спілкування, пізнання — й оволодіває цими видами діяльності, досягаючи рівня професійної майстерності. При «суб'єктній» орієнтації для викладача-дослідника характерна свідомо робота над собою, зокрема, шляхом звертання до духовної спадщини, або до психотехнічних прийомів, або до різних видів самоаналізу. Це — характеристика «людини внутрішньої». При цьому в осіб із суб'єктною й об'єктною орієнтаціями внутрішня картина життєдіяльності суттєво відрізняється [3, с. 77].

У зв'язку з цим зазначимо, що науково-педагогічні основи особистісно-орієнтованого підходу закладено такими науковцями як Г. О. Балл, І. Д. Бех, В. І. Бондар, Є. В. Бондаревська, С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, В. Г. Кремень, Ю. І. Мальований, В. В. Рибалко та ін. Особистісно-орієнтований підхід передбачає, з одного боку, орієнтацію освітнього процесу на загальну мету — розвиток особистості, а з іншого, — шлях реалізації цієї мети — суб'єкт-суб'єктну (реципрокту, гармонійну) взаємодію всіх учасників освітнього процесу. За таким підходом студент, молодий дослідник, викладач постають як особистість, яка самостійно і відповідально визначає свою позицію у сфері соціальних відносин. Завдання викладача вищої школи допомогти майбутньому фахівцю в осмисленні себе як особистості, а також виявити і розкрити свої можливості, сприяти становленню самосвідомості, самовизначенню. Відповідно, важливо у науковому та професійному середовищі створювати гуманістичні взаємини, завдяки яким майбутні дослідники навчаються не тільки усвідомлювати свою «Я-концепцію», але й навчаються бачити і поважати особистість в інших людях, у своїх послідовниках. Особистісно орієнтований підхід створює основу для розвитку самоповаги, почуття власної гідності, а відтак і поваги до інших особистостей. Тому так важливо створити сприятливі умови для виховання моральної, спрямованої на самовдосконалення, особистості [3, с.78].

Акмеологічна спрямованість діяльності науковця-педагога. Доведено, що акмеологіч-

ний підхід постає як стратегічний орієнтир, що спрямовує педагогічний процес на акмеологічну (творчо-вершинну, самоактуалізаційну, самореалізаційну) якість особистісного та професійного становлення людини, тобто на досягнення вершин у духовно-моральному, науковому й професійному фізичному розвитку [3, с.106]. Акмеологічний підхід активно застосовується у процесі науково-педагогічної та професійної підготовки вчителя, про що свідчать наукові праці О. О. Бодальова, Н. В. Гузій, В. М. Вакуленко, А. О. Деркача, Н. В. Кузьміної, В. М. Максимової, С. С. Пальчевського, Л. С. Рибалко, С. Д. Пожарського, В. П. Панасюка та ін. Визначений підхід розглядає професіоналізм як певний феномен, системне явище, що характеризує стан особистості і діяльності викладача, є умовою досягнення ним найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності, творчості. Акмеологічний підхід відкриває можливості для виявлення рівня професіоналізму як одного з показників ефективного самовдосконалення та фундаментальної категорії акмеології. Така спрямованість викладача орієнтує дослідників на пошук засобів забезпечення системою науково-педагогічної підготовки досягнення майбутніми вчителями найвищих показників в особистісно-соціальному розвитку, професійній діяльності й педагогічній творчості. Акмеологічний підхід синтезує в собі дослідницькі стратегії з позицій: 1) системного підходу при вивченні освітніх систем (Н. В. Кузьміна); 2) цілісного підходу до вивчення людини, обґрунтованого Б. Г. Ананьєвим; 3) теорії функціональних систем, розробленої П.К. Анохіним; 4) загальної теорії систем Ю.А. Урманцева.

Духовно-моральну зрілість О. В. Вознюк, Н. В. Кузьміна, В. Н. Максимова, С. С. Пальчевський розглядають в контексті акмеологічної теорії як готовність до духовного саморозвитку, як домінування вищих потреб і цінностей у структурі ціннісної свідомості педагога, яка регулює його поведінку і діяльність. На «перетині» процесів духовного, особистісного і професійного розвитку педагога формується його акмеологічна позиція. Вона виявляється в гуманістичній орієнтації педагога на досягненні успіху в розвитку особистості, на високі результати і досягнення у науково-педагогічній роботі, на розвиток творчої продуктивної діяльності [1–4; 5, с. 20–21, 42].

Відтак, акмеологічна позиція викладача вищої школи дає можливість створити акмеологічне середовище, яке сприяє розвитку ціннісних гуманістичних орієнтацій як викладачів, так і їх вихованців. Шаноблива взаємодія в свою чергу формує успішний і обопільно приємний стиль спілкування, заснований на принципах педагогіки партнерства та гуманістичних принципах. Завдяки взаємному пошануванню педагога і сту-

денти можуть будувати доброзичливі відносини і підтримувати гармонійне спілкування, зміцнюючи зв'язки і духовно зближуючись.

Таким чином, акмеологічний розвиток педагога — це цілісний професійний розвиток його як спеціаліста, особистості і духовно зрілої людини. Це гуманістична орієнтація на забезпечення успіху, на високі результати в освітній та особистісній сфері [7, с. 221].

Творча інноваційна спрямованість. Науково-педагогічна діяльність вміщує множини нестандартних педагогічних задачних ситуацій, що вимагають їх вирішення на основі наукового мислення. Творчий підхід компетентного педагога до виконання свого професійного обов'язку реалізується завдяки критичності, гнучкості розуму, конкретності й швидкості думки, творчому мисленню (В. Адольф). Проте, у педагогічній свідомості викладача можна виокремити не лише наукове, але й художньо-образне та стихійно-емпіричне відображення, що розрізняються способами духовного освоєння, продуктами, характером протікання процесу й головне — функціями в проектуванні і конструюванні педагогічної реальності (В. В. Краєвський), а відтак, і стилем мислення, який при цьому домінує.

Науковий стиль мислення викладача надає йому адекватне розуміння свого місця в світі, реальне інтелектуальне, емоційно-вольове, практично-дієве ставлення до дійсності, а в науковій та професійній діяльності сприяє швидкій адаптації до мінливих освітніх ситуацій, що забезпечує цілісність різноманітної діяльності особистості. Відзнакою сьогодення є становлення принципово нового стилю науково-педагогічного мислення [3, с. 111–112].

Інноваційна діяльність у науково-педагогічній освіті постає системним видом діяльності, спрямованим на реалізацію нововведень у цій сфері на основі використання і впровадження нових наукових знань, ідей та підходів. Інноваційна педагогічна діяльність полягає у розробці, поширенні чи застосуванні освітніх інновацій. Інноваційна наука та освітня діяльність може здійснюватися на інституційному, регіональному та державному рівнях. На основі аналізу психолого-педагогічної, методичної літератури виділено наступні напрями інноваційного розвитку науково-педагогічної освіти: створення наукового розвивального середовища навчального закладу, розробка наукових проєктів, навчально-методичних комплексів, застосування інноваційних інтерактивних методик дослідження та навчання, впровадження ІКТ, інновації в системі контролю й оцінки результатів навчання, моделювання, дистанційна освіта.

Креативний підхід реалізує творчі можливості (здібності) людини, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах

діяльності; це здатність породжувати множину різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності.

У науковій літературі поняття «креативність» (від лат. *creatio* — творення) розглядається у двох основних значеннях: у вузькому значенні слова — це дивергентне мислення, відмітною особливістю якого є різнонаправленість і варіативність пошуку різних, у рівній мірі правильних рішень щодо однієї і тієї ж ситуації. Креативність у широкому сенсі слова — це творчі інтелектуальні здібності, в т.ч. здатність привносити щось нове в досвід (Ф. Баррон), породжувати оригінальні ідеї в умовах дозволених або постановки нових проблем (М. Уаллах), усвідомлювати проблеми і суперечності, а також формулювати гіпотези щодо елементів ситуації, яких бракує (Е. Торренс), відмовлятися від стереотипних способів мислення (Дж. Гилфорд). Креатив — творча людина, схильна до нестандартних способів вирішення задач, здатна до оригінальних і нестереотипних дій, відкриття нового, створення унікальних продуктів

Креативний підхід до наукової освіти передбачає врахування критеріїв креативності. До них відносять комплекс певних властивостей інтелектуальної діяльності особистості: 1) побіжність (кількість ідей, що виникають в одиницю часу); 2) оригінальність (здатність проводити «рідкісні» ідеї, що відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей); сприйнятливості (чутливості до незвичайних деталей, суперечностей і невизначеності, а також готовності гнучко і швидко перемикатися з однієї ідеї на іншу); 3) метафоричність (готовність працювати у фантастичному, «неможливому» контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для виразу своїх думок, а також уміння в простому бачити складне і, навпаки, в складному — просте.

Креативний педагог, з погляду А. В. Морозова і Д. В. Чернілевського, передбачає не вирішення готових педагогічних задач, а генерацію, творче формулювання та розробку ідей, задумів і проєктів [3, с. 114].

Найвищий рівень креативного спрямування проявляється в евристичному підході. В його основі лежить психологія творчого мислення, процедура пошуку нового, намагання формалізації творчої діяльності. Окреслений підхід ґрунтується на інтуїції і досвіду викладача: в ньому використовуються принципи як загальні, так і специфічні властивості. При цьому структура і якість евристичної системи значною мірою визначається талантом та досвідом роботи розробників.

Евристичний характер дій притаманний науково-педагогічній діяльності, що ґрунтується на основі реалізації евристичних умінь. Такі вміння сприяють творчому розв'язанню педаго-

гічних задач, які можуть набути інноваційного спрямування. Формування викладачем евристичних умінь на практичних заняттях з різних педагогічних дисциплін дає можливість майбутнім учителям-дослідникам набути досвід евристичної діяльності на «професійному рівні» тобто створюється підґрунтя нової системи професійно важливих дій — набуття досвіду професійної діяльності ще під час навчання у вищій школі.

Проблемі реалізації евристичних ідей, діалектиці евристичної діяльності у навчанні присвячені роботи таких науковців як М. І. Бурда, Ю. М. Кулюткін, В. М. Осинська, Д. Пойа, Є. Є. Семенов, О. І. Скафа, Н. А. Тарасенкова, Л. М. Фрідман, П. М. Ерднієв та ін. Аналіз цих робіт підтверджує думку, що в основі евристичного підходу лежить психологія творчого мислення, спроба формалізації творчої діяльності. Тому, одним з напрямів удосконалення професійно-педагогічної підготовки викладачів повинно стати теоретичне обґрунтування та методична розробка проблеми формування професійно-орієнтованої евристичної діяльності особистості. Один з важливих аспектів вирішення цієї проблеми є створення системи педагогічних задач, що сприяє розвитку творчої розумової діяльності, а також удосконалення методів та прийомів евристичної діяльності. Дослідники у контексті евристичного підходу дійшли висновку про необхідність в освітньому процесі доповнювати традиційні методи навчання майбутніх педагогів-дослідників евристичними методами, зокрема такими як метод евристичних питань; метод фактів, метод евристичного дослідження, метод конструювання понять, метод гіпотез, метод прогнозування, метод конструювання теорій, метод «мозкового штурму»; метод синектики, морфологічного ящика тощо. Крім традиційних форм навчання викладачами у процесі навчання застосовуються такі, як евристичні лекції та евристичні семінари, евристичні «занурення», творчі тижні, студентські наукові дослідження. Велику роль відіграє технологія евристичного наукового пошуку — актуалізація евристичних педагогічних ситуацій (орієнтування, пошуку, перетворення, інтеграція) у вивченні теоретичного матеріалу з педагогіки, у розв'язуванні професійно орієнтованих педагогічних задач.

Системна інтерпретація проблемного поля дослідження. Глибокий і фундаментальний сенс феномену типів спрямованості викладача вищої школи виявляється через системно-функціональний аналіз цих типів, що виявляє тріадний пояснювальний принцип, який ми розробляємо [11]. Відповідно до цього принципу можна аналізувати як три стратегії пізнання та освоєння світу людиною (*гносеологія, аксіологія та праксеологія*), як три форми трансформації цивілізаційних надбань культури та шляхи формування

й розвитку людини (навчання, виховання та, загалом, освіта), так і тріадну систему цілей розвитку людини, які спрямовуються на розвиток *гармонійної особистості, компетентного фахівця та громадянина-патріота* [10].

Зазначені тріадні елементи взаємно корелюють та системним чином співвідносяться один з одним. Ця кореляція реалізується в контексті *загальної теорії систем*, яку розробив Ю.А. Урманцев. Закон системних перебудов (який є системою універсалією і який виявляє сім можливих фундаментальних типів систем) свідчить, що будь-який об'єкт як системна сутність перебудовується (перетворюється) сім'ю способами: шляхом зміни трьох базових характеристик світу — *кількості, якості, відносин* між елементами або одним з можливих поєднань цих ознак (ізомерій); якщо представлені ознаки позначити як *A (якість), B (відношення), C (кількість)*, тоді одержимо чотири додаткові з'єднання: *AB, AC, BC, ABC*. Отже, всього є сім способів формування систем (яким підкорюються всі системні утворення світу): *A, B, C, AB, AC, BC, ABC* [8]. У графічному вигляді ця процедура приймає такий вигляд, що реалізує *універсальну системну базу предметів і явищ Усесвіту*.

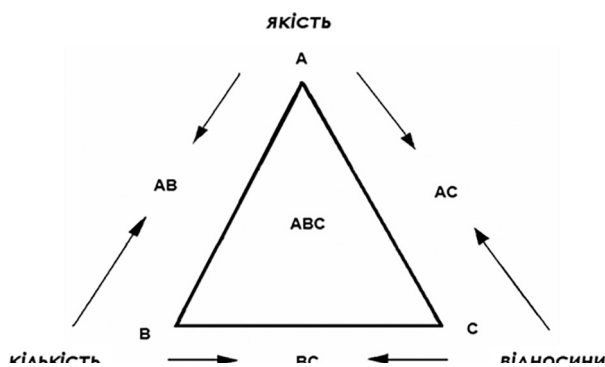

Рис. 1. Графічне вираження загальної теорії систем

Покажемо системну кореляцію деяких важливих освітньо-педагогічних категорій відповідно

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Акмеологія якості професійної діяльності спеціаліста*. Ред. Н.В. Кузьміна. Санкт-Петербург. 2008. 376 с.
2. Вознюк О. В. *Теоретичний базис акмеології*. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти. Керівн. авт. кол. Н. В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2018. С. 9-39.
3. Дубасенюк О.А. *Методологія та методи науково-педагогічного дослідження*. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2016. 258 с.
4. Дубасенюк О.А., Кузьміна Н.В. *Факторні акме-моделі продуктивної професійної діяльності педагога загальноосвітньої та професійної шкіл*. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. 912 с.
5. Пальчевський С.С. *Акмеологія*. Київ: Кондор, 2008. 398 с.
6. Сисоєва С.О. *Акме-педагогіка: інтерактивне навчання дорослих*. Сучасні акмеологічні дослідження: теоретико-методологічні та прикладні аспекти. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2016. С. 19-32.
7. *Теорія і практика професійної акмеології* / Вознюк О.В., Дубасенюк О.А., Костюшко Ю.О., Осадчук Н.П., Сидорчук Н.Г. Житомир : Вид-во ПП «Євро-Волинь», 2020. 392 с.

до загальної теорії систем та місце у цій системі типів спрямованості викладачів ЗВО.

Рис. 2. Системна кореляція головних категорій педагогіки у контексті типів спрямованості педагога

Особистісна-орієнтована/суб'єктна спрямованість педагога реалізується у контексті взаємодії гносеологічного та аксіологічного способів освоєння світу людиною та людством. Акмеологічна спрямованість реалізується у системно-функціональній площині взаємодії гносеології та праксеології. Творча інноваційна спрямованість реалізується у фокусі поєднання аксіологічного та праксеологічного способів освоєння світу.

Висновки. Таким чином, для викладача-дослідника притаманні різні типи наукової спрямованості, які постають чинниками неперервного професійно-наукового розвитку педагога, детермінуючи рівень наукової та професійної компетентності. При цьому з'ясовано системно-функціональні співвідношення між зазначеними типами спрямованості. Розуміння цих співвідношень дозволяє побудувати стратегію формування та актуалізації відповідних типів наукової спрямованості викладача вищої школи.

До **перспектив** нашого дослідження відносимо поглиблення аналізу результатів використання системного підходу, що було нами продемонстровано.

8. Урманцев Ю.А. *Начала общей теории систем*. Системный анализ и научное знание. М.: Наука, 1978. С. 5–33.
9. Dubaseniuk O., Voznyuk A., Samoilenko O. (2020). *Quality of Education — Ukrainian Experience*. Didactica Slovenica. Pedagoška obzorja, 35, 132-146. URL: <http://www.pedagoska-obzorja.si/Revija/Vsebine/vs20-1.html> (Elsevier Bibliographic Databases, SCOPUS)
10. Vozniuk O. V., Dubaseniuk O. A. *To the question of building the universal model of the development of world pedagogy and education* (2000) Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences. Vol. 1 (100). DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(100\).2020.5-14](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(100).2020.5-14)
11. Vozniuk O. V. *Paradox-oriented educational paradigm*. Нові технології навчання: збірник наукових праць. ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти». Київ, 2020. Вип. 94. С. 332-334.

REFERENCES

1. *Akmeologiya kachestva professionalnoy deyatel'nosti spetsialista* (2008) [*Acmeology of the quality of professional activity of a specialist*] Red. N.V. Kuzmina. Sankt-Peterburg. 376 s. (in Russian)
2. Vozniuk O. V. (2018) *Teoretychnyi bazys akmeolohii. Teoriia ta metodyka profesiino-pedahohichnoi pidhotovky osvitiivskykh kadriv: akmeolohichni aspekty* [*Theoretical basis of acmeology. Theory and methods of professional and pedagogical training of educational staff: acmeological aspects*] Kerivn. avt. kol. N. V. Huzii ; Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M. P. Drahomanova. Kyiv, 2018. S. 9-39. (in Ukrainian)
3. Dubaseniuk O.A. (2016) *Metodolohiia ta metody naukovo-pedahohichnoho doslidzhennia* [*Methodology and methods of scientific and pedagogical research*]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU imeni Ivana Franka. 258 s. (in Ukrainian)
4. Dubaseniuk O.A., Kuzmina N.V. (2016) *Faktorni akme-modeli produktyvnoi profesiinoi diialnosti pedahoha zahalnoosvitnoi ta profesiinoi shkil. Suchasni akmeolohichni doslidzhennia: teoretyko-metodolohichni ta prykladni* [*Factor acme-models of productive professional activity of a teacher of secondary and vocational schools. Modern acmeological research: theoretical and methodological and applied*]. K. : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. 912 s. (in Ukrainian)
5. Palchevskiy S.S. (2008) *Akmeolohiia* [*Acmeology*]. Kyiv: Kondor. 398 s. (in Ukrainian)
6. Sysoieva S.O. (2016) *Akme-pedahohika: interaktyvne navchannia doroslykh. Suchasni akmeolohichni doslidzhennia: teoretyko-metodolohichni ta prykladni aspekty* [*Acme pedagogy: interactive adult learning. Modern acmeological research: theoretical and methodological and applied aspects*]. K. : Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. S. 19-32.
7. *Teoriia i praktyka profesiinoi akmeolohii* [*Theory and practice of professional acmeology*] (2020) Vozniuk O.V., Dubaseniuk O.A., Kostyushko Yu.O., Osadchuk N.P., Sydorchuk N.H. Zhytomyr : Vyd-vo PP «Ievro-Volyn». 392 s. (in Ukrainian)
8. Urmantsev Yu.A. (1978) *Nachala obshchey teorii sistem. Sistemnyy analiz i nauchnoye znaniye* [*Beginnings of General Systems Theory. Systems analysis and scientific knowledge*]. M.: Nauka. S. 5–33. (in Russian)
9. Dubaseniuk O., Voznyuk A., Samoilenko O. (2020). *Quality of Education — Ukrainian Experience*. Didactica Slovenica. Pedagoška obzorja, 35, 132-146. URL: <http://www.pedagoska-obzorja.si/Revija/Vsebine/vs20-1.html> (Elsevier Bibliographic Databases, SCOPUS)
10. Vozniuk O. V., Dubaseniuk O. A. (2000) *To the question of building the universal model of the development of world pedagogy and education* Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences. Vol. 1 (100). DOI: [https://doi.org/10.35433/pedagogy.1\(100\).2020.5-14](https://doi.org/10.35433/pedagogy.1(100).2020.5-14)
11. Vozniuk O. V. (2020) *Paradox-oriented educational paradigm. Novi tekhnolohii navchannia: zbirnyk naukovykh prats*. DNU «Instytut modernizatsii zmistu osvity». Kyiv. Vyp. 94. S. 332-334.

Дубасенюк А.А., Вознюк А.В., Копетчук В.А.

ТИПЫ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ И НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

В статье проведен анализ особенностей личностной и научно-профессиональной направленности преподавателей высших учебных заведений. Актуальность исследования проистекает из того, что научно-педагогическая деятельность преподавателей тесно связана с их творческим развитием и профессиональным самосовершенствованием. Задачами статьи является исследование личностно-психологических особенностей соответствующей общности преподавателей высшей школы, ведущих типов направленности личности и научно-педагогической деятельности этих

преподавателей. С помощью общей теории систем выяснена системная корреляция главных категорий педагогики в контексте типов направленности педагога.

Ключевые слова: типы направленности личности преподавателя; научно-педагогическая деятельность преподавателя; общая теория систем; научная парадигма, профессиональное мастерство; профессиональное самосовершенствование.

Dubasenyuk A., Voznyuk A., Kopetchuk V.

TYPES OF A HIGHER EDUCATION TEACHER'S PERSONALITY ORIENTATIONS AND SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL ACTIVITY

The proposed article analyzes the types of personality and scientific-professional orientation of higher education institutions teachers, characterized by a high level of competence and creative productivity. The relevance of this study stems from the fact that teachers' scientific and pedagogical activities are connected with their creative development and professional self-improvement. Therefore, the objectives of the article are to study the personality and psychological characteristics of the relevant cohort of high school teachers, the leading types of personality orientation and scientific and pedagogical activities of these teachers. In addition, an important task of our research is to analyze the relevant types in the context of systems research, which allows to deepen the understanding of this scientific problem. With the help of Yu.A. Urmantsev's general systems theory the systematic correlation of the main categories of pedagogy in the context of the scientific orientation of the teacher is clarified. It is shown that the personality-oriented, subjective orientation of the teacher is realized in the context of the interaction of epistemological and axiological ways of mastering the world by man and humanity. Acmeological orientation is realized in the system-functional plane of interaction of epistemology and praxeology. Creative innovation orientation is realized in the focus of combination of axiological and praxeological ways of mastering the world by a man.

Key words: types of orientation of the teacher's personality; scientific and pedagogical activity of the teacher; general systems theory; scientific paradigm, professional skill; professional self-improvement.

Стаття надійшла до редакції: 09.10.2021

Прийнято до друку: 20.10.2021

Л. М. Гриневич

проректор з науково-педагогічної
та міжнародної діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент
l.hrynevych@kubg.edu.ua

ORCID id 0000-0002-5818-8259

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ВИМІР ПРОФЕСІЙНОГО СТАНДАРТУ ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У зв'язку з реформою «Нова українська школа», яка базується на впровадженні нового переліку компетентностей учня, змінюються і вимоги до професії вчителя, які систематизує новий професійний стандарт. Метою статті є обґрунтування доцільності компетентнісного виміру професійного стандарту вчителя, його структури, можливостей застосування. У статті досліджено типологію професійних стандартів вчителя, обґрунтовано структуру українського професійного стандарту на основі чинної нормативно-правової бази, підходи до його кодифікації, узагальнено перелік компетентностей вчителя в умовах реформування загальної середньої освіти, визначено різні напрями застосування стандарту, зокрема, для розробки освітніх програм підготовки педагогів, курсів підвищення кваліфікації вчителів, самооцінки вчителя, планування його професійного розвитку, оцінювання його діяльності через сертифікацію та атестацію.

Ключові слова: компетентнісний професійний стандарт вчителя; компетентності; реформа «Нова українська школа»; трудові функції.

© Гриневич Л. М., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Реформа повної загальної середньої освіти «Нова українська школа» (НУШ) стала відповіддю на усвідомлений запит суспільства на якісну та доступну освіту, орієнтовану на майбутнє.

У 2016 році Колегія Міністерства освіти і науки підтримала концепцію реформи із засадничими принципами, основними напрямками і графіком упровадження до 2030 року [6], і Кабінет міністрів України схвалив Концепцію реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [19].

Реформа впроваджується за трьома ключовими напрямками: модернізація змісту освіти та стандартів, оновлення освітнього простору і професійний розвиток учителів. Проте, врешті-решт, усі ці три елементи сходяться навколо педагога, і саме від вчителя залежить як успішне впровадження реформи загалом, так і успішна та щаслива самореалізація кожної окремої дитини.

Як вказує Андреас Шлейхер у праці «Найкращий клас у світі», «Якість освітньої сис-

теми не може бути кращою, ніж якість вчителів у цій системі. Тож залучення, розвиток і утримання найкращих вчителів – найважливіше завдання освітніх систем» [1].

А якість учителів залежить від статусу професії педагога, вимог до цієї професії, визначених професійним стандартом чи іншими інструктивними документами, а також можливостями здобуття вищої освіти і системного підвищення кваліфікації, які базуються на сучасних вимогах до педагогічної професії.

Звісно, підвищення вимог до вчителя має супроводжуватися підняттям його соціального статусу, зокрема, заробітної плати. Так, запровадження реформи НУШ у 2017 році супроводжувалося підвищенням оплати праці вчителів на 50%. Загалом за період з 2016 по 2019 роки оплата праці вчителів в Україні зросла, в середньому, на 85% [3].

Відповідно до статті 61 Закону України «Про освіту», прийнятого у 2017 році, мінімальний посадовий оклад вчителя, педагогічного працівника повинен бути на рівні трьох мінімальних

заробітних плат. У перехідних положеннях зазначеного закону вказана проміжні конкретні дата і показник, які мають бути досягнуті, зокрема, у «2023 році посадовий оклад педпрацівника найнижчої кваліфікації має становити не менше чотирьох прожиткових мінімумів для працездатних осіб» [17]. Для досягнення цієї мети була прийнята постанова Кабінету Міністрів №822, яка демонструвала цей поступовий перехід, проте ця постанова була призупинена в 2020 році.

Тож зростання оплати праці і підняття престижності професії педагогів і надалі залишається актуальним.

Підвищення вимог до професії супроводжується оновленням професійних стандартів, вимог до освітніх програм підготовки і професійного розвитку підвищення кваліфікації. Упродовж 2017-2020 рр. після прийняття Концепції НУШ було модернізовано освітнє законодавство з урахуванням цілей і потреб реформи, напрацьовано оновлену нормативно-правову базу, включаючи компетентнісний Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020) [16].

Очевидно, що для професійного розвитку важливо гармонізувати підготовку вчителів з новими державними стандартами, за якими навчаються учні, і підготувати вчителів до нових методик викладання, щоб досягти навчальних результатів, описаних у цих стандартах.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування доцільності компетентнісного виміру професійного стандарту вчителя, його структури, можливостей застосування.

Завдання статті полягають у дослідженні типології професійних стандартів, аналізі рекомендацій щодо професійних стандартів з європейського досвіду, обґрунтуванні структури українського професійного стандарту на основі чинної нормативно-правової бази, визначенні переліку компетентностей сучасного вчителя в умовах реформування освіти, вироблення пропозицій структури стандарту, його кодифікації та напрямів використання.

Аналіз сучасних досліджень засвідчив, що в останній час світова наукова та педагогічна спільнота активно почала звертатися до ідей стандартизації освіти та створення системи професійних стандартів вчителя.

Компетентнісний підхід у професійному розвитку вчителя та досвід професійної підготовки педагогів і її стандартизації активно досліджувалися українськими і зарубіжними науковцями.

Зарубіжний досвід (зокрема країн Європи, США та Австралії) у сфері підготовки майбутніх учителів в умовах стандартизації вищої освіти, професійні стандарти і кваліфікації вчителів

вивчали Н. Авшенюк [4, 7, 20], В. Бахрушин [2], Н. Мельник [8], Н. Муқан [9], С. Стрілець [24], Л. Пуховська [7, 21] та інші. Серед зарубіжних публікацій у досліджуваній сфері слід відзначити праці таких дослідників як Е. Kleinhenz, L. Ingvarson [25], S. Leonard [26], A.J. Taylor [30], M. Pedaste, A. Leijen, K. Poom-Valickis, E. Eischmidt [28] та ряду інших.

Посилаючись на працю OECD «What difference do standards make to educating teachers» зазначимо, що професійний стандарт має описувати здатності, знання та уміння, якими вчителі повинні володіти, а також очікувані рівні досягнень [32].

Згідно з європейськими рекомендаціями професійний стандарт розглядається у двох вимірах: 1) стандарт як професійні цінності, який передбачає визначення загальних ідей та положень, опис необхідних компетентностей – знань, умінь, ставлень і 2) стандарт як мірило, який окреслює кваліфікаційні рівні за визначеними критеріями [29].

Професійний стандарт як політичний інструмент поділяють на два типи: технічний професійний стандарт, який націлений на вимірювання, моніторинг професійної діяльності та на її порівняння та регулювання, і розвивальний стандарт, який містить у собі визначення компетентностей, які вказують на результативність, підкреслюють цінності, мету, цілі та ролі в навчанні [32].

Основні положення компетентнісного підходу як методології професійної підготовки розвивали у своїх працях В. Лунячек [5], О. Овчарук, О. Пометун, С. Паламар, К. Рудницька, А. Вітченко, Т. Сорочан, Т. Борова, В. Масич, Г. Хоружий, Г. Дегтярьова та інші. При цьому компетентнісний підхід розглядається як методологічний орієнтир розвитку сучасної освіти, надаються пропозиції до набору ключових компетентностей вчителя, обґрунтовуються переваги компетентнісного підходу для оцінки професійного розвитку сучасного фахівця і необхідність створення компетентнісних моделей фахівця, визнається особливе значення ціннісних орієнтирів педагога розробляються пропозиції щодо сутності і структури окремих професійних компетентностей [5].

Особливе місце в системі джерел дослідження проблематики компетентнісного виміру професійних стандартів вчителів займають аналітичні документи та оглядові матеріали міжнародних організацій [27, 29, 31-32].

У напрямі розробки основ національних та міжнародних стандартів освіти та професійних стандартів вчителя здійснюють свою діяльність Організація міжнародного співробітництва і розвитку, ЮНЕСКО, Європейська комісія та ряд інших універсальних та регіональних міжнародних організацій. Категорії «стандарт освіти», «професійний стандарт» розглядаються у наукових джерелах та в міжнародних і національних документах у тісному зв'язку з такими категоріями як якість, доскона-

лість, академічна цінність, ефективність і результативність професійної діяльності тощо.

Різноманітні визначення категорій стандарту педагогічної освіти та професійного стандарту вчителя містять багато спільних рис і зводяться до того, що ці категорії є сукупністю встановлених державою і визнаних суспільством вимог на рівні змісту освіти, організації навчально-виховного процесу, кваліфікаційних характеристик фахівця до базової підготовки вчителів, їхньої педагогічної діяльності і подальшого професійного розвитку.

Особливої актуальності проблема створення компетентнісної моделі фахівця набула після прийняття нового освітнього законодавства, яке вказало на необхідність узгодження освітніх стандартів і програм з відповідними професійними стандартами [5].

1.1. Нормативно-правове регулювання у підготовці та професійному розвитку вчителя.

Один із пріоритетів реформи Нової української школи – зміни в системі професійної підготовки, підвищення кваліфікації, особистого і професійного зростання вчителя. Закони «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», підзаконні нормативні акти надали вчителю свободу працювати за власними навчальними програмами, обирати методи, стратегії, способи й засоби навчання.

Основу нормативно-правового регулювання у підготовці та професійному розвитку вчителя на даний час складають такі нормативно-правові акти:

- Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556-VII [11];
- Закон України «Про освіту» 2017 [17];
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» 2020 [18];
- Методика розроблення професійних стандартів, затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України від 22 січня 2018 р. № 74 [14];
- Концепція розвитку педагогічної освіти, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776 [13];
- План впровадження Концепції розвитку педагогічної освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України від 03 січня 2019 р. № 7 [15];
- Постанова КМУ № 800 від 21.08.2019 р. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» [12];
- Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2020) [16].

У Постанові КМУ № 800 від 21.08.2019 р. «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних

і науково-педагогічних працівників» вказано, що програми професійного розвитку вчителів мають містити інформацію про визначений перелік компетентностей як загальних так і фахових. Серед основних напрямків підвищення кваліфікації у Постанові вказані мовленнєва, цифрова, комунікаційна, інклюзивна, емоційно-етична компетентність та інші професійні компетентності.

Досвід роботи за професійним стандартом «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» (2018) продемонстрував обмеження в умовах проведення реформи «Нова українська школа», оскільки він не враховував всіх необхідних компетентностей учителя, які впливають з Державного стандарту початкової освіти, запровадженого у 2018 році. Виникла необхідність якнайшвидшого прийняття пересмисленого професійного стандарту вчителя, який відповідає вимогам сучасної школи, і може стати основою для розробки освітніх програм підготовки і підвищення кваліфікації педагогів відповідно до чинної нормативно-правової бази.

На нашу думку, сучасний професійний стандарт вчителя мав би поєднувати як технічну складову, так і розвивальну складову, яка має містити визначення компетентностей, що вказують на результати, підкреслюють цінності в навчанні. Такий стандарт можна буде використовувати як для оцінювання професійної діяльності вчителя, так і для його професійного розвитку.

Саме тому в 2020 році був затверджений компетентнісний Професійний стандарт учителя за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та «Вчитель закладу загальної середньої освіти» на основі пропозицій експертного середовища, зокрема, розроблених у проекті «Професійний стандарт вчителя нового покоління і кращі НУШ-технології: у взаємодії між академічними спільнотами університетів і вчителями-практиками», який реалізується Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» [20].

1.2. Компетентнісний професійний стандарт учителя.

Нові результати, яких ми очікуємо від шкільного навчання натомість вимагають нових сучасних компетентностей і від учителя. Такі вимоги до вчителя викладені у компетентнісному Професійному стандарті вчителя.

24 грудня 2020 року був затверджений новий Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти» та «Вчитель закладу загальної середньої освіти» [16].

Пересмислений профстандарт враховує як професійну ідентичність учителя, так і партнерську взаємодію з учасниками освітнього процесу [16]. Під час проектування цього стандарту вра-

ховувалися різні властивості стандарту як інструменту забезпечення якості освіти вчителів.

Новацією профстандарту є опис послідовного розвитку компетентностей на різних щаблях кар'єри – від спеціаліста до вчителя вищої категорії. Це своєрідна дорожня карта для вчителя. Вона мотивує та допомагає об'єктивно визначити потребу в підвищенні кваліфікації, а також будувати кар'єру на основі самооцінювання в поєднанні з можливим зовнішнім оцінюванням (освітні експерти, супервізори, наставники).

Адже неможливо очікувати, що молодий вчитель, який щойно завершив навчання в універ-

ситеті, і вчитель, який має великий досвід і працював над професійним розвитком, будуть мати однаковий рівень розвитку компетентностей. У Новому стандарті важливо було показати динамічність розвитку, перспективи вчителя, можливості розвивати власні професійні вміння, знання, цінності.

Компетентності вчителя у стандарті поділяються на 5 загальних і 15 професійних. Загальні (наскрізні), зокрема: «громадянська, соціальна, культурна, лідерська та підприємницька» [16] відповідають компетентностям учня Нової української школи.

Таблиця 1.

Трудові функції компетентнісного професійного стандарту [16]

А – Навчання учнів предметів (інтегрованих курсів)	Б – Партнерська взаємодія з учасниками освітнього процесу	В – Організація безпечного, інклюзивного освітнього середовища	Г – Управління освітнім процесом	Д – Безперервний професійний розвиток
A1 мовно-комунікативна компетентність	B1 психологічна	V1 інклюзивна	G1 прогностична	D1 інноваційна
A2 предметно-методична компетентність	B2 емоційно-етична	V2 здоров'язбережувальна	G2 організаційна	D2 здатність до навчання впродовж життя
A3 інформаційно-цифрова компетентність	B3 компетентність педагогічного партнерства	V3 проєктувальна	G3 оцінювально-аналітична	D3 рефлексивна

Наприклад, в учнівському стандарті є вміння конструктивно співпрацювати і спілкуватися, адекватно реагувати на конфлікти, а до профстандарту вчителя включено вміння слухати й чути учнів, запобігати конфліктам [10]. У профстандарті визначено п'ять трудових функцій, які максимально повноцінно охоплюють всі сфери діяльності вчителя, кожна з яких, в свою чергу розкривається через три професійні компетентності. (Таблиця 1).

Новий професійний стандарт кодифіковано: трудові функції позначені відповідно літерами в алфавітному порядку, наприклад, А, компетентності – А1, здатності – А1.1., знання – А1.1.31, уміння та навички – А1.1.31. Кодифікація робить стандарт більш функціональним для структурування і розробки на його основі індивідуальної траєкторії професійного розвитку вчителя і відповідних пропозицій підвищення кваліфікації.

Висновки. Зважаючи на зазначене вище, ми дійшли висновку, що новий професійний стандарт вчителя із застосування компетентнісного підходу відповідає потребам реформування загальної середньої освіти на сучасному етапі,

зокрема, вимогам реформи «Нова українська школа».

Поєднання у ньому технічної і розвивальної функції дає можливість спроектувати розвиток компетентностей учителів у процесі їх зростання в кваліфікаційних категоріях. Тому, на нашу думку, ми можемо продуктивно використовувати новий Професійний стандарт для формування індивідуального професійного розвитку вчителя, яке слід розпочинати з самооцінювання вчителя, визначення тих компетентностей, а відповідно здатностей, знань і умінь, які йому необхідно розвивати, і до пошуку відповідних пропозицій для підвищення кваліфікації, які, зокрема, містяться на Національній платформі можливостей професійного розвитку педагогічних працівників «EdWay» (<https://edway.in.ua/uk/>).

На нашу думку, позиції професійного стандарту повинні стати орієнтирами в першу чергу для вимог до добровільної зовнішньої сертифікації, яка спрямована на виявлення і підтримку кращих вчителів, які працюють за новим Державними стандартами початкової і базової середньої освіти. У подальшому, після надання

трирічного терміну на підвищення кваліфікації за новими вимогами, профстандарт має застосовуватися і до обов'язкової внутрішньошкільної атестації вчителів.

Відповідно до Закону «Про вищу освіту» новий професійний стандарт має стати основою для створення відповідних стандартів вищої освіти, що повинно враховуватися при розробці та акредитації бакалаврських і магістерських освітніх програм підготовки вчителів. Відповідно до реформи «Нова українська школа», поза традиційними очікуваними професійними здатностями, ми повинні підготувати сучасного вчителя до педагогічної свободи, до самостійного конструювання навчальних програм на основі нових знань, технологій та методик, до застосування власної системи оцінювання і, зокрема, формувального оцінювання, до підвищення кваліфікації за власним вибором, до створення цифрових інструментів і цифрового контенту для навчання,

до формування в учнів соціально-емоційних (м'яких) навичок.

Завдання системи педагогічної освіти – надати допомогу вчителю у виконанні норм затвердженого стандарту, підвищити його обізнаність і спроможність щодо втілення загальних і професійних компетентностей в сучасному освітньому процесі.

У подальших дослідженнях варто поглибити і розвинути роль професійного стандарту як інструменту забезпечення якості освіти педагогів. Зокрема, з'ясувати механізми застосування професійного стандарту в оцінюванні діяльності вчителя і плануванні його професійного розвитку. Важливим є визначити вплив нового професійного стандарту на зміст і методи підготовки вчителів в закладах вищої освіти. Доцільним є також дослідити взаємозв'язок дотримання стандарту вчителем і результатів навчальних досягнень учнів в умовах реформи «Нова українська школа».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Андреас Шлейхер. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Переклала з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2018. 296 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>
ISBN: 978-966-8853-87-6
2. Бахрушин В. Є. Професійні та освітні стандарти педагогів: світовий досвід. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/950-profesijni-ta-osvitni-standarti-pedagogiv-svitovij-dosvid>
3. Гриневич Л. М. Доступ до дошкілля безпосередньо впливає на успіх дітей у математиці, але нам катастрофічно не вистачає вихователів – потрібна реформа оплати праці. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/liliya-grinevich-dostup-do-doshkillya-bezposeredno-vplivaye-na-uspix-ditej-u-matematici-ale-nam-katastrofichno-ne-vistachaye-vihovateliv-potribna-reforma-oplati-praci>
4. Зарубіжний досвід професійної підготовки педагогів : аналітичні матеріали / [Авшенюк Н. М., Дяченко Л. М., Котун К. В., Марусинець М. М., Огієнко О. І., Сулима О. В., Постригач Н. О.]. Київ : ДКС «Центр», 2017. 83 с.
5. Компетентнісний вимір професійного розвитку працівників освіти в сфері інтелектуальної власності : монографія / В. Е. Луначек, Н. П. Рубан, А. М. Бровдій та ін.; за заг. ред. В. Е. Луначека. Х. : ТОВ «Оберіг», 2020. 368 с. ISBN 978-966-8689-48-2
6. Концептуальні засади реформування середньої школи «Нова українська школа» / Гриневич Л., Елькін О., Калашнікова С., Коберник І., Ковтунець В., Макаренко О., Малахова О., Нанаєва Т., Усатенко Г., Хобзей П., Шиян Р.; за заг. ред. М. Грищенко. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
7. Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах: теорія та практика : монографія / [Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко, Н. О. Постригач, Л. П. Пуховська, О. В. Сулима]. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 280 с.
8. Мельник Н. І. Стандарти педагогічної освіти як базові критерії формування професійної компетентності педагогів у країнах Європи / Н. І. Мельник // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 1(2). С. 132-136.
9. Мукан Н. В. Професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл Великої Британії, Канади, США: монографія / Н. В. Мукан. Львів: Вид. Львівської політехніки, 2011. 248 с.
10. Нова українська школа. Дорожня карта реформи базової та профільної школи. / Вакулєнко Т., Гриневич Л., Лінник О. та інші; за заг. ред. Л. Гриневич – К. : ТОВ «АКМЕ ГРУП», 2021. 46 с.
11. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
12. Постанова Кабінету Міністрів України №800 «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n18>

13. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16.07.2018 р. № 776. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
14. Про затвердження Методики розроблення професійних стандартів : Наказ Міністерства соціальної політики України від 22.01.2018 р. № 74. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text>
15. Про затвердження плану впровадження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.01.2019 р. № 7. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-planu-vprovadzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
16. Про затвердження професійного стандарту за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)»: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 23.12.2020 р. № 2736. URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf
17. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
18. Про повну загальну середню освіту : Закон України від від 16.01.2020 № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text>
19. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249613934>
20. Професійний стандарт вчителя нового покоління/ [Н. Авшенюк, І. Андрощук, Л. Гриневич, С. Івашнюва, О. Ліннік, Н. Софій] – К.: ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2021, – 72 с.
21. Професійні стандарти і кваліфікації у країнах з високорозвинутою економікою / Л. П. Пуховська, А. О. Ворначев, С. В. Мельник, Ю. І. Кравець; за наук. ред. Л. П. Пуховської. К. : «НВП Поліграфсервіс», 2014. 176 с.
22. Результати дослідження: Профстандарт учителя. URL: <https://uied.org.ua/rezultati-doslidzhennya-profstandart-uchitelya/>
23. Смагін І. І. Проблеми гармонізації професійних вимог у стандартах педагогічної діяльності / І. І. Смагін // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2019. Вип. 2. С. 164-168.
24. Стрілець С. І., Запорожченко Т. П. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи в умовах стандартизації вищої освіти. *Scientific World Journal*. Мінськ. 2017. №15. С. 5-9.
25. Kleinhenz E., Ingvarson L. Standards for Teaching : Theoretical Underpinnings and Applications. Australian Council for Educational Research. 1-1-2007.
26. Leonard S. Professional Conversations: Mentor Teachers' Theories-in-Use Using the Australian National Professional Standards for Teachers. *Australian Journal of Teacher Education*. December 2012.
27. Literature review Teachers' core competences: requirements and development. European Commission. Directorate-General for Education and Culture. 2011.
28. Pedaste M., Leijen A., Poom-Valickis K., Eisenschmidt E. Teacher professional standards to support teacher quality and learning in Estonia. *Eur J Educ*. 2019;54:389-399.
29. Supporting teacher competence development for better learning outcomes. European Commission. Education and training. July 2013.
30. Taylor, A.J. Teachers' experience of professional standards for teachers: A case study of the enactment of teaching standards in a high performing school system. Doctoral thesis, Australian Catholic University. 2-7-2016.
31. The Teaching Profession in Europe: Practices, Perceptions, and Policies. Eurydice Report. Publications Office of the European Union. 2015.
32. What difference do standards make to educating teachers? A Review with Case Studies on Australia, Estonia and Singapore. OECD Education Working Paper. № 174. 2018.

REFERENCES

1. Andreas Shleikher. Naikrashchyi klas u sviti: yak stvoryty osvitu niu systemu 21-ho stolittia [The best class in the world: how to create a 21st century education system] / Pereklala z anhl. Hanna Leliv. Lviv: Litopys, 2018. 296 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/yakist-osviti/shlyaykher-naykrashchiy-klas-u-sviti-yak-stvoriti-sistemu-osviti-21-go-stolittya.pdf>
ISBN: 978-966-8853-87-6 (in Ukrainian)

2. Bakhrushyn V. Ye. Profesiini ta osviti standarty pedahohiv: svitovyi dosvid. [Professional and educational standards of teachers: world experience] URL: <http://education-ua.org/ua/articles/950-profesijni-ta-osvitni-standarti-pedagogiv-svitovij-dosvid> (in Ukrainian)
3. Hrynevych L. M. Dostup do doskillia bezposeredno vplyvaie na uspih ditei u matematytsi, ale nam katastrofichno ne vystachaie vykhovateliv – potribna reforma oplaty pratsi. [Access to preschool directly affects children's success in mathematics, but we are catastrophically short of educators - we need a reform of wages] URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/liliya-grinevich-dostup-do-doshkilliya-bezposeredno-vplivaye-na-uspikh-ditej-u-matematici-ale-nam-katastrofichno-ne-vistachaye-vihovateliv-potribna-reforma-oplati-praci> (in Ukrainian)
4. Zarubizhnyi dosvid profesiinoi pidhotovky pedahohiv : analitychni materialy. [Foreign experience of professional training of teachers: analytical materials] / [Avsheniuk N. M., Diachenko L. M., Kotun K. V., Marusynets M. M., Ohienko O. I., Sulyma O. V., Postryhach N. O.]. Kyiv : DKS «Tsentr», 2017. 83 s. (in Ukrainian)
5. Kompetentnisnyi vymir profesiinoho rozvytku pratsivnykiv osvity v sferi intelektualnoi vlasnosti [Competence dimension of professional development of educators in the field of intellectual property] : monohrafiia / V. E. Luniachek, N. P. Ruban, A. M. Brovdii ta in.; za zah. red. V. E. Luniacheka. Kh. : TOV «Oberih», 2020. 368 s. ISBN 978-966-8689-48-2 (in Ukrainian)
6. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly «Nova ukrainska shkola» [Conceptual principles of reforming the secondary school “New Ukrainian School”] / Hrynevych L., Elkin O., Kalashnikova S., Kobernyk I., Kovtunets V., Makarenko O., Malakhova O., Nanaieva T., Usatenko H., Khobzei P., Shyian R.; za zah. red. M. Hryshchenko. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (in Ukrainian)
7. Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky pedahohiv u zarubizhnykh krainakh: teoriia ta praktyka [Competence approach to teacher training in foreign countries: theory and practice] : monohrafiia / [N. M. Avsheniuk, T. M. Desiatov, L. M. Diachenko, N. O. Postryhach, L. P. Pukhovska, O. V. Sulyma]. Kirovohrad: Imeks-LTD, 2014. 280 s. (in Ukrainian)
8. Melnyk N. I. Standarty pedahohichnoi osvity yak bazovi kryterii formuvannya profesiinoi kompetentnosti pedahohiv u krainakh Yevropy [Standards of pedagogical education as basic criteria for the formation of professional competence of teachers in European countries] / N. I. Melnyk // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia : Psykholohichni nauky. 2014. Vyp. 1(2). S. 132-136. (in Ukrainian)
9. Mukan N. V. Profesiinyi rozvytok uchyteliv zahalnoosvitnikh shkil Velykoi Brytanii, Kanady, SShA [Professional development of secondary school teachers in Great Britain, Canada, USA]: monohrafiia / N. V. Mukan. Lviv: Vyd. Lvivskoi politekhniki, 2011. 248 s. (in Ukrainian)
10. Nova ukrainska shkola. Dorozhnia karta reformy bazovoi ta profilnoi shkoly. [New Ukrainian school. Roadmap for basic and specialized school reform.] / Vakulenko T., Hrynevych L., Linyk O. ta inshi; za zah. red. L. Hrynevych. K. : TOV «AKME HRUP», 2021. 46 s. (in Ukrainian)
11. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 r. № 1556-VII. [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1556-VII] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (in Ukrainian)
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy №800 «Deiaki pytannia pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv». [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine 00800 “Some issues of professional development of pedagogical and scientific-pedagogical workers”] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/800-2019-%D0%BF#n18> (in Ukrainian)
13. Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 16.07.2018 r. № 776. [On approval of the Concept of development of pedagogical education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 16.07.2018 № 776.] URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennia-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (in Ukrainian)
14. Pro zatverdzhennia Metodyky rozroblennia profesiinykh standartiv : Nakaz Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy vid 22.01.2018 r. № 74. [On approval of the Methodology for the development of professional standards: Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated 22.01.2018 № 74.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0165-18#Text> (in Ukrainian)
15. Pro zatverdzhennia planu vprovadzhennia Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03.01.2019 r. № 7. [About approval of the plan of implementation of the Concept of development of pedagogical education: the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 03.01.2019 № 7.] URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennia-planu-vprovadzhennia-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti> (in Ukrainian)
16. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu za profesiiamy «Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity», «Vchytel z pochatkovoї osvity (z diplomom molodshoho spetsialista)»: Nakaz Ministerstva rozvytku ekonomiky, torhivli ta silskoho hospodarstva Ukrainy vid 23.12.2020 r. № 2736. [On approval of the professional standard for the professions

- “Primary school teacher”, “General secondary school teacher”, “Primary school teacher (with a diploma of junior specialist)”: Order of the Ministry of Economic Development, Trade and Agriculture of Ukraine from 23.12. 2020 № 2736.] URL: https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/Nakaz_2736.pdf (in Ukrainian)
17. Pro osvitu : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. [On education: Law of Ukraine of 05.09.2017 № 2145-VIII.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (in Ukrainian)
 18. Pro povnu zahalnu seredniu osvitu : Zakon Ukrainy vid vid 16.01.2020 № 463-IX. [On complete general secondary education: Law of Ukraine of 16.01.2020 № 463-IX.] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (in Ukrainian)
 19. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi reformuvannia zahalnoi serednoi osvity «Nova ukrainska shkola» na period do 2029 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 hrudnia 2016 r. № 988-r. [On approval of the Concept of implementation of state policy in the field of reforming general secondary education “New Ukrainian School” for the period up to 2029: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of December 14, 2016 № 988-r.] URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/249613934> (in Ukrainian)
 20. Profesiyni standart vchytelia novoho pokolinnia. [Professional standard of a new generation teacher] / [N. Avsheniuk, I. Androshchuk, L. Hrynevych, S. Ivashnova, O. Linnik, N. Sofii] K.: TOV «NVP «Interservis». 2021. 72 s. (in Ukrainian)
 21. Profesiini standarty i kvalifikatsii u krainakh z vysokorozvynutoiu ekonomikoiu. [Professional standards and qualifications in countries with highly developed economies] / L. P. Pukhovska, A. O. Vornachev, S. V. Melnyk, Yu. I. Kravets; za nauk. red. L. P. Pukhovskoi. K. : «NVP Polihrafservis», 2014. 176 s. (in Ukrainian)
 22. Rezultaty doslidzhennia: Profstandart uchytelia. [Research results: Teacher’s professional standard.] URL: <https://uied.org.ua/rezultati-doslidzhennya-profstandart-uchytelya/> (in Ukrainian)
 23. Smahin I. I. Problemy harmonizatsii profesiinykh vymoh u standartakh pedahohichnoi diialnosti. [Problems of harmonization of professional requirements in the standards of pedagogical activity] / I. I. Smahin // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya : Pedahohika. Sotsialna robota. 2019. Vyp. 2. S. 164-168. (in Ukrainian)
 24. Strilets S. I., Zaporozhchenko T. P. Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoї shkoly v umovakh standartyzatsii vyshchoї osvity. [Training of future primary school teachers in the conditions of standardization of higher education.] Scientific World Journal. Minsk. 2017. №15. S. 5-9. (in Ukrainian)
 25. Kleinhenz E., Ingvarson L. Standards for Teaching : Theoretical Underpinnings and Applications. Australian Council for Educational Research. 1-1-2007. (in English)
 26. Leonard S. Professional Conversations: Mentor Teaches Theories-in-Use Using the Australian National Professional Standards for Teachers. Australian Journal of Teacher Education. December 2012. (in English)
 27. Literature review Teachers core competences: requirements and development. European Commission. Directorate-General for Education and Culture. 2011. (in English)
 28. Pedaste M., Leijen A., Poom-Valickis K., Eisenschmidt E. Teacher professional standards to support teacher quality and learning in Estonia. Eur J Educ. 2019; 54; 389-399. (in English)
 29. Supporting teacher competence development for better learning outcomes. European Commission. Education and training. July 2013. (in English)
 30. Taylor, A.J. Teachers experience of professional standards for teachers: A case study of the enactment of teaching standards in a high performing school system. Doctoral thesis, Australian Catholic University. 2-7-2016. (in English)
 31. The Teaching Profession in Europe: Practices, Perceptions, and Policies. Eurydice Report. Publications Office of the European Union. 2015. (in English)
 32. What difference do standards make to educating teachers? A Review with Case Studies on Australia, Estonia and Singapore. OECD Education Working Paper. № 174. 2018. (in English)

Гриневич Л.М.

КОМПЕТЕНТНОСТНОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНДАРТА УЧИТЕЛЯ НОВОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЫ

В связи с реформой «Новая украинская школа», которая базируется на внедрении нового перечня компетентностей ученика, изменяются и требования к профессии учителя, которые систематизирует новый профессиональный стандарт. Целью статьи является обоснование целесообразности компетентностного измерения профессионального стандарта учителя, его структуры, возможностей применения. В статье исследована типология профессиональных стандартов учителя, обоснована структура украинского профессионального стандарта на основе действующей

нормативно-правовой базы, подходы к его кодификации, обобщен перечень компетентностей учителя в условиях реформирования общего среднего образования. Определены различные направления применения профстандарта, в частности, для разработки образовательных программ подготовки педагогов, курсов повышения квалификации учителей, самооценки учителя, планирования его профессионального развития, оценки его деятельности через сертификацию и аттестацию.

Ключевые слова: компетентности; компетентностный профессиональный стандарт учителя; реформа «Новая украинская школа»; трудовые функции.

Hrynevych L.

THE COMPETENCE DIMENSION OF PROFESSIONAL STANDARD OF NEW UKRAINIAN SCHOOL TEACHER

With regard to the New Ukrainian School reform (NUS), which is based on the implementation of a new list of pupil's competencies, new requirements for the teaching profession are systematized in the new professional standard. The purpose of the article is to substantiate the appropriateness of the competence dimension of the professional standard of a teacher, its structure, and opportunities to use.

In this article the recommendations on professional standards of teachers from European experience have been analyzed, the list of competencies of modern teachers in the context of national education reform has been summarized, the structure of the Ukrainian professional standard, which is based on the current legal framework, has been substantiated. The typology of professional standards of a teacher has been studied, the peculiarities of its structure have been highlighted through the definition of job functions, general and professional competencies described through the relevant abilities, knowledge and skills.

The combination of technical and developmental functions in the professional standard makes it possible to design the development of teachers' competencies in the process of their growth in qualification categories. The proposed codification of the standard makes it more functional for structuring and developing on its basis the individual trajectory of professional development of teachers and relevant proposals for professional development.

Different possibilities for using the professional standard have been defined in this article. In particular, among them are: the development of the corresponding educational programs of the bachelor and master degree on teacher training, the accreditation of these educational programs, self-assessment of a teacher, planning of their professional development, the estimation of their activity through voluntary external certification and mandatory in-school certification, the development of long-term and short-term teacher training courses.

Keywords: *competence professional standard of a teacher; competencies; the New Ukrainian School reform; job functions.*

Стаття надійшла до редакції: 29.10.2021р.

Прийнято до друку: 08.11.2021р.

Мельниченко О.В.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Педагогічний інститут, бульвар І. Шамо 18/2
e-mail.melnychenko@kubg.edu

ORCID iD 0000-0002-5297-9551

ОСВІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ СУСПІЛЬСТВА: ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена проблемі формування інтелектуального потенціалу суспільства завдяки системі вищої освіти та її якості. Автор розглядає чинники, механізми, рівні та етапи формування інтелектуального потенціалу суспільства, а також взаємозв'язок між поняттями інтелектуального потенціалу суспільства та інтелектуальною культурою, інтелектуальним капіталом і науковим капіталом. Особливу увагу приділено ролі університетської освіти в процесі формування інтелектуального потенціалу суспільства та забезпеченні якості навчання. Автор аналізує ефективність викладання інтегрованого, міждисциплінарного курсу «Освітологія» для розвитку інтелектуального потенціалу майбутніх фахівців сфери освіти, підкреслює його теоретичне та практичне значення для розуміння сфери освіти у її динамічному розвитку та сприяння формуванню знань про здобутки та суперечності у теорії та практиці функціонування сучасних освітніх систем. Визначається вклад вивчення курсу «Освітологія» в дослідження поняття «інтелектуального потенціалу» як здатності соціальної системи реалізувати свої можливості, а також як характеристики його впливу як чинника створення конкурентоспроможного суспільства.

Ключові слова: освітологія, інтелектуальний потенціал, інтелектуальна культура, інтелектуальний капітал, науковий потенціал, якість освіти.

© Мельниченко Ольга, 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Розвиток глобалізаційних та інтеграційних тенденцій в світі, формування суспільства знань, зумовленого появою новітніх інформаційних технологій, висунули освіту на одне з пріоритетних місць у сучасному світі, надали їй нового змісту, статусу та характеристик. Протягом історії людства освіта завжди впливала на всі напрями суспільного життя й обумовлювала розвиток суспільства в цілому, але в наш час такий взаємозв'язок тільки посилюється. Сучасне суспільство визнає людину, її потреби і розвиток основними передумовами інноваційного розвитку країни, а отже, і змістом соціальної політики кожної держави. У зв'язку з цим важливою категорією інноваційного розвитку сьогодення є інтелектуальний потенціал людини та суспільства.

Більшість досліджень інтелектуального потенціалу складають роботи щодо вивчення інтелекту. Серед зарубіжних дослідників, які присвятили роботи цій темі, можна назвати Х. Айзенка, А. Біне, Д. Векслера, М. Вертгеймера, К. Дункера, К. Коффу, О. Кюльпе, К. Марбе, Ч.

Спірмена, Р. Стернберга, Л. Термена, Л. Терстоуна, Ж. Піаже та інших. Безпосередньо вивченню інтелектуального потенціалу людини та суспільства присвятили свої роботи зарубіжні дослідники Р. Лукас, П. Ромер, І. Шумпетер, А. Томпсон та Дж. Стрікленд та багато інших. Серед вітчизняних вчених, які досліджують сутність, зміст, формування та зміцнення інтелектуального потенціалу, можна назвати наступних: С. Вовканич, Л. Діба, В. Касаткіна, Ю. Канигін, К. Ковтуненко, І. Максименко, К. Мамонов, О. Моліна, В. Петренко, С. Філіппова та інші.

Мета статті. Проаналізувати механізми та напрями формування інтелектуального потенціалу суспільства в Україні та його вплив на якість вищої освіти через викладання курсу освітології як галузі міждисциплінарного, інтегрованого знання.

Світовий досвід формування інтелектуального потенціалу суспільства. Сьогодення поставило доволі високі вимоги до сучасної людини, особистості чи громадянина у сенсі його інтелек-

туального рівня, що пов'язано зі змінами у функціонуванні всього суспільства. Аби рівень підготовки сучасного фахівця відповідав вимогам та запитам суспільства, необхідно, перш за все, забезпечити якісний розвиток інтелекту, тобто здійснювати цілеспрямовану діяльність в цьому напрямку. Така функція відводиться освіті на усіх її рівнях і формах. В цій складній діяльності освіта спирається на розвиток феномену інтелектуальної культури, яка розглядається як частина духовної культури, що виявляється як визначена для певного часу культура в мистецтві, науці, літературі, економічній сфері тощо. *Інтелектуальна культура* — це «рівень розвитку особистості, що характеризується мірою освоєння духовного багатства і представляє собою сукупність освіченості, самостійності мислення, розуміння пріоритету загальнолюдських цінностей, бачення явищ в протиріччях і вміння оцінювати їх, активного прагнення і вміння вчитися і поповнювати знання, творчого підходу до будь-якої справи» (Митрофанов Д.В. Інтелектуальна культура в системі загальної культури). Інструментом розвитку та підтримки інтелектуальної культури є освіта, яка є тим соціальним механізмом, що формує інтелектуальний потенціал суспільства чи особистості та забезпечує розвиток науки, техніки і технологій. Завдяки освіті відбувається розвиток, збереження, наслідування, розповсюдження та залучення до культурних цінностей, формування людини як суб'єкта культури, а прояв та вдосконалення інтелектуальних здібностей забезпечує можливість оволодіння цінностями культури.

Термін «інтелектуальна культура» безпосередньо пов'язаний з поняттям «інтелектуальний потенціал». Його починають розглядати з особистості (мікрорівень), а потім переходять до іншого рівня (мезорівень), на якому відбувається взаємодія сукупності індивідуумів, тобто групи. На цьому мезорівні вже формується інтелектуальний потенціал колективу, закладу, регіону, галузі. Піднімаючись до макрорівня, визначаємо інтелектуальний потенціал держави, нації та суспільства. «Якщо ми говоримо про інтелектуальний потенціал суспільства, фірми, підприємства, освіченої людини, то тоді можна розглядати його як наявний у суспільства, підприємства, організації запас знань і інформації та його реалізацію через всі складові «самозростання вартості» і отримання всіляких доходів власниками знань та інформації» (Нестеров А., Третьякова Т., Інтелектуальний потенціал і форми його реалізації).

Інтелектуальний потенціал часто розуміють як сукупність можливостей досягнення визначених цілей за рахунок системного формування і застосування інтелектуальних ресурсів для аналізу економічних та фінансових проблем, розроблення креативних шляхів їхнього розв'язання,

обґрунтованого вибору і реалізації управлінських рішень (Холявка Л. Ю., 2013, с. 190–200). Інтелектуальний потенціал як категорію досліджують як у вузькому, так і в широкому розумінні. *У широкому розумінні* інтелектуальний потенціал (людини, суспільства) — це сукупність інтелектуальних якостей (інтелектуальних ресурсів), яка може бути використана системою для вирішення завдань із самозбереження та розвитку. *У вузькому розумінні* інтелектуальний потенціал ототожнюють або з інтелектуальним потенціалом людини та умовами її відтворення, або з інтелектуальним капіталом, зокрема з його структурною (організаційною) складовою, до якої входять організаційний та управлінський досвід, знання, кваліфікація, інтелектуальний капітал, корпоративна культура та ін. Інтелектуальний потенціал містить у собі як вже накопичений інтелектуальний ресурс, який обумовлює здатність до функціонування та розвитку; поточні нереалізовані інтелектуальні можливості, у тому числі практичне застосування та використання наявних інтелектуальних ресурсів; так й максимально допустимий стратегічний рівень розвитку інтелектуальних ресурсів, здатність створювати нові знання. І це може стосуватися усіх рівнів (або суб'єктів) — особистості, закладу, регіону, держави, суспільства (Носова Т. І. Економічна сутність категорії «інтелектуальний потенціал», 2014).

Як і будь-який феномен, інтелектуальний потенціал має свій життєвий цикл: *зародження* (поява первинних елементів інтелектуальних ресурсів — знань, умінь, навичок, освітньо-кваліфікаційний рівень, інших ресурсів), *становлення* (свідоме оформлення інтелектуальних ресурсів, їх сукупність, певна структура, наповненість, поява досвіду), *розвиток* (накопичення інтелектуальних ресурсів), *зрілість* (використання інтелектуальних ресурсів), *спад* (відсутність можливості застосування наявних інтелектуальних ресурсів, їх недоцільність, «старість». А далі може відбуватися знов етап зростання чи розвитку, формування нових ресурсів, так званого «оновленого потенціалу» або, завдячуючи новій ситуації, є можливість по-новому застосувати наявні ресурси. Тобто генеза інтелектуального потенціалу може бути представлена не у вигляді кривий у просторі та часі, а як коло (тобто замкнений цикл) або спіраль.

Інтелектуальний потенціал формується завдяки *внутрішнім та зовнішнім чинникам*. З аналізу наукових джерел можна навести такий перелік *внутрішніх чинників*: наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів; стратегія суб'єкта інтелектуального потенціалу; інтелектуальна культура; ступінь задоволеності якістю життя (функціонування) та потреб; мотивація до реалізації потенціалу. Що ж до *зовнішніх чинників*, то це — постачальники, конкуренти,

споживачі, інші контрагенти; законодавча база стосовно прав інтелектуальної власності. Втім, це стосується лише інтелектуального потенціалу мезорівня (тобто підприємства) (Філіппова С., Ковтуненко К. Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу). Якщо ж охоплювати та узагальнювати усі рівні, то до *зовнішніх чинників* треба віднести: економічні, політичні, екологічні, соціальні умови в яких перебуває суб'єкт інтелектуального потенціалу; ступінь науково-технічного прогресу; стан навколишнього оточення (колективу або організаційний клімат), стан відносин в оточенні; стан та складність конкурентних умов; якість інформації та комунікаційних мереж; етичні, суспільні, законодавчі норми. Крім того, важливе значення мають співвідношення між явними та неявними знаннями, умови для ефективної взаємодії усіх ресурсів, стан та спосіб обміну знаннями, їх можливе спільне використання різними суб'єктами, концентрація інтелектуальних ресурсів.

Слід відзначити, що важливим проявом інтелектуального потенціалу є *науковий потенціал*. «Науковий потенціал — це сукупна можливість національної економічної системи генерувати необхідні знання, що втілюється в кількісних і якісних характеристиках винаходів та нововведень і визначається чисельністю та професійністю вчених, зайнятих у різних сферах науки. (Економічний потенціал, Вікіпедія). Результатом наукової діяльності є нові знання (винаходи) та удосконалені методи використання вже існуючих знань (нововведення). У цьому зв'язку розглянемо *складові інтелектуального потенціалу нації*, а саме: система освіти, що включає державні та недержавні заклади освіти; комп'ютерне забезпечення (абсолютна та відносна кількість ПК, їх якість, ступінь охоплення сітьовим зв'язком); системи зв'язку (його швидкість та надійність, перешкодостійкість, захищеність від несанкціонованого доступу); бази даних на друкованих та електронних носіях; система науки, що включає державні та недержавні наукові заклади; інтелектуальна власність у вигляді патентів, ліцензій, ноу-хау.

Формування структури інтелектуального потенціалу відбувається під дією таких чинників: зростання динаміки економічних процесів та невизначеності змін економічного та інформаційно-інноваційного середовища; безперервне зростання обсягів інформації для вироблення нових знань (компетенцій) та формування систем управління знаннями; використання нових інформаційних технологій, які ускладнюють природу соціально-економічних процесів; зміни закономірностей функціонування суб'єктів господарювання в умовах невідповідності темпів змін економічного та природного середовища темпам прийняття управлінських рішень; використання

технологій виробництва асиметрії інформації та управління свідомістю; зростання ролі та значення інтелектуального капіталу й використання інтелектуального потенціалу у формуванні результатів діяльності для забезпечення стабільності функціонування суб'єктів господарювання як основи економічного розвитку суспільства.

Слід зауважити, що абстрактний і нематеріальний характер прихованого знання робить його зберігання та передачу набагато більш складною справою, але саме цей вид знання лягає в основу інтелектуального потенціалу всієї організації. В той же час, інтелектуальний потенціал є необхідним для засвоєння нових знань, умінь, навичок і виробництва нових інтелектуальних продуктів. Таким чином, інтелектуальний потенціал організації можна розглядати як її готовність до генерування і засвоєння інновацій. Він складається з накопиченого обсягу знань, інтелектуального рівня співробітників, досвіду інноваційної діяльності. Інноваційний потенціал визначає міру готовності виконувати завдання, які забезпечують досягнення поставленої інноваційної цілі, а також можливості й глибину інноваційних перетворень (Чен. Чі, Інтелектуальний капітал у контексті інтелектуальної культури).

Зростання інтелектуального потенціалу визначається: з одного боку, можливостями забезпечувати науку сучасними капітало- і ресурсоемними приладами, апаратами й установками, які є втіленням новітніх досягнень наукової і технічної думки, а з іншого – ключовою роллю сфери освіти у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства. Саме сфера освіти створює базу для проведення наукових досліджень, забезпечує суспільство науково-дослідними кадрами, а також готує основу для впровадження їх результатів у виробництво — здійснює підготовку та перепідготовку виробничо-управлінських, технічних та інших кадрів

Як вже відзначалось раніше, саме система освіти та її якість є одним з головних чинників формування інтелектуального потенціалу суспільства. Якщо за основу дефініції якості освіти взяти вимоги міжнародного стандарту якості, що регламентує поняття якості продукції і послуг, то якість освіти можна інтерпретувати як сукупність властивостей і характеристик освітнього процесу або його результату, які мають здатність задовольняти освітні потреби всіх суб'єктів освітнього процесу — учнів, студентів, їхніх батьків, викладачів, роботодавців, управлінців тощо, тобто державу і суспільство загалом (Becker R. The European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes, 2019). Світове освітнє середовище має сформовану систему оцінки якості освіти, тому європейський освітній досвід є дуже корисним для покращення української системи забезпечення якості вищої освіти. Однак

для застосування європейського досвіду важливо усвідомлювати історичний контекст, який пояснює, чому просте перенесення європейських практик може не принести Україні швидких очікуваних результатів (Aleksandrova O., Hroznyi I., Vinnikova N., Chuvasova N., 2019, № 2, p. 153-162). Сьогодні якість освіти поступово перетворилась у принцип і головний критерій ефективності системи освіти (Батечко Н, 2017, № 3-4, с.1-16). Її розглядають як багатогранну категорію, яка за своєю сутністю відображує різні аспекти освітнього процесу, трактують як суспільний ідеал освіченості людини, результат її навчальної діяльності, організацію освітнього процесу, критерій функціонування освітньої системи (Локшина О., 2018, с. 127-132).

Викладання інтегрованого, міждисциплінарного курсу «Освітнологія» для магістрів Київського університету імені Бориса Грінченка відповідає як меті формування інтелектуального потенціалу суспільства, так і забезпеченню якості університетської освіти в Україні. Оволодіння основами освітології ставить за мету отримання знань з таких її складових, як-от: філософія освіти, історія освіти, освітня політика, освітнє право, управління освітою, економіка освіти, соціологія освіти, культурологія освіти. В процесі вивчення дисципліни у магістрантів формуються вміння використовувати на практиці набуті знання щодо напрямів реалізації освітньої політики у країні; особливостей фінансування галузі освіти та правових відносин з освітянами (на рівні держави регіону та закладу освіти); аналізу освітньої статистики та глобальних рейтингів у сфері освіти; впровадження інновацій в освітній процес; основних умов та складових забезпечення якості освіти; оцінки якості освіти, прогнозування та планування її підвищення; специфіки експертної діяльності в галузі освіти тощо. Важливим

аспектом вивчення освітології є дослідження поняття «інтелектуального потенціалу» як здатності соціальної системи реалізувати свої можливості та характеристика його впливу як чинника створення конкурентоспроможного суспільства, що засвідчує якість здобутої освіти. Крім того, велика увага приділяється питанням співвідношення інтелектуального потенціалу особистості та суспільства, критеріям і показникам вимірювання інтелектуального потенціалу суспільства, а також внутрішнім (мікрофактор) та зовнішнім (макрофактор та егофактор) чинникам формування інтелектуального потенціалу суспільства.

Висновок. Виходячи з усього вищенаведеного, можна зробити висновок, що розвиток інтелектуального потенціалу суспільства є достатньо складним завданням, оскільки він передбачає інвестування в умови, коли ефективність і доцільність вкладень досить важко оцінити та передбачити їх вплив на майбутнє. Крім того, існує чіткий зв'язок між інтелектуальним капіталом мікрорівня (особистісного) та макрорівня (країни). Отже, стан середовища, його особливості та рівень розвитку (у тому числі індивідуального) свідчить про пряму та зворотну залежність інтелектуального капіталу та інтелектуальної культури через інтелектуальний потенціал. В процесі формування інтелектуального потенціалу суспільства провідну роль відіграє система освіти та її якість, яка визначається комплексом чинників та критеріїв. Дослідження довело актуальну роль інтегрованого, міждисциплінарного курсу «Освітнологія» в процесі формування інтелектуального потенціалу суспільства та забезпеченні якості навчання. У якості пропозиції для подальшого вивчення досліджуваної проблеми передбачається проведення опитування магістрів Київського університету імені Бориса Грінченка за результатами вивчення курсу «Освітнологія».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Митрофанов Д.В. *Інтелектуальна культура в системі загальної культури майбутнього спеціаліста* [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.tsutmb.ru/nayk/int_konf/forum.
2. Несеров А., Третьякова Т. *Інтелектуальний потенціал і форми його реалізації* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vestnik.samgtu.ru/uploads/series/1/24/255/2014-1-11-0001.pdf>].
3. Холявка Л. Ю. *Принципи формування і використання інтелектуального потенціалу підприємства* / Л. Ю. Холявка // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 776. С. 190-200. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_776_31].
4. Носова Т. І. *Економічна сутність категорії «інтелектуальний потенціал»* // Механізм регулювання економіки. 2014. № 2 [Електронний документ]. Режим доступу: http://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/acticles/issue_21/TANYA_I_NOSO_VAThe_Economic_Essence_of_the_Category_of_Intellectual_Potential_p df].
5. Філіппова С., Ковтуненко К. *Інтелектуальний потенціал як головний чинник формування інтелектуального капіталу* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/23568/1/33-227-232.pdf>].
6. *Економічний потенціал* [Електронний ресурс] // Вікіпедія — вільна енциклопедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>].

7. Чен. Чі. *Інтелектуальний капітал у контексті інтелектуальної культури*. Нова парадигма, Вип.132, с.104. с.97-115].
8. Becker R. *The European Approach for Quality Assurance of Joint Programmes. Outcomes Peer Learning Activity* (2–3 December 2019). The Hague, 2019. URL: <https://www.erasmusplus.nl/sites/default/files/assets/Faboto%20PLA%202020%26%203%20december%202019/Final%20Report%20PLA%20European%20Approach%202-3%20Dec%202019.pdf>
9. Aleksandrova O., Hroznyi I., Vinnikova N., Chuvasova N. *Control of the quality assurance system at the modern Ukrainian university*. Naukovyi Visnyk NHU. 2019. № 2. P. 153-162. (Scopus) DOI: 10.29202/nvngu/2019-2/18.
10. Батечко Н. *Феномен якості освіти в сучасному науковому дискурсі* / Н. Батечко // Освітнологічний дискурс. 2017. № 3–4. С. 1–16. DOI: <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2017.3-4.16>.
11. Локшина О. *Забезпечення якості вищої освіти в умовах європеїзації України* / О. Локшина // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. 2018. № 3–4. С. 127–132. DOI: <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2018.3-4.127132>

ОБРАЗОВАТЕЛЬНОВЕДЧЕСКИЙ АСПЕКТ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦИАЛА ОБЩЕСТВА: КАЧЕСТВО ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мельниченко Ольга, кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры теории и истории педагогики, Киевский университет имени Бориса Гринченко, Педагогический институт, бульвар И. Шамо 18/2, индекс 02154, Киев, Украина,
e-mail.melnychenko@kubg.edu.ua

Статья посвящена проблеме формирования интеллектуального потенциала общества благодаря системе высшего образования и его качеству. Автор рассматривает факторы, механизмы, уровни и этапы формирования интеллектуального потенциала общества, а также взаимосвязь между понятиями интеллектуального потенциала и интеллектуальной культурой, интеллектуальным капиталом и научным капиталом. Особое внимание уделено роли университетского образования в процессе формирования интеллектуального потенциала общества и обеспечении качества обучения. Автор анализирует эффективность преподавания интегрированного, междисциплинарного курса «Образованиеведение» для развития интеллектуального потенциала будущих специалистов сферы образования, подчеркивает его теоретическое и практическое значение для понимания сферы образования в ее динамическом развитии и содействию формированию знаний о достижениях и противоречиях в теории и практике функционирования образовательных систем. Определяется вклад изучения курса «Образованиеведение» в исследование понятия «интеллектуального потенциала» как способности социальной системы реализовать свои возможности, а также характеристики его влияния как фактора создания конкурентоспособного общества.

Ключевые слова: образование ведение, интеллектуальный потенциал, интеллектуальная культура, интеллектуальный капитал, научный потенциал, качество образования.

EDUCOLOGICAL ASPECT OF THE DEVELOPMENT OF THE INTELLECTUAL POTENTIAL OF SOCIETY: THE QUALITY OF HIGHER EDUCATION

Melnychenko Olga,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Theory and History of Pedagogy, Kiev University named after Boris Grinchenko, Pedagogical Institute, I. Shamo Boulevard 18/2, index 02154, Kiev, Ukraine,
E-mail.melnychenko@kubg.edu.ua

The article is devoted to the problem of forming the intellectual potential of society due to the system of higher education and its quality. The author considers the factors, mechanisms, levels and stages of formation of the intellectual potential of society, as well as the relationship between the concepts of intellectual potential of society and intellectual culture, intellectual capital and scientific capital. Particular attention is paid to the role of university education in the process of forming the intellectual potential of society and ensuring the quality of education. The author analyzes the effectiveness of teaching an integrated, interdisciplinary course "Educology" for the development of intellectual potential of future professionals in education, emphasizes its theoretical and practical importance for understanding education in its dynamic development and promoting knowledge about achievements and contradictions in theory and practice of modern educational systems. The contribution of studying the course "Educology" in the study of the concept of "intellectual potential" as the ability of the social

system to realize its potential, as well as the characteristics of its influence as a factor in creating a competitive society.

The term "intellectual culture" is directly related to the concept of "intellectual potential". It begins to be considered from the personality (microlevel), and then pass to another level (mesolevel), where the interaction of a set of individuals, i.e. groups. At this mesolevel, the intellectual potential of the team, institution, region, industry is already being formed. Ascending to the macro level, we determine the intellectual potential of the state, nation and society. If we talk about the intellectual potential of society, firm, enterprise, educated person, then it can be considered as available to society, enterprises, organizations stock of knowledge and information and its implementation through all components of "self-growth of value" and income by owners of knowledge and information».

Intellectual potential is often understood as a set of opportunities to achieve certain goals through the systematic formation and use of intellectual resources for the analysis of economic and financial problems, development of creative ways to solve them, reasonable choice and implementation of management decisions.

In a broad sense, the intellectual potential (of man, society) is a set of intellectual qualities (intellectual resources) that can be used by the system to solve problems of self-preservation and development. In a narrow sense, intellectual potential is identified either with the intellectual potential of man and the conditions of its reproduction, or with intellectual capital, in particular with its structural (organizational) component, which includes organizational and managerial experience, knowledge, skills, intellectual capital, corporate culture and others.

Keywords: *educology, intellectual potential, intellectual culture, intellectual capital, scientific potential, quality of education.*

Стаття надійшла до редакції: 25.10.2021

Прийнято до друку 30.10.2021

ЄВРОПЕЙСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.364>
УДК 373.2.015.31:159.954]:793.7

Saltanat Nurbekova

Doctoral student of Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
050010, Republic of Kazakhstan,
Almaty, Dostyk ave., 13,
zav.salta73@gmail.com

ORCID iD 0000-0003-4824-8702

Liudmyla Kozak

Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Preschool Education Department,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, st. Bulvarno-Kudryavska, 18/2, 04053, Ukraine,
l.kozak@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-4528-1905

PLAY AS A MEANS OF DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF PRESCHOOL CHILDREN

The article highlights topical issues of the development of the creative potential of preschool children through play. The works of foreign and domestic scientists on the research problem are analyzed. The essence of the concepts "creativity", "creativity of children", "creative potential", "developing game", "TIPS" is revealed. Indicators of creativity according to J. Guilford and E. Torrance are presented. The effectiveness of educational didactic games with TIPS elements in the development of the creative potential of preschool children has been substantiated. Educational games provide material for the development of creative abilities from a very early age, always create conditions that are ahead of the development of abilities, they can be different in their content and they are not compatible with coercion and create an atmosphere of free and joyful creativity, do not interfere with the child's thinking and making decisions on his own. not doing what they can do themselves. At the same time, they develop intellectual qualities: sensation, perception, attention, memory — especially visual; the ability to find dependencies and patterns, classify and systematize material; the ability to combine, that is, the ability to create new combinations from known elements, parts, objects; the ability to find mistakes and shortcomings; spatial representation and imagination, the ability to foresee the results of their actions. Together, these qualities make up intelligence, ingenuity and creative thinking. The goals, objectives, peculiarities of TIPS pedagogy are characterized. Some TIPS methods and techniques are considered, as well as the methodology for their use in working with preschool children. The description (name, goal, course of the game) of educational didactic games with TIPS elements is given. It is concluded that by using the TIPS methodology in working with preschool children, we develop a creative personality, imagination and fantasy. TIPS helps to reduce formulaic thinking, reveals the flexibility of thought, helps to see and make decisions, teaches people to use unusual methods, helps to develop horizons.

Key words: *creativity; creative potential; potential; developing game; theory of inventive problem solving.*

© Nurbekova S., Kozak L., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Introduction. In modern society, a creative person is especially valued, who has a critical and creative view of the world, is able to come up with unique ideas, find a way out of difficult situations and achieve success. We can say that innovative discoveries taking place in society are also realized on the basis of the actions of creative people. Innovation is created by people with developed creative potential. Therefore, today the role of creative potential as a driving force of an innovative society is especially important.

Creative potential is the development of qualities, skills, knowledge and skills used to create a conceptually new thing, for the emergence of an idea. To meet the needs of society, the development of a person's creative potential must begin from childhood.

The first president of Kazakhstan, in his Address to the people "Growing prosperity of Kazakhstan: increasing income and quality of life," noted, "It is necessary to radically improve the quality of preschool education. The basics of thinking, intelligence and creativity, new skills are formed from childhood. In education, the emphasis is on the 4C model: the development of creativity, critical thinking, communication skills and the ability to co-work in a team, which implies the need to improve children at the stage of education and training (Nazarbayev N.A., 2018).

In this regard, one of the areas of the content of the typical curriculum is the formation of social and personal qualities aimed at the 4C model (Typical curriculum for preschool education and training, 2016).

To solve these problems, we can use various pedagogical tools. To make a non-standard decision, to approach the situation creatively, to overcome the fear of something new, original, that is, to develop the creative thinking of children, educational games will help.

A child is brought up in play, acquires knowledge, experience, develops abilities, expands the field of thought, worldview, and forms behavior.

An important role of play in the development of the creative potential of preschoolers is that during play the child's attention is focused on what is interesting, he or she is devoted to himself/herself, free and independent. If there are no restrictions on free thinking, the child's imagination will grow, and his curiosity and desire to learn will increase. The game requires from the child such qualities as patience, ingenuity, curiosity, dexterity. As they constantly try to do something, with enthusiasm to search for, repair and assemble toys, their knowledge expands, their thinking becomes more active, and their imaginations develop. Therefore, games are important, first of all, the purpose of which is to develop the creative potential of the individual. Among these games, we can single out didactic educational games with elements of the theory of inventive problem solving (TIPS).

Analysis of works on the research problem.

The role of play in the formation of mental processes and the human personality is presented in the works of L. S. Vygotsk, D. B. Elkonin, A. V. Zaporozhets, A. Leontiev, L.S. Rubinstein.

In Ukraine, the theory of guiding the play activity of preschool children was developed by L.V. Artemova, N.V. Gavrish, N.V. Kudykina, N. Y. Mikhailenko and others. In Kazakhstan, this problem was investigated by B.O. Arzanbaeva.

In many studies, the issue of the development of children's creative abilities through play was considered as the leading direction of the activity of this age group. A. K. Bondarenko, V. Y. Voronova emphasized the importance of play in the development of the child's psyche. R. I. Zhukovskaya, D. V. Mendzheritskaya, T. A. Markova, and E. A. Flerina chose the child's development through games as the object of their study.

The educational potential of TIPS as a technology that develops the creativity of children of preschool and primary school age is studied by Ukrainian scientists S. A. Bolsun, I. N. Dichkovskaya, O. V. Lesina, V. P. Telyachuk and others. Educational games for preschool children with TIPS elements are being developed by N.I. Nechiporuk, O.P. Tomei and others.

Although the development of the creative potential of preschoolers was not an object of study, in Kazakhstan Ospanova B.A. was engaged in research on the development of acmeological creativity of university teachers, B.A. Turgunbaeva in the development of the creative potential of teachers, Taubaeva Sh. T., Beisenbaeva A.A., Nagymzhanova K.M in the development of students' creative abilities in the educational process.

The purpose of the publication is to substantiate the effectiveness of educational didactic games with TIPS elements in the development of the creative potential of preschool children.

Presentation of the main material. With regard to the concept of "creativity", the philosophical dictionary defines (from the Latin word "creo" — to produce, create) as the ability to act creatively, which leads to a new unique approach to a problem or situation. Explains that creative abilities can be reflected in thinking, work, works of art, material and spiritual culture of a person (Philosophy: Encyclopedic Dictionary, 2004, p. 729).

The concept of "creativity" appeared in psychological science in the early 50s. When studying creativity D. Guilford and E.P. Torrance used a "psychometric" approach.

J. Guilford identified four main parameters of creativity: 1) originality — the ability to produce distant associations, unusual responses; 2) semantic flexibility — the ability to highlight the function of an object and propose its new use; 3) figurative adaptive flexibility — the ability to change the shape of a stimulus in such a way as to see in it new features and oppor-

tunities for use; 4) semantic spontaneous flexibility — the ability to produce a variety of ideas in an ad hoc situation (Bases of psychodiagnostics, 1996).

E. Torrens, relying on the experience of J. Guilford, identified the “indicators” of creative abilities that can be found when a child solves specially selected test problems. The level of development of creative abilities is determined on the basis of a statistical assessment of a number of indicators (originality, flexibility, fluency, accuracy of decisions) (Urmurzina B.G., 2002).

V.I. Kudryavtsev gives the following definition of the creativity of children. “Creativity in general is not limited to solving any special problems (mathematical, physical, etc.). This is an internal dominant and determinant of the process of mastering a historically developing culture of mankind by a child, in which his mental world is formed (Kudryavtsev V.I. Electronic resource).

Creative potential is a set of human resources that allow one to overcome stereotypes of thinking, actions and find new ways to them, leading to qualitative changes in the personality. There is a close connection between the creative behavior of a person and his creations, products, works. Creativity reflects a person’s ability to realize creative powers in real practice, that is, to create (Nurbekova S., 2021).

In the poem of Abai Kunanbaev there are such lines “Can a child grow up without playing and singing?” That is, there is no child who grows up without play. Through play, children learn ingenuity, courage, alertness, speed, dexterity, peer interaction, adult communication, and general communication.

Through games, children strengthen their health, develop language skills, thinking, imagination and cognitive processes, learn to navigate in space and time. The positive emotional impact obtained during the game increases the child’s activity, strengthens the will. All this develops the creativity of the child.

Scientists N.I. Nechiporuk, O.P. Tomei believe that for the successful development of creative abilities, games of a new type are needed, games that simulate the creative process and their own microclimate, where opportunities arise for the development of the creative side of the intellect. Such games of a new type are developmental games that proceed from the general idea: to develop the qualities and properties of the child’s mental cognitive processes.

In developing games, it is possible to combine one of the main principles of learning: from simple to complex with a very important principle of creative activity: independently according to abilities. This combination allows you to solve several problems related to the development of creative abilities in the game at once:

firstly, educational games provide material for the development of creative abilities from an early age;

secondly, their task, like steps, always creates conditions that are ahead of the development of abilities;

thirdly, each time independently rising to his peaks, the child develops most successfully;

fourthly, educational games can be different in their content and, in addition, like other games, they are not compatible with coercion and create an atmosphere of free and joyful creativity;

fifth, by playing these games with children, parents and teachers learn to respect the personality of the child, not interfere with the child’s thinking and make decisions on their own, not doing what they can do on their own.

At the same time, different games develop different intellectual qualities: sensation, perception, attention, memory — especially visual; the ability to find dependencies and patterns, classify and systematize material; the ability to combine, that is, the ability to create new combinations from known elements, parts, objects; the ability to find mistakes and shortcomings; spatial representation and imagination, the ability to foresee the results of their actions. In unity, these qualities make up what is called inventiveness, ingenuity, creative thinking. An integrated approach to the use of educational games that include elements of TIPS is more effective (Nechiporuk N.I., Tomei O.P., 2007, pp. 4-6).

In order to reveal the child’s creative potential, games with TIPS elements can be used. The main feature of TIPS pedagogy is to teach a child to think. This method, used in a playful way, promotes activity and cognition in all areas of learning. TIPS games help a child develop thinking, memory, comparison, imagination, freely express their opinions and act.

The developer of TIPS was Heinrich Altshuller. It was originally developed to solve complex technical problems with the participation of engineers, but over time it has proven to be effective and used in other areas. Since the 1980s, it has been a pedagogical approach to teaching creativity and problem solving for preschool children.

Children’s creativity begins to manifest itself through a high level of imagination and the constant development of cognition. The theory of inventive problems can become the basis for the development of a child’s creative abilities, since its main goal is the development of creative thinking.

We can effectively solve the following tasks using TIPS technology:

- to encourage the child to discover new things for himself, to act effectively;
- systematically develops the child’s logical thinking, imagination, creativity, fantasy;
- to increase the child’s ability to communicate with nature, society, family members, peers;
- increase self-confidence and self-esteem, strive for complete self-knowledge.

The goal of TIPS pedagogy is to prepare children for solving creative problems. It involves the use

of a large number of specialized exercises, but, first of all, forms a habit of solving creative problems, the ability to distinguish a problem that is solved in standard ways from a creative problem (O. Pometun, 2004; Cover V.A. electronic resource).

The activity of a teacher, involves the use of TIPS techniques, takes place in 5 stages. Each of them is defined by sequential tasks.

The basis of the first stage is the formation of:

- the ability to find and resolve contradictions;
- the ability not to be afraid to see the negative in the object and phenomenon;
- a systematic approach to the vision of the world, being aware of the connections existing in it;
- the ability to see and use the surrounding resources.

Learning to invent is the main task of the second stage. With the help of TIPS techniques, children “revive” objects and phenomena of the surrounding reality, attributing qualities to one another, rejecting unnecessary ones and finding ideal options for themselves.

The third stage is the direct solution of problem problems by children. The educator must develop in children the ability to avoid unwanted outcomes and to find solutions.

The use of non-standard original solutions based on the acquired knowledge is the main goal of the fourth stage. This is how children learn to find a way out of any life situation.

The fifth stage of TIPS is conducting conversations with students on a historical topic. Children should be offered to trace the history of the emergence and improvement of objects of reality, teach them to logically substantiate their inventions (Altshuller G.S., 1979; Kiseleva M.V., 2012, pp. 30-32).

On the basis of TIPS, methods and techniques have been developed, thanks to which the teacher, together with the children, can find a logical way out of any situation, and the child can competently solve his problems.

Let's consider some TIPS methods and techniques:

Fantasy Method — This method is good for teaching children creative storytelling. It is better to invent, to fantasize not blindly, but using specific techniques: an inventive problem; decrease; increase; backwards; splitting up; unification (composing a new toy from parts of old toys or an incredible animal, some parts of which are parts of other animals); time operator (slowing down — speeding up time: draw yourself in many years, draw your unborn child or what your mother was like in childhood); dynamics; statics (animating inanimate objects and vice versa). Children themselves can choose an object, and then bring it to life, come up with a name.

Other methods are used with children of preschool age: RVS operator (size, time, cost); A fantasy bean; Oxymoron; Focal Object Method; Morphological

analysis; Synectics; Association or directory; Empathy; Not really; Good bad; Modeling by little people; The image of a letter (symbol); The image of an unfamiliar word (“Sound Spot”); Possible ways to use items (Kozak Liudmyla, Shvydka Iryna, 2018).

Many of these techniques are actively used in the development of educational didactic games for preschool children. Let us give examples of the following games with elements of TIPS technology.

“What’s odd?”

Purpose of the game: to find the uniqueness of each object, to develop logical thinking.

Course of the game: children are given a sheet of paper with a tomato, cucumber, onion and grapes. You need to ask which fruit or vegetable is odd and why they think so.

For example, the opinions of children may be as follows: 1) The grapes are odd, because it is a fruit, not a vegetable. 2) The cucumber is odd, because it is oval, the rest are round. 3) The onion is odd because it tastes bitter. 4) The tomato is odd because it is red.

“World of Wonders”

Purpose of the game: to develop logical thinking, imagination, fantasy.

Course of the game: Children are given different geometric shapes, scissors, glue. The task is to create images of birds, animals and insects from them. Their body parts can be of different shapes. The eyes are triangular, the ears are round, the wings are square, the beak is diamond-shaped, etc. The work is done independently. At the end, the children show their work and give explanations.

“Unusual Use of Common Items”

Purpose of the game: to teach children to think outside the box, develop imagination, speech.

The course of the game: Children sit in a semicircle, in the middle of the children they put a container with objects: an empty matchbox, plastic bottles and lids, paper, cans, ribbons, buttons, etc. The teacher shows and tells how to use a plastic bottle. For example, from a bottle you can make a bird feeder, a funnel for liquid, various crafts, a flower pot, pour water over if you make a hole in the lid, etc. Children are asked to think about different ways to use other objects. The largest number of options invented by children are encouraged.

“Fantastic hypotheses”

Purpose: to encourage children to think creatively; develop thinking, imagination, speech.

The course of the game. The technique of such hypotheses takes the form of a question: “What would happen if? .. “. Combining the names of any object and arbitrary action, we get a hypothesis that can be pondered. For example: “What would happen if all the adults

disappeared?"; "What would happen if the sun suddenly disappeared?"; "What would happen if an elephant came to us; crocodile? .. ". Children can themselves come up with questions, and those who want to answer among them, make up their own stories.

Conclusions. The problem of developing the creative potential of preschool children is currently relevant, due to the sensitive period for the development of mental processes, including creative thinking. One of the directions of the content of a typical curriculum for teaching and upbringing of preschool children in the Republic of Kazakhstan is the formation of social and personal qualities of 4C, among them the development of creativity. An important role of play in the development of the creative poten-

tial of preschoolers is that during play the child's attention is focused on what is interesting, he/she is devoted to himself/herself, free and independent. Using the TIPS methodology in working with preschool children, we develop a creative personality, imagination and fantasy. TIPS helps to reduce stereotyped thinking, reveals flexibility of thought, helps to see and understand bold and unexpected decisions, teaches people to use unusual methods, helps to develop a broad outlook. Many of the TIPS methods and techniques are actively used in the development of educational didactic games for working with children in preschool institutions. The research prospects will be the analysis of creative games: plot-role-playing, theatrical, directing and design.

SOURCES

1. Altshuller G.S. Creativity as an exact science / Genrikh Saulovich Altshuller. Moscow: Soviet radio, 1979, 103 p. [in Russian]
2. Ilyin, E.P. Psychology of creativity, creativity, giftedness. Peter; SPb.; 2009. 434 p. [in Russian]
3. Covera V.A. Modern pedagogical technologies in the system of additional education for children. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennye-pedagogicheskie-tehnologii-v-sisteme-dopolnitelnogo-obrazovaniya-detey> [in Russian]
4. Kiseleva M.V. Application of TIPS in teaching creativity to a preschooler. Municipal formation: innovation and experiment. 2012. No. 2. Pp. 30–32. [in Russian]
5. Brief psychological dictionary. Rostov-on-Don: "PHOENIX" L. A. Karpenko, A. V. Petrovsky, M. G. Yaroshevsky. 1998. URL: <http://psychology.academic.ru/101/creativity> [in Russian]
6. Nazarbayev N.A. Message of the President of the Republic of Kazakhstan "Growth of prosperity of Kazakhstan: increasing income and quality of life" Astana, dated 05.10.2018 [in Kazakh]
7. Nechiporuk N.I., Tomei O.P. Developing games for preschool children. Kh.: Vidavnich group "Osnova", 2007. 192 p. [in Ukrainian]
8. Alimbekova A. A., Nurbekova S., The problem of developing the creative potential of preschoolers. Bulletin of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, 2021 [in Kazakh]
9. Basics of psychodiagnostics. Textbook for students of teacher training universities / under the edition of A.G. Shmeleva. Moscow, Rostov-on-Don: "Phoenix", 1996. 544 p. [in Kazakh]
10. Pometun O. Modern lesson. Interactive learning technologies: Teaching method. manual / O. Pometun, L. Pirozhenko. K.: VID. A.S.K., 2004. 194 p. [in Ukrainian].
11. V. Kudryavtsev's website URL: <https://tovievich.ru/book/voobrazhenie/5542-kreativniy-potentsial-rebenka-opit-postroeniya-teoretikoeksperimentalnoy-modeli-i.html> [in Russian]
12. Typical curriculum of preschool education and training, approved by order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated 12.08.2016 No. 499 "On approval of the standard curriculum of preschool education and training" [in Kazakh]
13. Urmurzina B.G. The nature and structure of the creative potential of a preschool child: Dis. ... Cand. psychol. Sciences: 19.00.07: Moscow, 2002 181 p. RSL OD, 61: 02-19 / 440-0 [in Russian]
14. Philosophy: Encyclopedic Dictionary. M.: Gardariki edited by A.A. Ivina. 2004. [in Russian]
15. Kozak Liudmyla, Shvydka Iryna. The use of TPVS methods in working with preschoolers using ICT technologies. Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology. Vol. 6. No. 1. March 2018. C.114-121. <http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/itse> [in Ukrainian]

REFERENCES

1. Altshuller G.S. Tvorchestvo kak tochnaya nauka [Creativity as an exact science] / Genrih Saulovich Altshuller. M.: Sovetskoe radio, 1979. 103 s.
2. Ilin, E.P. Psihologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti. [Psychology of creativity, creativity, giftedness] Piter; SPb.; 2009. 434 s.

3. Kavera V.A. Sovremennyye pedagogicheskie tehnologii v sisteme dopolnitelnogo obrazovaniya detey [Modern pedagogical technologies in the system of additional education for children] URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sovremennyye-pedagogicheskie-tehnologii-v-sisteme-dopolnitelnogo-obrazovaniya-detey>
4. Kiseleva M.V. Primenenie TIPS v obuchenii doshkolnika tvorchestvu. Munitsipalnoe obrazovanie: innovatsii i eksperiment. [Application of TIPS in teaching creativity to a preschooler] 2012. №2. S.30–32.
5. Kratkiy psichologicheskiy slovar. [Brief psychological dictionary] Rostov-na Donu: «FENIKS» L.A.Karpenko, A.V.Petrovskiy, M. G. YArashevskiy. 1998. URL : <http://psychology.academic.ru/1001/kreativnost>
6. Nazarbaev N.A. Poslanie Prezidenta RK «Rost blagosostoyaniya kazahstantsev: povyshenie dohodov i kachestva jizni» [Message of the President of the Republic of Kazakhstan «Growth of prosperity of Kazakhstan: increasing income and quality of life»] Astana, ot 05.10.2018 g.
7. Nechyporuk N.I., Tomei O.P. Rozvyvalni ihry dlia doshkilnykiv. [Developing games for preschool children] Kh.: Vydavnycha hrupa «Osнова», 2007. 192 s.
8. Alimbekova A. A., Nurbekova S. Problema rozvytku tvorchoho potentsialu doshkilnykiv. [The problem of developing the creative potential of preschoolers] Visnyk Akademii pedahohichnykh nauk Kazakhstanu, 2021.
9. Osnovy psihodiagnostiki. Uchebnoe posobie dlya studentov pedvuzov [Basics of psychodiagnostics] / pod obsch. redaktsiyey A.G. SHmeleva. Moskva, Rostov-na-Donu: «Feniks», 1996. 544 s.
10. Pometun O. Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia [Modern lesson. Interactive learning technologies] Navch.-metod. posibnyk / O. Pometun, L. Pyrozhenko. K.: Vyd. A.S.K., 2004. 194 s.
11. Sayt V. Kudryavtseva [website] <https://tovievich.ru/book/voobragenie/5542-kreativnyy-potentsial-rebenka-opit-postroeniya-teoretikoeksperimentalnoy-modeli-i.html>
12. Tipovaya uchebnaya programma doshkolnogo vospitaniya i obucheniya, utverjdennoy prikazom MON RK ot 12.08.2016 goda № 499 “Ob utverjdenii tipovoy uchebnoy programmy doshkolnogo vospitaniya i obucheniya” [Typical curriculum of preschool education and training, approved by order of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated 12.08.2016 No. 499 “On approval of the standard curriculum of preschool education and training”] <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017657>
13. Urmurzina B. G. Priroda i struktura tvorcheskogo potentsiala rebenka-doshkolnika [The nature and structure of the creative potential of a preschool child] : Dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07 : Moskva, 2002 181 s. RGB OD, 61:02-19/440-0
14. Filosofiya: Entsiklopedicheskiy slovar. [Philosophy: Encyclopedic Dictionary] M.: Gardarikipod redaktsiyey A.A. Ivina. 2004.
15. Kozak L.V., Shvydka I. A. Vykorystannia metodiv TRVZ u roboti z ditmy doshkilnoho viku zasobamy IKT [The use of TPVS methods in working with preschoolers using ICT technologies] Ukrainskyi zhurnal osvity i nauky 2018 roku. S.114–121 <http://ojs.mdpu.org.ua/index.php/itse>

ГРА ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Нурбекова Салтанат,

докторантка Казахського національного педагогічного університету імені Абая, 050010, Республіка Казахстан м. Алмати, пр. Достик, 13, zav.salta73@gmail.com

Козак Людмила,

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри дошкільної освіти, Київський університет імені Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053, м. Київ, Україна, l.kozak@kubg.edu.ua

У статті висвітлено актуальні питання розвитку креативного потенціалу дітей дошкільного віку засобом гри. Проаналізовано роботи зарубіжних і вітчизняних науковців щодо проблеми дослідження. Розкрито сутність понять «креативність», «креативність дітей», «креативний потенціал», «розвивальна гра», «ТРВЗ». Представлені показники креативності за Дж. Гілфордом та Є. Торренсом. Обґрунтовано ефективність розвивальних дидактичних ігор з елементами ТРВЗ у розвитку креативного потенціалу дітей дошкільного віку. Охарактеризовано цілі, завдання, особливості педагогіки ТРВЗ. Розглянуто деякі методи та прийоми ТРВЗ, а також методику їх використання у роботі з дітьми дошкільного віку. Подано опис (назва, мета, хід гри) розвивальних дидактичних ігор з елементами ТРВЗ. Зроблено висновки, що за допомогою використання методики ТРВЗ у роботі з дітьми дошкільного віку здійснюється розвиток креативної особистості, її уяви та фантазії. ТРВЗ сприяє

зниженню шаблонного мислення, розкриває гнучкість думки, допомагає бачити проблеми та приймати рішення, привчає до використання незвичайних методів, допомагає розвинути кругозір.

Ключові слова: креативність; креативний потенціал; потенціал; розвивальна гра; теорія розв'язання винахідницьких завдань.

ИГРА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Нурбекова Салтанат,

докторантка Казахского национального педагогического университета имени Абая, 050010, Республика Казахстан г. Алматы, пр. Достык, 13, zav.salta73@gmail.com

Козак Людмила,

доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры дошкольного образования, Киевский университет имени Бориса Гринченко, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, 04053, г. Киев, Украина, l.kozak@kubg.edu.ua

В статье освещены актуальные вопросы развития креативного потенциала детей дошкольного возраста посредством игры. Проанализированы работы зарубежных и отечественных ученых по проблеме исследования. Раскрыта сущность понятий «креативность», «креативность детей», «креативный потенциал», «развивающая игра», «ТРИЗ». Представлены показатели креативности по Дж. Гилфорду и Е. Торренсу. Обосновано эффективность развивающих дидактических игр с элементами ТРИЗ в развитии креативного потенциала детей дошкольного возраста. Охарактеризованы цели, задачи, особенность педагогики ТРИЗ. Рассмотрены некоторые методы и приемы ТРИЗ, а также методика их использования в работе с детьми дошкольного возраста. Подано описание (название, цель, ход игры) развивающих дидактических игр с элементами ТРИЗ. Сделаны выводы, что с помощью использования методики ТРИЗ в работе с детьми дошкольного возраста осуществляется развитие креативной личности, ее воображения и фантазии. ТРИЗ способствует снижению шаблонного мышления, раскрывает гибкость мысли, помогает видеть и принимать решения, приучает к использованию необычных методов, помогает развить кругозор.

Ключевые слова: креативность; креативный потенциал; потенциал; развивающая игра; теория решения изобретательских задач.

Стаття надійшла до редакції: 31.10.2021р.

Прийнято до друку: 06.11.2021р.

Tatiana G. Shatiuk

PhD (Candidate of Educational Sciences), Associate Professor,
Head of the Department of Social and Pedagogical Psychology
Establishment of Education "Francisk Skorina Gomel State University"
104 Bld., Sovetskaya Str., 246019 Gomel, Belarus Republic
tashageorg1@gmail.com

ORCID iD 0000-0003-2452-9198

INNOVATIONS IN THE TRAINING OF EDUCATIONAL PSYCHOLOGISTS IN THE REPUBLIC OF BELARUS

The article presents the rationale for the using of innovative teaching methods, including future educational psychologists. The high rate of information aging makes their application actual. The author presents the experience of the Department of Social and Pedagogical Psychology of the Francisk Skorina Gomel State University and reveals the essence of creative-project activity through the activity of the laboratory of applied psychology and the student research laboratory «Alliance». Scientific, educational, methodical, social and volunteer projects that are implemented at the university both in academic groups and in dormitories, in other organizations and institutions of the city and region allow organizing additional professional training and expanding the range of formed professional competencies of future educational psychologists, prepare them for future professional activities. In the course of participation in projects, students get the opportunity to master psychotechnology, various forms of work with various social groups, including with vulnerable groups of the population in psychoeducation, prevention, diagnosis, counseling, correction of various psychological problems of the individual, to carry out psychological and pedagogical support for the target requests. Future psychologists, as representatives of the helping profession, have the opportunity, at the stage of primary professional development, to be involved in direct social contacts with wards, to learn and develop through direct contact, despite the active using of electronic learning tools, which allows maintaining an optimal balance of the social and digital environment. Through work in preventive, adaptation, volunteer and scientific and methodical projects, opportunities arise for start-ups and entrepreneurial initiatives, close ties are formed with various institutions and organizations, which in turn makes it possible to strengthen practice-oriented learning. The effectiveness of projects by the student research laboratory «Alliance» through the using of innovative methods of teaching future educational psychologists contributes to the transformation of the models «University 2.0», «University 3.0» into the model «University 4.0», in which the projective and creative activity of the university forms and defines the socio-cultural environment region.

Key words: innovations, training of educational psychologists, methods, creative and projective activity, model "University 4.0", student research laboratory, practice-oriented activity, volunteer activity.

© Shatiuk T. G., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

At the present stage of human development, the health of the nation is regarded as an indicator of civility of the country, reflecting the socio-economic situation of society, and it is the basic criterion for the effectiveness in all areas of human activity and social (Vaskivska H.O., 2019, p. 1947). In the system of sciences, studying a person, such a factor is the man himself, and it is necessary to study him in all the diversity of phenomena and connections with the outside world. Only under such circumstances it is possible to obtain a coherent idea of the person and the laws of its social and biological development (Palamar B.I., 2017, p. 959).

One of the characteristics of the modern social and digital educational environment is the high rate of information aging. In this regard, it is not the assimilation of a certain amount of knowledge that becomes decisive, but the mastery of the methods of obtaining it and applying it in practice, considering the rapidly changing conditions (Ogneviuk V. O., 2018, p. 5). A specialist who can apply knowledge in practice, performing certain professional and social functions, becomes competitive in the labor market. All this actualizes the application of innovative methods of teaching psychology students.

Innovations in the training of future pedagogical psychologists are implemented by teachers of the Social and Educational Psychology Department at Francisk Skorina Gomel State University through projective and creative activities within the framework of the laboratory of applied psychology and the student research laboratory "Alliance".

At the current moment, the department is implementing 20 social and volunteer projects both at the university (in academic groups and dormitories) and in other organizations and institutions.

The project «*Vectors of Psychology*» is intended for specialists working in the field of education, healthcare, government bodies, aimed at the formation and development of psychological culture, professionally significant qualities of specialists, personal self-development, mastering communication skills, ways of self-regulation of behavior, increasing stress resistance, effective interaction and prevention conflicts, professional burnout, consultation and training of specialists on the subject of the request. One of the activities of the project is the training of multidisciplinary specialists in a family-oriented approach in the work of child protection services to ensure interagency cooperation on child protection problems, training them on the rehabilitation and reintegration of children and their families who have suffered from violence. Psychoeducation work with specialists such as educators, doctors, investigators, judges, officials dealing with cases of violence against children allows to identify violence at early stages and minimize the consequences. Another focus of the project is the psychological support of teachers from various types of educational institutions (special, preschool, secondary, higher, etc.), including assistance with the formed emotional burnout syndrome. The main forms of project implementation are activities for psychological support, scientific, methodological and educational seminars, trainings, etc.

Within the framework of the «*Psychological Workshop*» classes are held with students in sand, fairytale, drama, pet, body-oriented therapy, associative-metaphorical maps, system-vector psychology, etc., students are trained in drawing up programs of psychological support, correctional and developmental programs on request. Students have the opportunity to develop practical consulting skills with university student clients who have life difficulties or traumatic experiences, foreign students, students with special needs, gifted students. In cooperation with educational institutions students develop and test various correctional and developmental programs.

So, for example, within the framework of the workshop a correction and development program of skills for effective self-presentation of young men and women engaged in creative activities "Me and my treasures" was developed,

implemented on the basis of the Gomel Regional Palace of Children and Youth in the Club of Creative Youth. It was recognized as the winner and diploma winner of regional and republican competitions; "The program of activities of the socio-pedagogical and psychological service for working with gifted students", "Correctional and developmental program for working with boys and girls prone to computer game addiction", tested for 3 years on the basis of Gomel secondary schools No. 30, 44 (diploma winners of the republican competition); "Program for the development of creative abilities of primary schoolchildren through a fairy tale" for Gomel secondary school No. 1, "Correctional and developmental program for the development of motor skills in primary school children" for Narovlya secondary school No. 2; "Correctional and developmental program for optimizing self-esteem of senior preschoolers with speech disorders" for Gomel nursery-kindergarten No. 148; "Program for the correction and development of the emotional sphere and self-esteem of older preschoolers" for Gomel nursery-kindergarten No. 81; "Program for the correction and development of visual perception of primary schoolchildren" for the Dovsk secondary school and others.

The project «*For the Healthy Lifestyle*» is designed to prevent and correct various forms of addictive behavior among young people and minimize their negative impact; the formation of positive attitudes in relation to a healthy lifestyle, strategic motivation (long-term prospects) and the traits of an improving personality, able to independently cope with psychological difficulties and life problems. Teaching important skills of resistance to the negative effects of the social environment, self-control, development and maintenance of interpersonal relationships, constructive conflict resolution, self-knowledge and self-development helps prevent relapses and their negative consequences in adolescents and young people with experience of addictive and violent behavior. The project is being implemented in institutions of general secondary and higher education by a branch of the department, opened on the basis of the State Institution "Gomel Regional Center for Hygiene, Epidemiology and Public Health".

The project «*Youth for the Safety*» is implemented jointly by specialists in the prevention and elimination of emergency situations, crisis psychologists of the Center for Propaganda and Training under the Gomel Regional Department of the Ministry of Emergencies and the University and is aimed at creating and developing a culture of personal behavior in emergency situations, aimed at ensuring self-safety and self-security, society and state safety and security; formation and development of professionally significant qualities of specialists in the field of life safety, their erudition and competence; development of the necessary knowledge, abilities, skills and human

actions in dangerous and emergency situations, mastering various methods of countering various types of violence, including as crisis psychologists.

The target audience of the responsible parenting project «*Daddy Can*» are young men studying at the university. It doesn't matter if young people are married, have a couple or not. The main thing is the desire to form and develop a conscious parental position, positive fatherhood. Within the framework of the project, work is being carried out to identify the psychological readiness of students for marriage and family relations and fatherhood; psychoeducation of young men in the field of education and upbringing, rules for caring for a child; the formation of pedagogical competence and psychological culture in the field of parent-child relations; increasing sexual culture and the formation of positive attitudes towards the preservation of reproductive health. The work on the formation of effective parenting seems to be a topical area of activity. The main forms of work are organizing and conducting group discussions, trainings, role-playing games, modeling effective social behavior, psychological theater, teaching the use of psychotherapeutic techniques. In such classes, it is possible to work with couples. Many girls have expressed an interest in participating together and working to learn parenting roles.

«*The Safe Childhood*» project emerged as a response to the existing problem of modern society — an increase in the number of crimes against the sexual inviolability of minors. Within the framework of the project, teachers and students carry out work on psychological education of teachers, parents and children on the topic of the project, trainings, a video and information booklets have been developed. At the same time, the authors tried to take into account age characteristics, therefore, the materials and exercises were prepared for younger students, adolescents, high school students, school students, colleges and university students. An important aspect is work with parents and teachers, including the socio-pedagogical and psychological services of educational institutions, since only joint and concerted actions can help prevent crimes against the sexual inviolability of minors (Shatiuk T., Novak N., 2019, p. 183).

Adults should understand that absolutely any child can become a victim, but there are children who fall into the hands of rapists more often than others. These are obedient children of strict parents, who instilled in them that “the elders are always right,” and therefore such children cannot refuse anything to adults. Gullible children may agree to help find an escaped kitten, play a new computer game at a criminal's house, or watch cartoons. Introverted, abandoned, lonely children can become easy prey, because for the attention shown to the child, the child can go anywhere. Children who seek to appear adults attract pedophiles and pedosexuals by showing signs

of early adulthood as a message: I want to experience the same as adults. Adolescents whose parents condemn and punish a child for the manifestation of awakened sexuality are drawn to an adult who “helps” to relieve tension and becomes a “best friend.” Children with an interest in thug romance need special attention from adults who need to limit contacts with a “risk group” — convicts, alcoholics, drunkards, drug addicts, etc., even if they are neighbors or distant relatives. It is important to teach your child to say “NO!” and come up with a family password as a signal in a dangerous situation. These and other points are worked out in training sessions.

The aim of the «*Hands of Kindness*» project is to help people with disabilities (children with visual impairments, elderly people with multiple chronic diseases), which is implemented by students of the new specialty “Social work (socio-psychological activity)”.

The work is carried out using art therapy techniques (drawing, coloring, applique, origami, using balloons, making collages and joint drawings). Also, during the project, students learn in practice the elements of game therapy, puppet therapy, sand therapy, fairy tale therapy, clown therapy, music therapy.

The project «*I am a student now*» is designed to adapt freshmen to the conditions of a higher education institution in order to form a stable positive self-esteem; teaching ways of self-regulation, relieving nervous tension, improving the functional state; mastering effective methods of self-help to overcome a crisis life situation (Muzyka O. O., 2020, p. 133). The project is being implemented by senior students for first-year students, including psychologists. Since any university is faced with the problem of adaptation of freshmen, the project has gone beyond the university and successfully provides assistance to colleagues (especially those who do not have a psychological and pedagogical education) and students of other institutions of higher education. In the classroom, first-year students reveal the essence of the problems of the adaptation period, help is provided to change the nature of their perception, groups of “risk” are determined, work is carried out to develop the motives of educational activities and to understand the correctness of the professional choice made, to master adequate ways to overcome and prevent maladjustment, develop programs for achieving success. The acquired new adaptive skills, behavioral self-regulation skills and personal qualities contribute to professional development, vigorous activity. «It was found that there is a direct relationship between self-efficacy and experience of achievement» (Muzyka O. L., Muzyka O. O., Stavytska S. O., Stavytskyi G. A., 2021, p. 99).

“*Psychological club*” was created for students of non-psychological specialties, classes are held once a week on a previously known topic by teachers of the department and psychology students. Original

themes (“Aggression: fighting our own and defending ourselves from someone else’s”, “Friendship between a man and a woman”, “Girls from Venus, boys from Mars”, “A dragon named Loneliness: a parable, myth or reality?”, Etc.) and classes of freshmen adaptation, body-oriented psychotherapy, the development of self-confidence, as well as the forms of conduct (trainings, forum theaters, diagnostics) allow to unite like-minded people and lovers of psychology. But in the end, it turned out that the regulars of our classes were students from all faculties, regardless of the profile of training, and senior psychology students act as assistants to both trainers and participants. Classes in the club help the personal development of the participants and lay the foundations for their future acmeological self-improvement.

The project «*Adaptation of foreign students*» provides psychological support for foreign students at the stage of inculturation and adaptation. Psychological assistance to foreign students is aimed at increasing social activity, strengthening the social position of the individual, forming a system of value attitudes and orientation, eliminating secondary personal reactions to emerging difficulties of intercultural adaptation, forming tolerance to frustration and adequate mechanisms of psychological defense, mitigating the difficulties of intercultural adaptation, and implementing smooth integration. to the host society. The implemented correctional and developmental programs teach foreign students the skills and methods of behavior for adequate interaction with representatives of the host culture, which is very different in most parameters: religion, language, traditions, values; awareness of the value of one’s own and someone else’s culture; aimed at creating a positive attitude towards intercultural differences; development of communication skills in intercultural interaction, strengthening social ties; teaching intercultural understanding and tolerant behavior in interethnic relations.

The project «*I am the same as you*» was originally intended for psychological support of children with special needs and their parents. The physical and psycho-emotional stress of parents providing care for children with special needs often leads to special emotional states that give rise to crisis situations. At the same time, the experience of working on the project showed that it is necessary to organize psychological support for teachers who experience great psychological stress and are prone to professional burnout more than their colleagues from ordinary educational institutions, therefore, within the framework of the project, correctional, developmental and training sessions are carried out not only for children with disabilities, but also for parents and teachers on the prevention and correction of emotional burnout, teaching various

methods of coping with stress and self-regulation of behavior. One of the results of the project was the creation of a department branch the on the basis of the state educational institution “Gomel Regional Center for Correction and Development Education and Rehabilitation” (Khakhomov S., Beizerau U., 2015, pp. 69, 71).

Projects «*Prevention together*», «*We are for life!*», «*Psychological prevention of addictive behavior in the student environment*», «*Prevention of addictive behavior in the youth environment*» are intended for students with the aim of preventing and correcting various forms of addictive behavior in the youth environment and minimizing their negative impact; the formation of positive attitudes to a healthy lifestyle in adolescents and young people; the formation of strategic motivation (long-term prospects) in adolescents and young people and the traits of an improving personality, capable of independently coping with psychological difficulties and life problems. Teaching important skills of resistance to the negative effects of the social environment, self-control, development and maintenance of interpersonal relationships, constructive conflict resolution, self-knowledge and self-development helps prevent relapses and their negative consequences in adolescents and young people with experience of addictive and violent behavior. Within the framework of the projects, work is being carried out in order to increase the competence of adolescents and young men who find themselves in various difficult life situations, to improve their emotional state. The main forms of work are psychoeducational events, actions, trainings, counseling, as well as thematic weeks of psychoprophylaxis of suicidal and addictive behavior, which are conducted by student volunteers (Shatiuk T. G., Korotkevich O. A., Novak N. G., 2017, pp.56-57).

Preventive project «*My lifestyle today is my health and success tomorrow!*» was organized by the Ministry of Education of the Republic of Belarus and F. Skorina GSU became the first experimental site in the country. The project is based on the principle of “peer educates peer”. In addition to experienced specialists (valedologists, epidemiologists, narcologists, psychologists), the participants of the project are volunteers of the “FOR a healthy lifestyle” squad, who work as tutors. The aim of this project is to form the priority of the value of a healthy lifestyle among students using innovative forms of preventive work. In the course of the project, motivational attitudes are formed on the priority value of health and a healthy lifestyle in the scale of personal values; activation of youth in addressing issues of promoting a healthy lifestyle; the formation of socialization skills aimed at preserving their own health. The project is being implemented jointly with the Gomel Regional Center for Hygiene, Epidemiology and Public Health.

Student integrative psychological theater “MOON” was created to reveal the creative potential of students, study pressing problems of the social order, increase the level of psychological culture of pupils and youth through interactive mini-performances and performances on psychological topics with their subsequent analysis. The performances are dedicated to contemporary problems of youth: addictions, fears and social phobia. Theater “MOON” is a multiple winner and diploma recipient of various competitions.

The “*Young Family Club*” was created for students with the aim of preparing young people for the conscious creation of a “psychologically healthy family” and the development of an adequate family image for young spouses. The work is carried out in several directions: educational, diagnostic and motivational. In the club’s classes, students are introduced to the peculiarities of the premarital period, the choice of a spouse and risk factors for marriage, the problems of a young family, family development cycles, the concept of “family image” and the peculiarities of its formation, the psychology of the development and upbringing of children, the destructive tendencies of family and marriage, especially overcoming family conflicts.

During the classes, a moral and responsible feeling for the creation of family relations is developed, the value of the family, sexual culture and the prevention of sexually transmitted infections are increased, violations of parent-child relations are prevented, work is carried out to understand the model of one’s own family and the need to “work” on relationships, the formation of motivational readiness to enter into marriage and family relations and to “work” on relationships.

The “*Funny nose*” project is one of the oldest, in which students not only from the Faculty of Psychology and Pedagogy participate, but also from other faculties of the university. It started as a project “Psychological support of children undergoing treatment in hospitals”, continues with the support of the Italian association of hospital clowns “*Viviamo in positivo*”. Within the framework of the project, internships and seminars are held by Italian specialists, at which students learn methods of laughter, clown and play therapy, practical training in effective ways of establishing contact with a child, using the mechanisms of action of surprise, improvisation, magic and contrast, and interaction with him. Special exercises for emancipation, trust, cycles of various trainings, allow everyone to feel like a child, look at the world with different eyes, which allows organizing psychological support for children. Bright events in the life of our city, the apotheosis of the project’s activities are the annual city-wide days of the “Red Nose”, organized in the central park in conjunction with the Gomel Regional Palace of Children and Youth Creativity. Often the work of “*Funny nose*” volunteers is carried out

at the preliminary stage of psychological support for children in crisis situations.

“*Socio-psychological resocialization of war veterans, labor and disabled people through retro therapy*” is a project to increase the adaptive potential and quality of life of elderly citizens and disabled people through the use of retro-therapy technology.

The program has a psychotherapeutic focus and is designed for elderly and elderly people, as well as disabled people who want to increase their adaptive potential, emotionally replenish their lives. The proposed program of psychological assistance to the elderly is based on the systematization and assimilation of modern psychological research on the problem of social and psychological resocialization of elderly people. Psychological assistance to the elderly helps to improve the quality of life and adaptive resources of the elderly by improving the psycho-emotional state, meeting the need for recognition and respect, increasing self-esteem and self-esteem, restoring the meaningfulness of life, preventing loneliness, and developing a more optimistic outlook on life.

Thus, the participation of students of the Faculty of Psychology and Pedagogy in the work of the student laboratory makes it possible not only to strengthen their theoretical base, expand their professional erudition, but also to consolidate professional skills and abilities, to develop their own socio-psychological activity, which allows students-members of student’s research laboratory (SRL) “*Alliance*” achieve success in future professional activities and in life in general. SRL can become a platform for youth initiatives and innovations, especially in the field of social projects. The economic benefit of the developed projects and models of psychological support for university students is delayed and indirect in the formation of the psychological health of the individual and the nation as a whole, which allows in the future to ensure high efficiency of life both in terms of the development of the human potential of the individual and for the development of personality as a professional and specialist.

To strengthen the practice-oriented teaching and increase the professional competence of students, part of the classes are conducted on the basis of the departments’ branches in the Gomel regional center for correctional and developmental education and rehabilitation, the Gomel regional center for hygiene, epidemiology and public health, the Center for social services for the population of the Central District of Gomel”, which, along with other educational and health care institutions, enterprises and organizations of the Republic of Belarus, act as platforms for research and practical work of students.

The results of the projects are highly appreciated both at the republican level and outside the Republic of Belarus. Student projects became winners in various

competitions (there are grand prix, 1st and 2nd degree diplomas) held by the Ministry of Education of the Republic of Belarus, Gomel regional and city executive committees, the Department of Internal Affairs, as well as victories at international competitions.

Three times (in 2003, 2010, 2020) the student's research laboratory "ALLIANCE" became the winner among scientific associations of students and was awarded grants from the special fund of the President of the Republic of Belarus for the social support of gifted students in the amount equivalent to 10 thousand dollars (twice) and 25 thousand dollars. The funds allocated this year were used to purchase equipment for a sensory room, for sand and art therapy, for psychodiagnostics and counseling, which will enhance the quality of scientific research and practical training of future specialists.

The results of the project activities are regularly covered in the newspapers «Gomel University», «Gomel Truth», «Teacher's Newspaper», «Gomel News».

Thus, the use of innovative teaching methods in the process of becoming a professional specialist (experience in using various technologies, participation in projects, work in SRL, participation in scientific and methodological seminars of the department outside the curriculum, etc.) allows you to provide

high quality training, facilitate professional adaptation. The experience of participation in innovative project activities received by students of psychology allows them to master various forms of work with children, parents, youth, teachers, families in psychoeducation, prevention, diagnosis, counseling, correction of various psychological problems of the personality, to carry out its psychological and pedagogical support using various psychotechnologies.

The implementation of projects allows future psychologists, as representatives of the helping profession, to be included in direct social contacts with their wards, to learn and develop through direct contact, despite the active use of electronic teaching aids, which allows maintaining an optimal balance of the social and digital environment.

Thus, through creative and projective activity, educational and scientific processes are implemented at a new level, opportunities for start-ups and entrepreneurial initiatives appear, close ties with various institutions and organizations allow practice-oriented training. The use of innovative teaching methods for future educational psychologists contributes to the transformation of the "University 2.0", "University 3.0" models into the "University 4.0" model, in which the projective and creative activity of the university forms and defines the socio-cultural environment of the region.

REFERENCES

1. Vaskivska H. O., Palamar S. P., Vlasenko O. M. Health in the civic students' value system: empirical analysis. *Wiadomości Lekarskie*. 2019; LXXII nr 10: 1947-1952. (eng).
2. Khakhomov, S., Beizerau, U. Francisk Scorina Gomel State University in implementation of Tempus project «Eastern partnership in pedagogical innovations in inclusive education (INOVEST). *Central European Researchers Journal*, 2015. Vol.1. Issue 2. P. 65-73 (eng).
3. Muzyka, O. L., Muzyka, O. O., Stavytska, S. O., Stavytskyi, G. A. Psychosemantic fundamentals of professional self-efficacy of students: the state of modern scientific discourse. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 2021. № 18. P. 99-112. <https://doi.org/10.31392/iscs.2021.18.099> (eng).
4. Музика, О. О. Розвиток самоефективності студентів у процесі адаптаційного тренінгу [Development of students' self-efficacy in the process of adaptation training]. *Освітологічний дискурс*, 2020. № 2 (29). С. 132-142. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.11> (ukr).
5. Огнев'юк, В. О. Український університет у добу експонентного розвитку [Ukrainian University in the days of exponential development]. *Освітологічний дискурс*, 2018, № 1-2 (20-21). С. 1-25. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.1452> (ukr).
6. Palamar B. I., Vaskivska H. O., Palamar S. P. Didactic aspects of cognition of human as a bio-psychosocio-cultural personality. *Wiadomości Lekarskie*. 2017; LXX nr 5: 959-963. (eng).
7. Шатюк, Т. Г., Короткевич О. А., Новак Н. Г. Психопрофилактика аддиктивного поведения в студенческой среде: из опыта работы [Psychoprophylaxis of addictive behavior in the student environment: from work experience]. *Известия ГГУ*, 2017. № 2 (101). С. 53-58 (rus.).
8. Shatiuk T., Novak N. Psychological aspects of prevention of crimes against sexual inviolability of minors. *The Pedagogical Process: Theory and Practice*, 2019, no. 3-4 (66-67). P.181-187. <https://doi.org/10.28925/2078-1687.2019.3-4.181187> (eng).

Шатюк Т. Г.

ІННОВАЦІЇ В ПІДГОТОВЦІ ПЕДАГОГІВ-ПСИХОЛОГІВ У РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ

У статті подано обґрунтування використання інноваційних методів навчання, у тому числі майбутніх педагогів-психологів. Високий рівень старіння інформації робить їх застосування актуальним. Автор представляє досвід роботи кафедри соціальної і педагогічної психології Гомельського державного університету імені Франциска Скорини та розкриває сутність творчо-проектної діяльності через роботу лабораторії прикладної психології та студентської наукової лабораторії «Альянс». Наукові, освітні, методичні, соціальні та волонтерські проекти, що реалізуються в університеті як в академічних групах, так і в гуртожитках, в інших організаціях та установах міста та області, дозволяють організувати додаткову професійну підготовку та розширити коло сформованих професійних компетенцій психологів, підготувати їх до майбутньої професійної діяльності. У ході участі в проєктах студенти отримують можливість оволодіти психотехнологіями та формами роботи з різними соціальними групами, у тому числі з уразливими групами населення, з питань психоосвіти, профілактики, діагностики, консультування, корекції різноманітних психологічних проблем особистості, здійснювати психолого-педагогічний супровід цільових запитів.

Майбутні психологи, як представники допоміжної професії, мають можливість на етапі первинного професійного становлення залучатися до безпосередніх соціальних контактів з підопічними, вчитися та розвиватися через безпосередній контакт, незважаючи на активне використання електронних засобів навчання, що дозволяє підтримувати оптимальний баланс соціального та цифрового середовищ. Завдяки роботі в превентивних, адаптаційних, волонтерських та науково-методичних проєктах з'являються можливості для стартапів та підприємницьких ініціатив, формуються тісні зв'язки з різними установами та організаціями, що, в свою чергу, дає змогу посилити практико-орієнтоване навчання. Ефективність проєктів студентської науково-дослідної лабораторії «Альянс» через використання інноваційних методів навчання майбутніх педагогів-психологів сприяє перетворенню моделей «Університет 2.0», «Університет 3.0» у модель «Університет 4.0», в якій проєктно-творча діяльність університету формує та визначає соціокультурне середовище регіону.

Ключові слова: інновації, підготовка педагогів-психологів, методи, творчо-проектна діяльність, модель «Університет 4.0», студентська науково-дослідна лабораторія, практико-орієнтована діяльність, волонтерська діяльність, проєктно-творча діяльність.

Стаття надійшла до редакції: 22.10.2021р.

Прийнято до друку: 27.10.2021р.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.366>
УДК 373.3.016:811.161.1]:004.774.6WA

Паламар С.П.,

заступник директора з наукової роботи Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
s.palamar@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-6123-241X

Нежива Л.Л.,

професор кафедри початкової освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор педагогічних наук, доцент
l.nezhyva@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-9520-0694

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ХМАРИ СЛІВ У МОВНО-ЛІТЕРАТУРНІЙ ГАЛУЗІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

У дослідженні розкриваються можливості застосування хмари слів у мовно-літературній галузі початкової освіти. Автори розглядають можливість за допомогою хмари слів візуалізувати важливу навчальну інформацію з української мови та акцентувати змістові категорії, головну думку, риси образів художнього твору на уроках літературного читання в початковій школі. Метою дослідження є обґрунтування важливості застосування хмари слів як дидактичного засобу в мовно-літературній галузі початкової освіти, розробка методичного супроводу читацької діяльності молодших школярів через активізацію їх роботи з візуалізованими ключовими словами тексту в зваженому списку. У дослідженні реалізовані завдання: проаналізовані наукові джерела з проблеми застосування хмари слів в освіті; схарактеризовані можливості використання хмари слів у роботі з молодшими школярами на уроках української мови й літературного читання.

Автори пропонують використовувати хмару слів з позицій дидактичної евристики, зокрема для проведення евристичної бесіди, презентації учнями результатів шкільного проєкту, як засіб ідентифікації теми уроку, як наочний матеріал для асоціацій, в якості акцентування ключових слів для пояснення нового матеріалу тощо. У статті схарактеризовано дидактичний засіб «хмара слів», доведено його ефективність у розвитку мовлення молодших школярів, зокрема у складанні описів, розповідей, міркувань, а також у редагуванні власних тестів. Візуалізація мовного матеріалу, а також образів та головної думки художнього твору за допомогою хмари слів сприяє встановленню асоціативних зв'язків, створенню проблемної ситуації на уроці, активізації критичного мислення й творчості учнів. Відтворення ключових слів у вигляді зваженого списку на символічному зображенні за визначеною темою сприяє успіху в розв'язанні навчальних завдань, активізує пізнавальну діяльність молодших школярів, сприяє невимушеному засвоєнню знань.

Ключові слова: хмара слів, інформаційно-комунікаційні технології, ресурс WordArt, мовно-літературна галузь, початкова школа.

© Паламар С., Нежива Л., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Розвиток сучасної освіти безпосередньо пов'язаний з інформатизацією суспільства. Нині ефективність діяльності педагога неможлива без майстерного застосування в навчальному процесі інтернет ресурсів, використання різноманітних сервісів для навчання. Швидко набуває важливості використання інформаційно-комунікаційних технологій, особливо тих, які дають можливість розробляти педагогу завдання, спрямовані на розвиток пізнавального інтересу учнів, їх активності в процесі навчання. З-поміж таких технологій стає популярною «хмара слів», що сприяє підвищенню продуктивності проведення уроку, зацікавленості учнів у виконанні завдань, розвитку їх критичного мислення й творчості.

«Хмара слів», за визначенням Вікіпедії, — це візуалізація частоти слів у тексті у вигляді зваженого списку. Ця техніка зазвичай використовується для візуалізації тематичного контенту. Таким чином хмара слів може бути альтернативним способом структурування й унаочнення текстової інформації, який доречно використовувати у навчальній роботі. Незвичайна за формою й змістом хмара слів привертає увагу до об'єкта й зосереджує учнів на маркерах тексту, ключах до його розуміння. Форма хмари зазвичай символічна, а її наповнення словами відображає смислові акценти. Символічність «хмар», визначення в них ключових слів й акцентування головного в тексті наштовхує на думку про використання цього засобу в мовно-літературній освіті молодших школярів. Зокрема хмари слів можуть успішно застосовуватися у процесі реалізації провідних завдань з літературного читання у початковій школі, передбачених типовою програмою, а саме: оволодіння прийомами структурно-смислового і образного аналізу тексту; розвиток образного, критичного, логічного мислення та мовлення; формування умінь критичного використання медіапродукції; розвиток уяви й здатності виявляти себе в різних видах літературно-творчої діяльності, виражати себе і спілкуватися з іншими за допомогою власних медіапродуктів.

Аналіз праць з проблеми дослідження. Особливостям хмаро орієнтованого навчального середовища присвячено низку праць (Литвинова С., 2019, Шишкіна М., 2017). Н. Франчук слушно вважає, що на заняттях з використанням інформаційно-комунікаційних технологій визначальною є діяльність учнів, а «головною функцією педагогічного управління стає створення комунікативних умов, коли викладач через свої висловлювання і дії створює «критичні ситуації» (Франчук Н., 2019, с. 10) А. Дамницька розглянула в своєму дослідженні хмаро орієнтовані платформи, засоби і послуги. Серед переваг хмарних платформ дослідниця відзначає можливість співпраці у команді (надання масиву даних

у спільне використання кільком користувачам); синхронізацію (актуалізація файлів на різних пристроях); доступність (хмара доступна будь-кому з будь-якої точки знаходження, де є доступ до інтернету) (Дамницька А., 2019, с. 14-15).

Нами проаналізовано дослідження, які зосереджені на використанні «хмари слів» в освіті та надають відповідне розуміння того, як цей дидактичний засіб сприяє ефективності навчання. Із великої кількості праць про хмарні технології ми спиралися на ті, які стосуються початкової школи загалом і літературної галузі зокрема. М. Шеїна розробила методичні рекомендації щодо застосування SMART-дошок на уроках в початковій школі. Дослідниця відзначила, що за допомогою сучасних інформаційних і організаційних систем відбувається створення інтелектуального, високотехнологічного, комфортного для людини освітнього середовища (Шеїна М., 2019, с. 176). Т. Шустакова досліджувала проблему формування пізнавальної активності учнів засобами сервісів Google. Дослідниця відзначила, що «в процесі використанні засобів Google сервісів педагог може більш гнучко керувати процесом пізнання, мотивуванням, організовувати самостійну роботу учнів у формі індивідуальних або групових завдань» (Шустакова Т., 2019, с. 185).

Відповідно до проблеми нашого дослідження привернула увагу праця Білоусової Л та Житеньової Н., які розглядають хмарні сервіси як ефективний інструмент візуалізації, що дає можливість, на думку авторів, «інтенсифікувати освітній процес за рахунок економічного за обсягом і часу образного уявлення навчального матеріалу; сконцентрувати увагу учнів на головних смислових елементах навчального матеріалу, виділяючи їх в зоровому образі і одночасно фільтруючи другорядні і зайві деталі; створити позитивний емоційний фон на уроці, пробудити пізнавальний інтерес учнів; сприяти формуванню початкових правильних уявлень школярів про об'єкт вивчення» (Білоусова Л., Житеньова Н., 2019, с. 27).

Дослідники (Makhachashvili R., Kovpik S., Bakhtina A., Shmeltser E., 2019) розглядають технологію візуалізації тексту поезії за допомогою символів смайликів на платформі Emoj Maker, яка не тільки активізує мислення учнів, а й розвиває творчу увагу, дає змогу стисло відтворити значення поезії незвичним способом. Автори відзначають, що емоджи у вивченні та освоєнні літератури є абсолютно логічним засобом, оскільки смайлики, емоджи, встановлені у цифровому континуумі, виражають почуття, емоції й настрої ліричного героя. Було виявлено, що чуттєвість можна реконструювати за допомогою такого типу металінгвістичного цифрового континууму. Це дослідження наштовхує нас на думку про створення ейдосів художніх творів через хмару слів

за допомогою сервісу WordArt. Автори цієї статті досліджували проблему застосування інноваційних технологій в літературній освіті (Нежива Л., Паламар С., 2020).

Багато вчителів активно використовують хмарні технології у своїй роботі. Зокрема О. Калінкіна пропонує використовувати хмару слів таким чином: як дидактичний матеріал на уроках (в електронному вигляді або роздрукований на принтері); для подання інформації про себе або про якусь людину (в портфоліо, при узагальненні досвіду, на презентаціях, на сайті і / або в блозі); для створення яскравих продуктів (листівки, інформаційно-рекламні буклети, бюлетені, презентації); для акцентування уваги на важливі дати, події, ключових моментах (при узагальненні досвіду, в аналітичних матеріалах, у презентаціях); як візуалізацію критеріїв оцінювання чого-небудь; для представлення результатів опитування або обговорення тощо (Калінкіна Е, 2020). Учителі обговорюють хмарні технології на форумах, на сайтах розміщують приклади застосування хмар слів в освітньому процесі, що свідчить про актуальність проблеми і практичну її значущість. Отже, хмари слів усе активніше застосовується в різних галузях освіти, педагоги-практики створюють для учнів різноманітні медійні навчальні продукти з метою візуалізації й структурування текстів, легшого їх запам'ятовування й усвідомлення, однак методика й ефективність застосування «хмар» в навчанні української мови й літературного читання молодших школярів лишається малодослідженою.

Метою цієї статті є обґрунтування важливості застосування хмари слів як дидактичного засобу в мовно-літературній галузі початкової освіти, розробка методичного супроводу читацької діяльності молодших школярів через активізацію їх роботи з візуалізованими ключовими словами тексту в зваженому списку.

Для досягнення цієї мети необхідно розв'язати такі **завдання**: проаналізувати наукові джерела з проблеми застосування хмари слів в освіті; схарактеризувати можливості використання хмари слів у роботі з молодшими школярами на уроках української мови й літературного читання; визначити критерії ефективності мовленнєвої та читацької діяльності учнів початкової школи за умови активізації роботи з хмарою слів.

Виклад основного матеріалу. У межах поставленої проблеми було проведено дослідження з вивчення можливості використання «хмари слів» як засобу активізації аналітичного мислення молодших школярів у процесі мовленнєвої та читацької діяльності. На основі державних вимог, передбачених типовими освітніми програмами, до впровадження навчального предмету «Літературне читання» було розроблено

низку завдань з хмарою слів для учнів початкової школи.

Під час вивчення епічних творів (оповідань, літературних казок, уривків повістей) хмари слів створювалися відповідно до завдань: формування умінь в молодших школярів знаходити в тексті слова, вислови, речення, які є ключовими для розуміння тексту, характеристики персонажів; самостійно визначати тему твору та основну думку за допомогою візуальних медіапродуктів; співвідносити головну думку прочитаного із заголовком, прислів'ям, ілюстраціями. Учням пропонувалися до розгляду хмари слів, що візуалізували ключові слова тексту для переказу художнього твору, інтерпретації головної думки, характеристики художнього образу. Аналізуючи будь-який текст, учням доводиться активізувати творчу уяву. Ключові слова допоможуть з легкістю запам'ятати й відтворити зміст художнього твору.

Хмара слів також використовувалася як підказка для відповіді на запитання за змістом твору. Засобом візуалізації частоти слів у вигляді зваженого списку у творах про дітей акцентувалися їхні почуття, захоплення, мрії, риси характеру; у творах про природу — стан у різні пори року, художні засоби змалювання літературних пейзажів; у творах про Батьківщину — рідна мова, традиції, історія, рідний край; у творах про видатних людей — відкриття, досягнення, риси характеру, особливості життя тощо.

З метою визначення теми художнього твору учням пропонувалися для роботи хмари слів, складені з незнайомого тексту, щоб школярі здогадалися про що йдеться у його змісті. З метою акцентування яскравих художніх засобів твору, для роботи учням надавалися тексти із пропущеними у супроводі із завданням заповнити їх за допомогою хмари слів. Під час узагальнення по темі учням пропонувалося зібрати у хмарі слів імена героїв з назвою твору, прізвища авторів та назви творів.

У процесі вивчення поезії для дітей було актуалізовано дослідження засобів художньої виразності, знаходження в тексті слів з переносним значенням за допомогою хмари слів. Таким чином забезпечувався розвиток умінь молодших школярів виділяти в тексті яскраві образи, художні засоби, які допомагають передати загальну емоційну тональність твору, настроїв, відтворити в уяві картини природи, її стан, місце подій тощо.

За допомогою візуалізації ключових слів у вигляді зваженого списку було запропоновано молодшим школярам презентувати результати шкільного проекту. Завдяки сервісу WordArt учні створювали хмари слів, із якими у них асоціюються сучасні письменники. У «хмарі» учні акцентували не тільки риси творчості літераторів, а й риси їх характеру, естетичні уподобання тощо.

Дидактичні матеріали та учнівські приклади з хмар слів були створені за допомогою електронного ресурсу WordArt (<https://wordart.com>). Цей інтернет-сервіс дозволяє створювати мозаїку з ключових слів та словосполучень, закріплювати за кожним зі слів посилання, щоб хмара ставала інтерактивною. Для візуального оформлення хмари слів використовувалися додаткові налаштування: фігури — вибір форми хмари з бібліотеки (можна завантажити своє зображення); вибір шрифтів; формування макету — вибір розташування слів у просторі; вибір кольорів та варіанти анімації.

Поєднання на уроці проблемної ситуації і візуальної демонстрації навчальної інформації за допомогою хмари слів сприяє активізації розумової діяльності учнів, розвитку творчих здібностей і критичного мислення. Хмару слів як дидактичний засіб доречно застосовувати для розвитку мовлення молодших школярів, зокрема у складанні власних текстів та їх редагуванні. Молодшим школярам було запропоновано створити хмару слів з власного висловлювання про дитячу книжку сучасного українського письменника, а також для створення опису, розповіді, міркування. Таким чином учні мали можливість дослідити лексику власного висловлювання, проаналізувати його, визначити слова, які вживаються надмірно часто. Цей прийом став ефективний, з одного боку, у виявленні власних помилок, тавтології, а з іншого — у збагаченні активного словника учнів. З метою розвитку усного й писемного мовлення молодших школярів було сформульовано завдання скласти хмари слів за різноманітними темами, наприклад: «Чому так важливо дружити», «Зустріч з письменником», «Моя улюблена книга» тощо. Хмари слів застосовувалися з метою підготовки й озвучування учнями опису предмета, розповіді про важливу подію, міркування про ціннісні категорії.

У дослідженні було застосовано технологію навчання з використанням хмарового офісного пакету Google-диск для написання власного висловлювання молодших школярів. Завдяки доступу до цього ресурсу всього класу, учні мали можливість не тільки висловлювати власні думки, а й ознайомитися з текстами інших учнів, побачити переваги й недоліки, скористатися найбільш вдалими мовними конструкціями. Робота в документі Google розвиває в учнів навички знаходити й самостійно виправляти власні орфографічні помилки.

Також на уроках літературного читання засіб хмари слів був використаний як інструмент, який дозволяє ідентифікувати тему уроку через візуалізацію ключових слів. Важливо, що згенеровану хмару можна вбудувати на сайт учителя або в блог, зберегти у форматі фото JPG, PNG або PDF, роздрукувати як дидактичний матеріал, надіслати

електронною поштою, розмістити на інтерактивних дошках.

З метою перевірки ефективності застосування хмари слів на уроках літературного читання в початковій школі було визначено критерії й показники перевірки результатів експериментального дослідження (Таблиця 1). За основу було прийнято структуру читацької компетентності за О. Вашуленко, яка визначила такі компоненти: когнітивний (що охоплює смислове сприймання, мислительну обробку й інтерпретацію прочитаного); комунікативний (мовленнєвий розвиток, який визначається зв'язністю, змістовністю та образністю мовлення, влучністю та доречністю використання мовних засобів у створенні художнього образу, уміння вести бесіду про прочитане, створювати власні висловлювання за змістом прочитаного); ціннісний (розуміння соціальних, морально-етичних цінностей, відображених у літературі); діяльнісний (аналіз твору, уміння нестандартно мислити, вступати в діалог з автором або героєм), особистісно-творчий (мотивація до літературно-творчої діяльності) (Вашуленко О., 2011, с. 49).

Таблиця 1.

Критерії та показники перевірки активізації читацької діяльності засобами хмари

Критерії	Показники
Когнітивний	Учень осмислює прочитаний художній твір; логічно структурує його за допомогою хмари слів; чітко переказує зміст, спираючись на ключові слова; визначає основні компоненти й смислові акценти за допомогою хмари слів.
Аналізувальний	Учень аналізує твір на основі прочитаного за допомогою хмари слів. На основі ключових слів — характеристик літературного героя вибудовує свій діалог з персонажем художнього твору, письменником. Визначає головну думку твору, аналізує художні засоби.
Комунікативний	На основі асоціацій твору з хмарою слів учень формулює власну думку щодо прочитаного, створює власні висловлювання за змістом прочитаного. На основі ключових слів може передбачити про що йтиметься в новому тексті. Створює власні візуальні медіапродукти на основі прочитаного тексту.
Рефлексивний	Учень розуміє цінності, відображені в літературі. На основі хмари слів створює відгук про прочитану дитячу книжку.

Відповідно до визначених критеріїв та їх показників визначено рівні результатів читацької діяльності молодших школярів, які працювали на уроках літературного читання з хмарами слів.

Когнітивний критерій результатів читацької діяльності. Високий рівень визначається

виваженим осмисленням прочитаного твору. Учень, керуючись хмарою слів, логічно структурує зміст твору, чітко переказує зміст, спираючись на ключові слова. Учень акцентує важливі моменти художнього твору за допомогою хмари слів. Достатній рівень характеризується розумінням прочитаного твору, умінням логічно структурувати твір. Допустимі незначні неточності в переказі змісту. Розуміння ключових слів і подій у творі. Середній рівень визначається в учнів, які допускають значні помилки у структуруванні змісту твору, переказі твору. Ключові слова з хмари слів не допомагають визначити важливі акценти у творі. Низький рівень свідчить про нерозуміння того, про що йдеться у творі. Хмара слів не допомагає учневі зорієнтуватися в ключових моментах прочитаного тексту.

Аналізувальний критерій. Високий рівень визначає уміння молодшого школяра аналізувати твір, зокрема визначати тему й ідею художнього твору, характеризувати головних героїв, художні засоби, емоції та почуття. Учень на основі прочитаного легко створює хмари слів. На основі ключових слів — характеристик учень без перешкод вибудовує діалог з героями художнього твору, письменником. Визначає головну думку твору, аналізує художні засоби. Легко орієнтується у визначених категоріях аналізу, якщо є можливість скористатися хмарою слів. Достатній рівень характеризується уміннями учня з незначними помилками аналізувати художній твір й на основі аналізу складати хмари слів. За допомогою ключових слів виваженого списку характеризує й налагоджує діалог з літературними героями. Орієнтується в підказках хмари слів. Середній рівень визначається грубими помилками у здійсненні аналізу художнього твору та рис його поетики (герої, події, тема, ідея тощо). Учневі складно застосувати в аналітичній діяльності хмару слів. Низький рівень свідчить про труднощі, які відчуває учень під час формулювання думок з приводу прочитаного. Учень не може встановити відповідність між твором і візуальним контентом.

Комунікативний критерій. Високий рівень визначається тим, що учень виважено й осмислено генерує думки щодо прочитаного, активно без перешкод формулює власні висловлювання за змістом прочитаного. На основі ключових слів визначає зміст невідомого тексту. Створює власні хмари слів на основі прочитаного тексту для визначення головної думки твору, для відтворення важливої події або літературних портретів, або пейзажів тощо. Достатній рівень характеризується логічністю формулювання думки з приводу прочитаного, можливістю з незначними помилками створювати власні висловлювання за змістом прочитаного. Має незначні труднощі при визначенні ключових слів для створення хмари слів за прочитаним. Середній рівень визна-

чається бажанням висловлювати власні думки з приводу прочитаного твору, але виникають труднощі у формулюваннях. У висловлюваннях відчувається не повне розуміння прочитаного тексту, ключові слова не допомагають відтворювати з точністю характеристики героїв, подій художнього твору. Низький рівень свідчить про недостатнє розуміння художнього тексту, щоб сформулювати завершену думку про прочитане й створити низку ключових слів для акцентування головної думки твору.

Рефлексивний критерій. Високий рівень визначається глибоким сприйняттям і розумінням цінностей, відображених у літературі, умінням відстоювати їх у дискусії й обговоренні. На основі асоціацій прочитаного з хмарою слів учень створює відгук про прочитану дитячу книжку, визначає її цінність для себе. Достатній рівень характеризується розумінням цінностей, відображених в творі, умінням з незначними недоліками створити відгук про прочитаний твір або книжку. Середній рівень характеризується розумінням цінностей твору, але учень відчуває труднощі у складанні відгуку про прочитане. Низький рівень свідчить про часткове розуміння цінностей, відображених у творі.

Таким чином, на нашу думку, застосування хмарних сервісів на уроках української мови й літературного читання під час організації мовленнєвої й читацької діяльності має ряд переваг:

- формування уміння працювати з медіа-продукцією, розвиток комунікативних здібностей, творчості молодших школярів;
- методичні переваги (розширення можливостей надання навчальної інформації, створення евристичних умов для організації дослідження різноманітних текстів й художнього твору);
- активізація процесів творчого мислення, сприяння його дивергентності, зокрема оригінальності, ініціативності, винахідливості молодших школярів;
- розвиток творчої активності учнів, що визначається здатностями генерувати ідеї, відкривати нове;
- можливість залучити до аналізу художнього твору максимальну кількість учнів, підвищення продуктивності й ефективності мовленнєвої й читацької діяльності молодших школярів;
- розвиток пізнавальних інтересів, посилення мотивації мовленнєвої й читацької діяльності, створення позитивного настрою й ситуації успіху на уроках української мови й літературного читання;
- зручність демонстрації (на сайті або у блззі, роздрукований як дидактичний матеріал, на інтерактивних дошках тощо).

Висновки. У дослідженні було апробовано застосування в початковій школі електронного ресурсу WordArt — сайту для створення «хмар слів», що підтвердили ефективність застосування під час рефлексії, а також створення образу провідної думки уроку, проведення евристичних бесід, застосування як дидактичного засобу. Автори досліджували застосування сервісу на уроках української мови, а також літературного читання під час організації читацької діяльності у таких напрямках: презентація теми уроку за допомогою «хмари слів»; застосування хмари як наочності, в якості візуалізації інформації для пояснення нового матеріалу; використання ключових слів з тексту в хмарі з метою розкриття змісту; створення хмари слів для опису предмета, розповіді про подію, міркування на задану тему, позитивних та негативних характеристик героїв твору; створення візуальної листівки письменнику або герою твору. У ході спостережень підтверджено ефективність використання хмари слів як дидактичного засобу на уроках літературного читання

в початковій школі під час аналізу текстів з метою виявлення найбільш важливих асоціацій.

У статті схарактеризовано дидактичний засіб «хмара слів», доведено його ефективність у розвитку мовлення молодших школярів, зокрема у складанні описів, розповідей, міркувань, а також у редагуванні власних тестів. Візуалізація мовного матеріалу, а також образів та головної думки художнього твору за допомогою хмари слів сприяє встановленню асоціативних зв'язків, створенню проблемної ситуації на уроці, активізації критичного мислення й творчості учнів. Відтворення ключових слів у вигляді зваженого списку на символічному зображенні за визначеною темою сприяє успіху в розв'язанні навчальних завдань, активізує пізнавальну діяльність молодших школярів, сприяє невимушеному засвоєнню знань.

Перспективи майбутніх досліджень автори статті бачать у розробці методики застосування хмарних сервісів з української мови та дитячої літератури для підготовки вчителів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білоусова Л.І., Житеньова Н.В. *Хмарні сервіси як ефективний інструмент візуалізації*. Новітні комп'ютерні технології. 2019. № 17. С. 25-30.
2. Вашуленко О.В. *Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект*. Початкова школа. 2011. № 11. С. 48-50.
3. Дамницька А.В. *Хмаро орієнтовані платформи, засоби і послуги*. Новітні комп'ютерні технології. 2019. № 17. С. 12-24.
4. Калинкина Е. *Облако слов как средство повышения активности в процессе обучения младших школьников*. Режим доступа: <https://www.lurok.ru/categories/10/articles/29527>
5. *Навчальні програми для 1-4 класів*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
6. Нежива Л., Паламар С. *Інноваційні технології в літературній освіті майбутніх учителів початкової школи*. Освітологічний дискурс. 2020. № 4 (31). С. 129-142. Режим доступу: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/778/621>
7. Нежива Л., Паламар С. *Методична модель застосування доповненої реальності на уроках читання в початковій школі*. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2020. № 34 (2). С. 6-13, <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.34.1>
8. Франчук Н.П. *Сучасне освітнє середовище*. Новітні комп'ютерні технології. 2019. № 17. С. 7-1.
9. Шеїна М.М. *Застосування SMART-дошки на уроках в початковій школі*. Новітні комп'ютерні технології. 2019. № 17. С. 175-178.
10. Шустакова Т.Б. *Формування пізнавальної самостійності учнів засобами сервісів Google*. Новітні комп'ютерні технології. 2019. № 17. С. 179-186.
11. Lytvynova S. *Cloud-oriented learning environment of secondary school*. Proceedings of the 5th Workshop on Cloud Technologies in Education. Kryvyi Rih, Ukraine, April 28. 2017. V. 2168. P. 7-12.
12. Makhachashvili R.K., Kovpik S.I., Bakhtina A.O., Shmeltser E.O. *Technology of poetry presentation via Emoji Maker platform: pedagogical function of graphic mimesis*. Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019). Kryvyi Rih, Ukraine, December 20. 2019. V. 2643. P. 264-280.
13. Olefirenko N.V., Kostikova I.I., Ponomarova N.O., Lebedieva K.O., Andriievskaya V.M., Pikilnyak A.V. *Training elementary school teachers to be at Computer Science lessons to evaluate e-tools*. Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019). Kryvyi Rih, Ukraine, December 20. 2019. V. 2643. P. 578-591.
14. Shyshkina M.P. *Service models of the cloud-based learning environment of the educational institution*. Proceedings of the 5th Workshop on Cloud Technologies in Education. Kryvyi Rih, Ukraine, April 28. 2017. V. 2168. P. 1-6.

REFERENCES

1. Bilousova L.I., Zhytienova N.V. (2019) Khmarni servisy yak efektyvnyi instrument vizualizatsii [Cloud services as an effective visualization tool]. *Novitni kompiuterni tekhnolohii*, 17, 25-30.
2. Vashulenko O.V. (2011) Chytatska kompetentnist molodshoho shkoliara: teoretychnyi aspekt [Reading competence of junior schoolchildren: theoretical aspect]. *Pochatkova shkola*, 11, 48-50. (in Ukrainian)
3. Damniskaya A.V. (2019) Khmaro oriientovani platformy, zasoby i posluhy [Cloud based platforms, tools and services]. *Novitni kompiuterni tekhnolohii*, 17, 12-24.
4. Kalinkina E. Oblako slov kak sredstvo povysheniya poznavatel'noj aktivnosti v processe obucheniya mladshih shkol'nikov [Word cloud as a means of increasing cognitive activity in the learning process of primary schoolchildren]. URL: <https://www.lurok.ru/categories/10/articles/29527> (in Russian)
5. Navchalni prohramy dlia 1-4 klasiv [Curricula for 1st-4th grades]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
6. Nezhyva L., Palamar S. Innovatsiini tekhnolohii v literaturnii osviti maibutnikh uchyteliv pochatkovoii shkoly [Innovative technologies in the literary education of future primary school teachers]. *Osvitolohichniy diskurs*. 2020. № 4 (31). S. 129–142. Rezhym dostupu: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/778/621>
7. Nezhyva L., Palamar S. Metodychna model zastosuvannia dopovnenoii realnosti na urokakh chytannia v pochatkovii shkoli [Methodological model of applying augmented reality at reading lessons in primary school]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*. 2020. № 34 (2). S. 6–13, <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2020.34.1>
8. Franchuk N. P. (2019) Suchasne osvittie seredovyshe [Modern educational environment]. *Novitni kompiuterni tekhnolohii*, 17, 7-1.
9. Sheina M.M. (2019) Zastosuvannia SMART-doshky na urokakh v pochatkovii shkoli [The use of SMART-boards the lessons in elementary school]. *Novitni kompiuterni tekhnolohii*, 17, 175-178.
10. Shustakova T.B. (2019) Formuvannia piznavalnoi samostiinosti uchniv zasobamy servisiv Google [Formation of cognitive independence of students using Google services]. *Novitni kompiuterni tekhnolohii*, 17, 179-186.
11. Lytvynova S. (2017) Cloud-oriented learning environment of secondary school. *Proceedings of the 5th Workshop on Cloud Technologies in Education*. Kryvyi Rih, Ukraine, April 28, 2168, 7-12.
12. Makhachashvili R.K., Kovpik S.I., Bakhtina A.O., Shmeltser E.O. (2019) Technology of poetry presentation via Emoji Maker platform: pedagogical function of graphic mimesis. *Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019)*. Kryvyi Rih, Ukraine, December 20, 2643, 264-280.
13. Olefirenko N.V., Kostikova I.I., Ponomarova N.O., Lebedieva K.O., Andriievska V.M., Pikilnyak A.V. (2019) Training elementary school teachers to be at Computer Science lessons to evaluate e-tools. *Proceedings of the 7th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2019)*. Kryvyi Rih, Ukraine, December 20, 2643, 578-591.
14. Shyshkina M.P. (2017) Service models of the cloud-based learning environment of the educational institution. *Proceedings of the 5th Workshop on Cloud Technologies in Education*. Kryvyi Rih, Ukraine, April 28, 2168, 1-6.

Паламарь С.П., Неживая Л.Л.

ОСОБЕННОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ОБЛАКА СЛОВ В ЯЗЫКОВОЙ И ЛИТЕРАТУРНОЙ ОБЛАСТЯХ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В исследовании раскрываются возможности применения облака слов в языковой и литературной областях начального образования. Авторы рассматривают возможность с помощью облака слов визуализировать важную обучающую информацию по украинскому языку и акцентировать содержательные категории, главную мысль, черты образов художественного произведения на уроках литературного чтения в начальной школе. Целью исследования является обоснование важности применения облака слов как дидактического средства на уроках языка и литературного чтения в начальных классах, разработка методического сопровождения читательской деятельности младших школьников через активизацию их работы с визуализированными ключевыми словами текста в взвешенном списке.

Авторы предлагают использовать облако слов с позиций дидактической эвристики, в частности для проведения эвристической беседы, презентации учащимися результатов школьного проекта, как средство идентификации темы урока, как наглядный материал для ассоциаций, в качестве акцентирования ключевых слов для объяснения нового материала и т.д. В статье охарактеризовано дидактическое средство «облако слов», доказана его эффективность в развитии речи младших школьников, в частности в составлении описаний, рассказов, рассуждений, а также в редактировании

собственных тестов. Визуализация языкового материала, а также образов и главной мысли художественного произведения с помощью облака слов способствует установлению ассоциативных связей, созданию проблемной ситуации на уроке, активизации критического мышления и творчества учащихся. Воспроизведение ключевых слов посредством взвешенного списка на символическом изображении по определенной теме способствует успеху в решении учебных задач, активизирует познавательную деятельность младших школьников, способствует непринужденному усвоению знаний.

Ключевые слова: облако слов, информационно-коммуникационные технологии, ресурс WordArt, украинский язык, литературное чтение, начальная школа.

Palamar S., Nezhyva L.

FEATURES OF THE USE OF THE WORD CLOUD IN THE LINGUISTIC AND LITERARY FIELD OF PRIMARY EDUCATION

The study reveals the possibilities of using the word cloud in the linguistic and literary field of primary education. The authors consider the possibility of using a cloud of words to visualize important educational information on the Ukrainian language and emphasize the semantic categories, the main idea, the features of the images of the work of art in the lessons of literary reading in primary school.

The aim of the study is to substantiate the importance of using the word cloud as a didactic tool in the language and literature of primary education, to develop methodological support for reading activities of primary school students by intensifying their work with visualized keywords in the weighted list. The study implemented the following tasks: analyzed scientific sources on the problem of using the word cloud in education; the possibilities of using the word cloud in work with junior schoolchildren in Ukrainian language and reading lessons are characterized.

The authors suggest using the word cloud from the standpoint of didactic heuristics, in particular for conducting a heuristic conversation, presenting the results of a school project, as a means of identifying the lesson topic, as visual material for associations, as accentuation of key words to explain new material. The article characterizes the didactic tool "cloud of words", proves its effectiveness in the development of speech of primary school children, in particular in compiling descriptions, stories, arguments, as well as in editing their own tests. Visualization of language material, as well as images and the main idea of the work of art with the help of a cloud of words helps to establish associative connections, create a problem situation in the classroom, activate critical thinking and creativity of students. Reproduction of keywords in the form of a weighted list on a symbolic image on a certain topic contributes to the success of solving educational tasks, activates the cognitive activity of junior high school students, promotes the easy acquisition of knowledge.

Keywords: word cloud, information and communication technologies, WordArt resource, language and literature education, primary school.

Стаття надійшла до редакції: 01.11.2021р.

Прийнято до друку: 05.11.2021р.

Ільїч Л. М.,

завідувачка кафедри управління
Факультету інформаційних технологій та управління
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор економічних наук, доцент
l.ilich@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-8594-1824

Науменко М. С.,

студентка другого курсу другого (магістерського) освітнього рівня
спеціальності 073 «Менеджмент»,
ОП «Управління закладом освіти (за рівнями)»
Факультету інформаційних технологій та управління,
викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка
m.naumenko@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-8927-4427

ВПРОВАДЖЕННЯ УНІВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНУ В ЗАКЛАДИ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: АУДИТ ДОСТУПНОСТІ

У статті висвітлено проблему впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти України; визначено нормативно-правові основи впровадження універсального дизайну, а саме: Декларація про права людини, Конвенція ООН про права дитини; Конвенція про боротьбу з дискримінацією, Всесвітня декларація «Освіта для всіх», Саламанська декларація; здійснено аналіз Національної доктрини розвитку освіти, де вказано, що створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України свідчить про те, що сучасна система освіти України базується на ідеях гуманістичної освітньої парадигми, сутність якої відповідає запитам здобувачів освіти, з притаманними їм сучасними цінностями та взаємодії учасників освітнього процесу, побудованій на особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах; описано підходи до визначення поняття «універсальний дизайн» (Закон України про освіту визначає універсальний дизайн у сфері освіти як дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання усіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну). Зазначено, що освіта України зазнає активної трансформації шляхом впровадження реформи Нової української школи, концепція якої враховує принципи універсального дизайну такі як: рівноправне використання, гнучкість у використанні, просте та інтуїтивне використання, сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів, терпимість до помилок, низький рівень фізичних зусиль, наявність необхідного розміру та простору; виокремлено індивідуальні особливості учнів у трьох напрямках діяльності, де найбільш виражені відмінні риси особистості, оскільки для ефективного впровадження універсального дизайну вчитель має застосовувати індивідуальний підхід до кожного учня.

Ключові слова: безбар'єрний простір; заклади загальної середньої освіти; освіта; освітній простір; універсальний дизайн.

© Ільїч Л., Науменко М., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. В умовах швидкозмінного суспільства система освіти України реформується, враховуючи в першу чергу потреби здобувачів освіти. Європейський освітній простір ставить перед країною ряд вимог, які мають своє відо-

браження в освіті. Питання створення освітнього середовища, яке задовольнить потреби всіх учасників освітнього процесу без додаткових змін є актуальним. Освіта сьогодні має бути безбар'єрною та доступною кожному. Світова

спільнота активно впроваджує принципи універсального дизайну в освітні заклади не тільки як одну з головних умов забезпечення якісної освіти для кожного, але й є економічно вигідною, оскільки попереджує нераціональні витрати у майбутньому.

Трансформація системи освіти України в питанні створення безбар'єрного освітнього простору базується на Декларації про права людини (ООН, 1989), Конвенції про права дитини (ООН, 1989); Конвенції про боротьбу з дискримінацією (ЮНЕСКО, 1960), Всесвітній декларації «Освіта для всіх» (1990), Саламанській декларації (1994) та ін. Універсальний дизайн сьогодні має бути визначений як стратегія розвитку освіти, що не обмежена лише фізичними характеристиками середовища.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі нормативно-правових, педагогічних та наукових джерел з проблеми дослідження та визначенні доступності впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти України.

Аналіз праць з проблеми дослідження. Аналіз праць науковців виявив, що проблема впровадження універсального дизайну в ЗЗСО є актуальною та розкривається в різних аспектах досліджень, зокрема: О. Безпалько, А. Капська, Н. Мирошніченко; Д. Голдберг, Р. Мейс вивчали питання адаптації та інтеграції людей з обмеженими можливостями в соціальне середовище; І. Абросімова, О. Кизимчук досліджували проблему використання інклюзивного дизайну; Р. Мейс, Б. Коннелл, М. Джонс, Дж. Мюллер, А. Маллік, Е. Острофф, Дж. Сенфорд, Е. Стейнфельд, М. Сторі, Г. Вандерхейден обґрунтували головні принципи універсального дизайну; Н. Бирко, О. Тельна, Л. Прокопів вивчають питання впровадження універсального дизайну в освітній процес школи.

Виклад основного матеріалу. Національна доктрина розвитку освіти в Україні (2002) підкреслює, що освіта повинна стати стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені (Паламар С.П., Науменко М.С., 2020, с. 106). Аналіз Національної доктрини розвитку освіти, де вказано, що створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України (Національна доктрина розвитку освіти, 2002) свідчить про те, що сучасна система освіти України базується на ідеях гуманістичної освітньої парадигми, сутність якої відповідає запитам здобувачів освіти, з притаманними їм сучасними цінностями та взаємодії учасників освітнього процесу, побудованій на особистісно-орієнтованому та компетентнісному підходах.

С. Паламар зазначає, що з позицій компетентнісного підходу рівень освіченості визначається

здатністю розв'язувати проблеми різних рівнів складності на основі наявних знань та виступає як принцип реорганізації змісту і процесу для досягнення зазначених цілей і оцінюється також як освітній результат — якість сучасної освіти. Основним освітнім результатом має стати не система знань, умінь і навичок, а набір ключових компетентностей в інтелектуальній, комунікативній, інформаційній, соціальній та інших сферах (Паламар С.П., 2018, С. 271).

Сучасна школа має задовольняти освітні потреби усіх без виключення здобувачів освіти і ставити за мету створити не просто інклюзивне середовище для дітей з особливими освітніми потребами, й адаптувати освітнє середовище як універсальний дизайн. Оскільки, універсальний дизайн — це дизайн, який можуть використовувати всі люди максимально можливою мірою без необхідності адаптації або спеціального дизайну (Рой Мейс, 1985 рік).

Існують різні підходи до визначення поняття «універсальний дизайн». Більшою мірою різниця визначення виявляється у сфері застосування. Зокрема, О. Сидорченко та С. Палій розглядають універсальний дизайн крізь призму вирішення проблем доступності в соціальному просторі та порівнюють його з визначенням «дизайн для всіх» — концепція, що передбачає проектування продукції та середовища таким чином, щоб ними могли користуватися найбільш широке коло людей (Сидорченко О. І., Палій С. М., 2015, с. 150).

На думку деяких науковців, які проводять паралелі між поняттями «універсальний дизайн» та «інклюзивний дизайн» (проекування загальноприйнятих продуктів або послуг таким чином, щоб вони були доступні та їх могли використовувати як можна більше людей без необхідності у спеціальній адаптації або в розробці особливого дизайну) зазначають, що у США концепцію інклюзивного дизайну називають «універсальним дизайном», а поняття «дизайн для всіх» є фактором, що об'єднує два попередні поняття (Абросімова І., Кизимчук О., 2019).

Закон України про освіту визначає універсальний дизайн у сфері освіти як дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання усіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну (Закон України Про освіту, 2017).

Концепція універсального дизайну набуває широкого поширення в найбільш розвинених країнах світу та висвітлюється в нормативних документах, як: Ради Європи (2004), Європейського Союзу (2007), Організації Об'єднаних Націй (2010).

В Україні питання впровадження універсального дизайну в ЗЗСО залишається гострим, оскільки немає єдиних загальних вимог до закла-

дів освіти та вирішується локально на рівні закладу. Проте освіта України зазнає активної трансформації шляхом впровадження реформи Нової української школи, концепція якої враховує принципи універсального дизайну:

- Рівноправне використання.
- Гнучкість у використанні.
- Просте та інтуїтивне використання.
- Сприйняття інформації незалежно від сенсорних можливостей користувачів.
- Терпимість до помилок.
- Низький рівень фізичних зусиль.
- Наявність необхідного розміру та простору (Байда Л., 2020).

Керівник школи має дбати про рівні права та доступність навчання для кожного учня, а це означає — запобігати дискримінації, забезпечити рівноправність та поважне ставлення до кожного учасника освітнього процесу при цьому створити освітнє середовище, яке враховуватиме вищезгадані принципи.

Насамперед потрібно бути уважним до всіх учнів, незалежно від їх фізичних можливостей чи інтелектуальних здібностей; враховувати індивідуальність кожного; дбати про доступність в архітектурному просторі; освітнє середовище має сприяти розвитку пізнавальної активності та формуванню мотивації до навчання; сприяти доступності в інформаційному просторі, а саме — різноманіттю підручників, посібників, дидактичного матеріалу та інших засобів навчання; використовувати різні інструменти оцінювання знань (Універсальний дизайн в освіті, 2015).

Для ефективного впровадження універсального дизайну вчитель має застосовувати індивідуальний підхід до кожного учня. Виокремлюємо індивідуальні особливості учнів у трьох напрямках діяльності, де найбільш виражені відмінні риси особистості, а саме:

- пізнавальна діяльність (різниця в меті отримання знань та пізнавальній активності учнів);
- орієнтування в інформаційному просторі (різноманітність у розвитку психічних процесів (уяви, уваги, пам'яті) різниця в сприйнятті інформації, швидкості запам'ятовування, концентрації уваги);
- практична діяльність (здатність до застосування теоретичних знань практичній діяльності).

Дослідник Ю. Носенко акцентує на необхідності забезпечення різноманітності навчального матеріалу, його мобільності та універсальності, варіативності для якісної роботи на уроці, що відкріє можливість для кожного учня бути рівноправним суб'єктом навчання та в повній мірі реалізувати власний потенціал (Носенко Ю., 2018)

Однією з ключових проблем є вміння вчителя оперативно адаптувати програму навчання, врахо-

вуючи освітні потреби кожної дитини відповідно до концепції універсального дизайну. Він має мати достатньо свободи в межах своїх повноважень, щоб вирішувати цю проблему. Це підвищує вимоги до професіоналізму вчителя, який знаходиться поруч з учнем. Проте, в сучасному освітньому просторі вчитель обмежений нормативно-правовою базою, методичними рекомендаціями, протоколами дій, планами, звітами тощо. Цей феномен показує протиріччя в законодавстві, які не дозволяють повною мірою впроваджувати універсальний дизайн в закладах загальної середньої освіти.

Універсальний дизайн в освіті передбачає доступність не лише здобувачам, а й батькам, вчителям та іншим учасникам освітнього процесу.

Байда Л. наголошує, що доступність важлива усім і має стати способом інвестування в суспільство для всіх його членів, а дотримання норм і стандартів доступності є обов'язковим у всіх сферах людської діяльності, в першу чергу в сфері освіти (Байда Л., 2020).

Враховуючи вищезазначене авторка (Байда Л., 2020) надає рекомендації для вирішення питань доступності в школах — провести аудит доступності та скласти план із поетапного усунення бар'єрів; обговорити його з усіма учасниками освітнього процесу. Пропоновані етапи аудиту:

- Поліпшення фізичного середовища (плаский вхід, пандуси, кольорове маркування сходів, стін, освітлення, усунення порогів, акустика в класі та ін.).
- Вдосконалення надання інформації (збільшений шрифт, мова легкого читання, мова жестів, шрифт Брайля, використання піктограм, сайт школи тощо).
- Шкільна програма (зміна методів навчання та виховання, організація класу, розклад уроків, підтримка учнів з особливими освітніми потребами тощо).
- Допоміжні технології (комп'ютер із сенсорним екраном, проста у використанні клавіатура, інтерактивні дошки, програмне забезпечення для текстового мовлення, програмне забезпечення для перекладу шрифтом Брайля, програмне забезпечення, яке з'єднує слова та символи тощо).
- Обладнання (меблі для класу, для зон відпочинку, для їдальні; для занять фізкультурою, трудового виховання тощо).
- Транспорт (облаштування місць для паркування шкільного автобусу, автомобіля для підвозу учнів / учителів з інвалідністю, велопарковка, правила користування шкільним автобусом тощо).
- Підтримка вчителів та адміністрації (підвищення кваліфікації, просвітницька робота з батьками тощо).
- Інше (спеціальні послуги, харчування тощо).

Висновки. Питання впровадження універсального дизайну в заклади загальної середньої освіти на сьогодні звучить досить гостро. Існує безліч чинників, які уповільнюють цей процес. Сюди відносимо і недостатність фінансування шкіл, і протиріччя в законодавчій базі, і підвищення вимог до кваліфікації педагогічних працівників, і неготовність керівників ЗЗСО до активного впровадження, оскільки цей процес вимагає значних зусиль, затрат

часу та зміну всієї філософії та освітньої політики школи, бо вимагає реорганізації одночасно у всіх сферах діяльності школи. Проте, реформа освіти і концепція Нової української школи вже враховують принципи універсального дизайну та в майбутньому наблизить кожную школу до його впровадження, а це в свою чергу забезпечить доступ до якісної освіти кожному учневі та введе українську систему освіти на світовий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абросімова І., Кизимчук О. *Інклюзивний дизайн та його використання*. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13331/1/Abrosimova_05-06.06.2019.pdf (Дата звернення: 18.05.2021).
2. Байда Л. (2020). *Як застосовувати в школах універсальний дизайн, стандарти доступності й розумне пристосування*. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-zastosovuvaty-v-shkolah-universalnyj-dyzajn-standarty-dostupnosti-j-rozumne-prystosuvannya/> (Дата звернення: 21.03.2021)
3. *Закон України Про освіту*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (Дата звернення: 17.04.2021).
4. *Національна доктрина розвитку освіти*. 2002. С. 12–24.
5. Носенко Ю. (2018) *Технології підтримки універсального дизайну в освіті*. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711688/1/Nosenko.pdf> (Дата звернення: 22.03.2021).
6. Паламар С.П. (2018) *Компетентнісний підхід як методологічний орієнтир модернізації сучасної освіти*. Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання. № 1-2 (20-21). С. 267-278. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.77621>
7. Паламар С.П., Науменко М.С. (2020) *Підготовка майбутніх вихователів дітей дошкільного віку в контексті сучасних освітніх парадигм*. Освітологічний дискурс: електронне наукове фахове видання № 2 (29). с. 105-120. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.9>
8. Сидорченко О. І., Палій С. М. (2015) *Універсальний дизайн як спосіб вирішення проблем доступності*. Научный взгляд в будущее. Т. 10. № 1.1. С. 148-152.
9. *Універсальний дизайн в освіті*: посібник. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 76 с.
10. *Contextual Bases for Integrating Universal Design into the U.N. Convention on Persons with Disabilities* [Electronic resource]. 2004. Access mode: <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3aa.pdf>
11. *Council of Europe Resolution 'Achieving full participation through Universal Design'* [Electronic resource]. 2007 Access mode: http://www.accessibletourism.org/resources/resap_2007_3e_achieving-full-participation-throughuniversal-design.pdf
12. *Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a new European disability framework* [Electronic resource]. 2010. Access mode: [http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120(02))

REFERENCES

1. Abrosimova I., Kizimchuk O. (2019). *Inklyuzyvnyi dyzain ta yoho vykorystannia* [Inclusive design and its use] [in Ukrainian]. https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/13331/1/Abrosimova_05-06.06.2019.pdf
2. Baida L. (2020). *Yak zastosovuvaty v shkolakh universalnyi dyzain, standarty dostupnosti y rozumne prystosuvannia* [How to apply universal design accessibility standards and smart adaptation in schools] [in Ukrainian]. <https://nus.org.ua/articles/yak-zastosovuvaty-v-shkolah-universalnyj-dyzajn-standarty-dostupnosti-j-rozumne-prystosuvannya/>
3. *Zakon Ukrainy Pro osvitu* (2017). [Law of Ukraine on Education] [in Ukrainian]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. *Natsionalna doktryna rozvytku osvity* [National doctrine of education development], 2002. P. 12–24. [in Ukrainian].
5. Nosenko J. (2018). *Tekhnolohii pidtrymky universalnoho dyzainu v osviti* [Technology support of universal design in education] [in Ukrainian]. <https://lib.iitta.gov.ua/711688/1/Nosenko.pdf>
6. Palamar S.P. (2018). *Kompetentnisnyi pidkhid yak metodolohichniy oriientyr modernizatsii suchasnoi osvity* [Competence approach as a methodological guideline for the modernization of modern education].

- Educational discourse: electronic scientific professional publication*. № 1-2 (20-21). P. 267-278. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.77621>
7. Palamar S.P., Naumenko M.S. (2020). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv ditei doshkilnoho viku v konteksti suchasnykh osvitnikh paradyhm [Preparation of future educators of preschool children in the context of modern educational paradigms]. *Educational discourse: electronic scientific professional publication*. № 2 (29). p. 105-120. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.9>
8. Sydorchenko O. I., Palii S.M. (2015) Universalnyi dyzain yak sposib vyrishennia problem dostupnosti [Universal design as method of decision of problems of availability]. *A scientific look into the future*. Т. 10. № 1.1. P. 148-152. [in Ukrainian].
9. Universalnyi dyzain v osviti [Universal design in education]: manual. Kyiv: "Pleyady" Publishing House llc, 2015. 76 p. [in Ukrainian].
10. Contextual Bases for Integrating Universal Design into the U.N. Convention on Persons with Disabilities. 2004. [in English]. <http://www.un.org/esa/socdev/enable/rights/ahc3aa.pdf>
11. Council of Europe Resolution 'Achieving full participation through Universal Design'. 2007. [in English]. http://www.accessibletourism.org/resources/resap_2007_3e_achieving-full-participation-throughuniversal-design.pdf
12. Resolution of the Council of the European Union and the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a new European disability framework. 2010. [in English]. [http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120\(02\)](http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=CELEX:42010X1120(02))

Л.Н. Ильич, М.С. Наumenko

ВНЕДРЕНИЕ УНИВЕРСАЛЬНОГО ДИЗАЙНА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ УЧЕРЕЖДЕНИЯ: АУДИТ ДОСТУПНОСТИ

В статье раскрыта проблема внедрения универсального дизайна в среднеобразовательных учреждениях Украины; определены нормативно-правовые основы внедрения универсального дизайна, а именно: Декларация о правах человека, Конвенция ООН о правах ребенка; Конвенция о борьбе с дискриминацией, Всемирная декларация «Образование для всех», Саламанская декларация; проведен анализ Национальной доктрины развития образования, где указано, что создание условий для развития личности и творческой самореализации каждого гражданина Украины свидетельствует о том, что современная система образования Украины базируется на идеях гуманистической образовательной парадигмы, сущность которой отвечает запросам соискателей образования, с присущими им современными ценностями и взаимодействия участников образовательного процесса, построенного на личностно-ориентированном и компетентностном подходах; описаны подходы к определению понятия «универсальный дизайн» (Закон Украины об образовании определяет универсальный дизайн в сфере образования как дизайн предметов, окружающей среды, образовательных программ и услуг, что обеспечивает их максимальную пригодность для использования всеми лицами без необходимости адаптации или специального дизайна). Отмечено, что образование Украины активно трансформируется путем внедрения реформы Новой украинской школы, концепция которой учитывает принципы универсального дизайна такие как: равноправное использование, гибкость в использовании, простое и интуитивное использование, восприятие информации независимо от сенсорных возможностей пользователей, терпимость к ошибкам, низкий уровень физических усилий; наличие необходимого размера и пространства; выделены индивидуальные особенности учащихся по трем направлениям деятельности, где наиболее выражены отличительные черты личности, поскольку для эффективного внедрения универсального дизайна учитель должен применять индивидуальный подход к каждому ученику.

Ключевые слова: безбарьерное пространство; среднеобразовательное учреждение; образование; образовательное пространство; универсальный дизайн

L. M. Ilich, M.S. Naumenko

INTRODUCTION OF UNIVERSAL DESIGN IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS: ACCESSIBILITY AUDIT

The article highlights the problem of universal design implementation in general secondary education institutions of Ukraine; defined the normative legal act for the implementation of universal design, namely: the Declaration of Human Rights, the UN Convention on the Rights of the Child; Convention against Discrimination, World Declaration on Education for All, Salamanca Declaration; conducted analysis of the National Doctrine

of Education Development, which states that the creation of conditions for personal development and creative self-realization of every citizen of Ukraine indicates that the modern education system of Ukraine is based on the ideas of humanistic educational paradigm, the essence of which meets the needs of students with modern values, and interaction of participants in the educational process, built on personality-oriented and competency-based approaches; described approaches to defining the concept of “universal design” (the Law of Ukraine on Education defines universal design in education as the design of subjects, environment, educational programs and services, which ensures their maximum suitability for use by all persons without the necessary adaptation or special design). It is noted that the education of Ukraine is undergoing an active transformation through the implementation of the reform of the New Ukrainian School, the concept of which takes into account the principles of universal design such as: equal use, flexibility in use, simple and intuitive use, perception of information regardless of user sensory capabilities, tolerance to errors, low level physical effort, availability of the required size and space; highlighted the individual features of students in three areas of activity where the most distinctive personality traits are most pronounced, because for the effective implementation of universal design the teacher must apply an individual approach to each student.

Keywords: barrier-free space; general secondary education institutions; education; educational space; universal design.

Стаття надійшла до редакції: 02.11.2021р.

Прийнято до друку: 07.11.2021р.

Бровко К.А.

доктор філософії,
старший викладач кафедри іноземних мов і методик їх навчання,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
бульвар Ігоря Шамо, 18/2, 02154, Київ, Україна
k.brovko@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0001-8572-9316

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ 6-7 РОКІВ ЗАСОБОМ WEB-SERVICES LEARNINGAPPS.ORG

У статті розглянуто потенційні можливості та особливості використання Web-services LearningApps.org в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років на заняттях з англійської мови. Здійснено класифікацію видів завдань за функціональною ознакою (Multiple-choice, Sequence або Pairing, Order, Filling in, Group Puzzle, Crossword, Word grid, Patring Game and ect.). Подано їх короткий опис. Проведено стратегічний аналіз Web-services LearningApps.org в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років. Охарактеризовано комплекс методичних, дидактичних, педагогічних і психологічних принципів, який реалізується у процесі використання Web-сервісів LearningApps.org на заняттях англійської мови.

Окреслено дидактичні можливості формування іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років на заняттях з англійської мови. Представлено фрагменти власної розробки інтерактивних вправ у Web-сервісі LearningApps.org спрямовані на вивчення лексичних одиниць, граматичних навичок, аудіювання та закріплення вивченого матеріалу з теми «Parts of body. Appearance».

Ключові слова: LearningApps.org; Web-сервіс; англійська мова; діти 6-7 років; іншомовна мовленнєва діяльність.

© Бровко К.А., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Важливим наслідком цифрової революції став стрімкий розвиток цифровізації, діджиталізації та гейміфікації освітнього процесу, що у свою чергу активізує проблему їх активного використання у різноманітних галузях навчання. Сучасний глобалізований світ вже немислимий без широкого застосування сучасних і постійно оновлюючих технологій. Їх розвиток створює основу для реалізації робочих програм з англійської мови на якісно новому рівні, ініціює і розвиває виникнення нових освітніх практик, що, в свою чергу, сприяє трансформації освіти в цілому. Вивчення англійської мови з використанням Web-сервісів підриває успадковану з минулого методичну основу навчання «зазубрювання». Цифрові технології надають можливість забезпечити індивідуалізацію освітньої траєкторії, методів і темпу освоєння навчального матеріалу для кожної дитини з використанням нетипових інтерактивних вправ, ігор, аудіо та відео-матеріалів.

Широкий аналіз науково-педагогічних джерел засвідчив, що різноманітні аспекти інтеграції сервісів Web 2.0 в процес формування іншомовної мовленнєвої діяльності були предметом дослі-

джень багатьох науковців, як от: Д. Бодненка, К. Бугайчук, К. Корзун, М. Козяр, Н. Морзе, Т. Носенко, С. Паламар, О. Сало, R. Byrne, S. Downes та ін. (дидактичні можливості соціальних сервісів Web 2.0); використання Інтернет-сервісу LearningApps.org в організації освітнього процесу (Б. Білусяк, О. Волкова, Ю. Волобуєва, О. Луцинська, М. Семаньків, G. Gunter, L. Campbell M. Racilan та ін.); застосування цифрових технологій та сервісів Web 2.0 в процесі навчання дошкільників іноземних мов (О. Котенко, Н. Кошарна, О. Мельник, Л. Петрик, О. Тасевич, А. Соломаха, І. Свірепчук, П. Сафонова, А. Філатова, L. Ferlazzo, J. Picard та ін.);

Мета статті — полягає у теоретичному обґрунтуванні особливостей використання Web-сервісу LearningApps.org в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років.

Аналіз потенційних можливостей використання Web-сервісу LearningApps.org в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років.

Використання Web-сервісів на заняттях англійської мови дозволяє більш повно реалізувати цілий комплекс методичних, дидактичних, педа-

гогічних і психологічних принципів. Це підвищує ефективність вирішення комунікативних завдань, розвиває різні види мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку, формує стійку мотивацію під час занять з англійської мови (Білусяк Б., Семаньків М., 2018, с. 98; Петрик Л., 2019, с. 191).

LearningApps.org є безкоштовним Web-сервісом інтерактивних завдань і вправ, які можна розробляти як самостійно, так і використовувати вже розроблений іншими користувачами контент в різних формах організації навчальної і самостійної діяльності на різних етапах занять з англійської мови (закріплення, перевірки та узагальнених набутих знань, умінь та навичок дітей старшого дошкільного віку) (Pisc. 1) (Gunter G., Campbell L., Braga J., Racilan M., V. Souza, 2016; Волубаєва В., 2017, с. 40).

Рис. 1. Загальний вигляд Web-сторінки LearningApps.org

Ігрова форма завдань допомагає залучити дітей старшого дошкільного віку до процесу навчання, а інтерактивні завдання сервісу надають допомогу і полегшують підготовку навчальних матеріалів для викладача.

Усі завдання веб-сервісу розташовані за категоріями і дозволяють враховувати рівні мовної компетентності дітей старшого дошкільного віку, що є основою для реалізації принципів індивідуалізації та диференційованого підходу в навчанні. Web-сервіс LearningApps. надає можливість отримання QR-коду для того, щоб можна було поділитися посиланням з дітьми на інтерактивне завдання у режимі On-line, що особливо актуально за умови дистанційної форми навчання, а також при роботі з тією категорією дітей, які пропускають заняття через хворобу або готуються до конкурсів.

Всі представлені завдання згруповані для дітей за функціональною ознакою (Multiple-choice, Sequence або Pairing, Order, Filling in, Group Puzzle, Crossword, Word grid, Patring Game та ін.) (Pisc. 2) і вирішують ряд дидактичних завдань: активізує словник дітей, формує навички та вміння читання, удосконалює вміння писемного мовлення дітей, розвиває елементарні мовленнєві навички: аудіювання, говоріння, слугує вправлянням дітей щодо вживання граматичних форм, стимулює дитяче словотворення. Доцільним є також використання сервісу, як ілюстративного засобу, а також засобу оцінки знань, при навчанні аудіювання, а також у проектній діяльності (Мельник О., 2011, с. 17; Solomakha A., Kosharna N., 2020, с. 111).

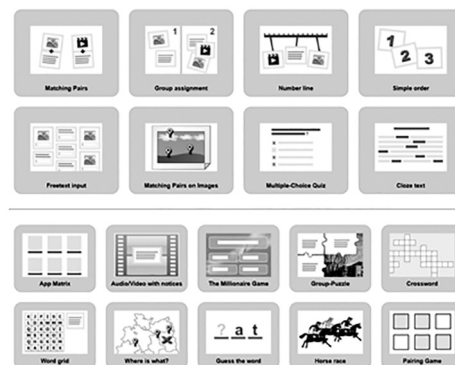

Рис. 2. Перелік доступних шаблонів на сервісі

В рамках першої угруповання завдань дітям пропонуються завдання на вибір правильних відповідей (*Multiple-choice*), де завдання представлені як у вигляді тексту і картинки, так і у вигляді аудіо- та відеоматеріалів, контенту з іншого веб-сторінки у вигляді вбудованого фрейма. Завдання на *Pairing* (відповідність) представлені у вигляді гри «Парочки», пошуку лексичної пари або граматичних відповідностей. Категорія *Order* (визначення послідовності) представлена завданнями на розташування по порядку компонентів тексту при виділенні орієнтовної основи дії перекладу пропозицій з української мови на англійську, де дитина навчається виділяти ознаки і вимоги граматичного явища, оперує поняттям «спосіб дії і його послідовність». Категорія *Filling in* (наповнення) представлена вправами, які необхідно заповнити правильними відповідями: вікторина з введенням тексту, кросворди (Табл. 1) (Learningapps.org, 2021).

1. Multiple-choice	Вікторина — традиційні питання множинного вибору з мультимедійним контентом з декількома варіантами правильних відповідей
	Вікторина з вибором правильної відповіді — традиційні питання множинного вибору з мультимедійним контентом з одним правильним варіантом відповіді
	Виділення слів — виділення необхідних слів з наданого тексту
	Гра «Хто хоче стати мільонером?» — багаторівнева гра (6 рівнів складності), яка містить питання з чотирма варіантами відповіді
	Слова з букв — складання слів з букв які розташовані в одній сітці

2.	Piring	Сортування картинок, аудіо-, відео-фрагментів — у якості заднього плану використовується довільне зображення на яке в певних місцях додаються мультимедійні мітки (текст, зображення, аудіо або відео). Таблиця відповідностей — кожен елемент (мультимедійний) має дві характеристики, і завдання користувача — правильно розташувати його в таблиці (на перетині двох характеристик).
3.	Order	Розставити по порядку — за допомогою цього шаблону ви можете розташувати в правильному порядку тексти, аудіо-, відео-файли Хронологічна лінійка — за допомогою цього шаблону можна налаштувати шкалу часу (або іншу шкалу), на якій розташована інформація у вигляді тексту, картинки або відео, аудіо-інформація
4.	Filling	Вікторина з введенням тексту; Заповнити пропуски — завдання з введенням відповіді на питання

Стратегічний аналіз Web-сервісу LearningApps.org в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років.

Охарактеризуємо позитивні якості роботи з Web-сервісом LearningApps.org:

1. безкоштовний сервіс зі зрозумілим та доступним у користуванні інтерфейсом на 6 мовах;
2. кожен з розроблених на даному Інтернет-ресурсі вправ можна використати на своєму занятті, змінити під власні потреби, розробити схожий чи зовсім інший навчальний модуль, його можна зберігати у власному «кабінеті», створивши свій акаунт;
3. можливість обміну інтерактивними завданнями;
4. завдання можна створювати і редагувати в режимі он-лайн, використовуючи різні шаблони з картинками, звуком та відео;
5. моментальна перевірка правильності виконання завдання;
6. можливість отримати посилання для відправки електронною поштою або QR-код для вбудовування в блог або сайт, розповсюдження в соціальних мережах, взаємобміну в месенджерах;
7. можливості Web-сервісу LearningApps.org дозволяють вчителю зареєструвати на цьому сайті кожен дитину окремо, після чого кожен з них заходить в особистий акаунт за паролем, щоб так чи інакше взаємодіяти в режимі реального часу з учителем та іншими дітьми. Це може бути реалізовано дистанційно або прямо під час заняття;
8. функція завантаження створеної вправи на власний комп'ютер у форматі SCORM, iBook Author, Developer Source.

Серед негативних рис на нашу думку є те, що частина шаблонів не підтримує кирилицю; сервіс залежний від Інтернет-підключення і не може працювати в режимі Offline; в шаблонах зустрічаються окремі помилки, які неможливо виправити вручну; деякі шаблони вправ змінюються або їх вилучають з сайту (Білусяк Б., Семаньків М., 2018, с. 99). Проте, зважаючи на їх доволі

неширокий спектр, слід наголосити на вагомих позитивних властивостях у використанні Інтернет-сервісу LearningApps.org в організації навчання дітей 6-7 року життя англійської мови.

У процесі роботи з Web-сервісом LearningApps.org в організації навчання старших дошкільників англійської мови, у дітей розвивається критичне та творче мислення; формуються комунікативні навички, зокрема (Kotenko O., Holovatenko T., 2020): аналіз матеріалу, співставлення, порівняння, встановлення асоціацій з відомими фактами, явищами, встановлення асоціацій з новими якостями предметів, явищ тощо; розвивається логіка послідовності дій та вибудовується логіка рішень; розвиваються вміння систематизації та узагальнення матеріалу; навички роботи в колективі в процесі розв'язування завдань.

Розглянемо дидактичні можливості в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 року життя на прикладі розроблених нами завдань у Web-сервісі LearningApps.org спрямованих на вивчення лексичних одиниць, граматичних навичок, аудіювання та закріплення вивченого матеріалу з теми «Parts of body. Appearance».

Приклади інтерактивних вправ з англійської мови у Web-сервісі LearningApps.org для формування іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років. Для того, щоб формувати лексичні навички, в рамках первинної презентації слова слід запропонувати дітям завдання типу вікторини на вибір правильних відповідей (Multiple-choice) (Рис. 3).

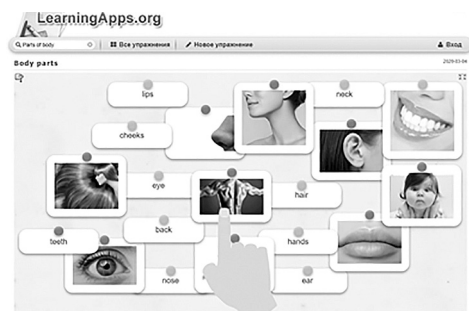

Рис. 3. Фрагмент завдання з формування лексичної компетентності

При формуванні граматичних навичок в рамках теми «Parts of body. Appearance» і автоматизації способу дії з переведення пропозицій з української мови на англійську актуальними будуть завдання на вибір правильної відповіді (Рис. 4).

Рис. 4. Фрагменти завдань з формування граматичної компетентності

З метою розвитку навичок аудіювання в рамках теми «Parts of body. Appearance» дітям старшого дошкільного віку можна запропонувати скласти пазл, попередньо ознайомившись зі змістом відео-фрагменту «Daily routine» на відео-хостинзі YouTube. Доцільним буде також використання завдань на співставлення аудіо-фрагменту із малюнком (Рис. 5).

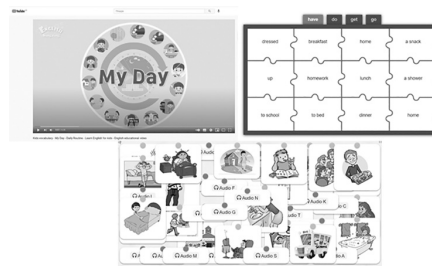

Рис. 5. Фрагменти завдань з аудіювання

Висновки. Отже, проаналізувавши можливості Web-сервісу LearningApps.org в формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років, можна зробити наступні висновки. Використання цікавих інтерактивних завдань, вправ та ігор на заняттях з англійської мови має ряд переваг, зокрема: підвищення мотивації дітей старшого дошкільного віку через різноманітність вибору завдань; поліпшення процесу запам'ятовування нових лексичних одиниць, або граматичного матеріалу; відпрацювання навичок швидкого перекладу слів з української на англійську та навпаки; активізує комунікативну діяльність дітей старшого дошкільного віку; сприяє принципам індивідуалізації навчання. Варто зазначити, що в цьому дослідженні ми надали лише загальну характеристику одного з багатьох існуючих Web-сервісів, який на нашу думку доцільно використовувати у процесі формування іншомовної мовленнєвої діяльності дітей 6-7 років. Порушена проблема потребує подальшого більш конкретного вивчення та розробки практичних рекомендацій для застосування інших популярних платформ та Web-сервісів у формуванні іншомовної мовленнєвої діяльності старших дошкільників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білусяк Б., Семаньків М. *Використання Інтернет-Сервісів в навчальному процесі*. Міжнар. наук.-практ. конф. Інформаційні технології та комп'ютерне моделювання, Івано-Франківськ. 2018, 97-100.
2. Волобуєва В. *Использование сетевого сервера Learningapps.org в организации самостоятельной работы обучающихся неязыковых специальностей по английскому языку*. Вестник Сургутского государственного педагогического университета. Сургут, 2017, № 5 (50), 39-47.
3. Мельник О. *Технології Web 2.0 — інноваційний засіб навчання іноземної мови*. Теорія і практика застосування ікт. Комп'ютер у школі та сім'ї. 2011, № 7, 17-21.
4. Петрик Л. *Ефективність використання медіазасобів для вивчення іноземних мов у початковій школі: від усвідомлення до готовності*. Освітлогічний дискурс. 2019, 3-4 (26-27), 185-196. DOI: 10.28925/2312-5829.2019.3-4.185196. URL: https://www.researchgate.net/publication/337441035_The_Effectiveness_of_Media_Use_to_Learn_Foreign_Languages_in_Primary_School_From_Awareness_to_Readiness.
5. Gunter G., Campbell L., Braga J., Racilan M., V. Souza. *Language learning apps or games: an investigation utilizing the RETAIN model*. Rev. bras. linguist apl. 2016, Vol.16, No.2 Belo Horizonte Apr./June 2016, Epub Apr 05, 2016. DOI:10.1590/1984-639820168543. URL: http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1984-63982016000200209&lng=en&tlng=en (дата звернення: 03.03.2021).
6. Kotenko O., Holovatenko T. *Models of foreign language primary school teacher training in the EU*. Innovative Scientific Researches: European Development Trends and Regional Aspect. Publishing House «Baltija Publishing», Riga (Latvia). 2020, 92-114. DOI: 10.30525/978-9934-588-38-9-5.
7. Learningapps.org. URL: <https://learningapps.org/about.php> (дата звернення: 03.03.2021).
8. Solomakha A., Kosharna N. *Preparation of future teachers for using digital technologies in the process of early foreign language teaching*. Освітлогічний дискурс. 2020. (3(30)), 107-122. DOI: 10.28925/2312-5829.2020.3.8. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/739/605>.

REFERENCES

1. Bilusjak B., Semanjuk M. Vykorystannja Internet-Servisiv v navchalnomu procesi [Using of Internet Services in the educational process]. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Informacijni tekhnologhiji ta komp'juterne modeljuvannja, Ivano-Frankivsj. 2018, 97–100.
2. Volobueva V. Ispol'zovanie setevogo servera Learningapps.org v organizacii samostojatel'noj raboty obuchajushhihsja nejazыkovyh special'nostej po anglijskomu jazyku [Using Learningapps.org network server in the organization of independent work of students of non-linguistic specialties in English]. Vestnik Surgutskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Surgut, 2017, 5 (50), 39-47 (rus.)
3. Meljnyk O. Tekhnologhiji Web 2.0 — innovacijnyj zasib navchannja inozemnoji movy [Web 2.0 technologies are an innovative tool for learning a foreign language]. Teorija i praktyka zastosuvannja ikt. Komp'juter u shkoli ta sim'ji. 2011, 7, 17-21 (ukr.)
4. Petryk L. Efektyvnist' vykorystannja mediazosobiv dlya vyvchennja inozemnykh mov u pochatkovij shkoli: vid usvidomlennja do hotovnosti [Efficiency of media tools use by primary school teacher at the foreign languages lessons: from awareness to readiness]. Osvitolohichnyy dyskurs. 2019, 3–4 (26–27), 185–196. DOI: 10.28925/2312-5829.2019.3-4.185196.URL: https://www.researchgate.net/publication/337441035_The_Effectiveness_of_Media_Use_to_Learn_Foreign_Languages_in_Primary_School_From_Awareness_to_Readiness (ukr.)
5. Gunter G., Campbell L., Braga J., Racilan M., V. Souza Language learning apps or games: an investigation utilizing the RETAIN model. Rev. bras. linguist apl. 2016, Vol.16, No.2 Belo Horizonte. Apr./June 2016, Epub. Apr 05, 2016. DOI:10.1590/1984-639820168543.URL:http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1984-63982016000200209&lng=en&tng=en (дата звернення: 03.03.2021) (eng).
6. Kotenko O., Holovatenko T. Models of foreign language primary school teacher training in the EU. Innovative Scientific Researches: European Development Trends and Regional Aspect. Publishing House «Baltija Publishing», Riga (Latvia). 2020, 92–114. DOI: 10.30525/978-9934-588-38-9-5 (eng).
7. Learningapps.org. URL: <https://learningapps.org/about.php> (дата звернення: 03.03.2021) (eng).
8. Solomakha A., Kosharna N. Preparation of future teachers for using digital technologies in the process of early foreign language teaching. Освітологічний дискурс. 2020. (3(30)), 107-122. DOI: 10.28925/2312-5829.2020.3.8. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/739/605> (eng).

Бровко Екатерина

ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ РЕЧЕВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ 6-7 ЛЕТ СРЕДСТВОМ WEB-СЕРВИСА LEARNINGAPPS.ORG

В статье рассмотрены потенциальные возможности и особенности использования Web-сервиса Learningapps.org в формировании иноязычной речевой деятельности детей 6-7 лет на занятиях по английскому языку. Осуществлена классификация видов упражнений по функциональному признаку (Multiple-choice, Sequence или Pairing, Order, Filling in, Group Puzzle, Crossword, Word grid, Patring Game and ect.). Подано их краткое описание. Проведен стратегический анализ Web-сервиса LearningApps.org в формировании иноязычной речевой деятельности детей 6-7 лет. Охарактеризован комплекс методических, дидактических, педагогических и психологических принципов, который реализуется в процессе использования Web-сервисов LearningApps.org на занятиях по английскому языку. Обозначены дидактические возможности формирования иноязычной речевой деятельности детей 6-7 лет на занятиях по английскому языку. Представлены фрагменты собственной разработки интерактивных упражнений в Web-сервисе LearningApps.org направленных на изучение лексических единиц, грамматических навыков, аудирование и закрепления изученного материала по теме «Parts of body. Appearance».

Ключевые слова: LearningApps.org; Web-сервис; английский язык; дети 6-7 лет; иноязычная речевая деятельность.

Brovko Kateryna

FORMATION OF FOREIGN-LANGUAGE ACTIVITIES OF 6-7-YEAR-OLD CHILDREN USING THE WEB-SERVICE LEARNINGAPPS.ORG

The study considers the potential opportunities and features of using the Web-service LearningApps.org in the formation of foreign-language activities of 6-7-year-old children in English classes. The classification of types of tasks on a functional basis (Multiple-choice, Sequence or Pairing, Order, Filling in, Group Puzzle, Crossword, Word grid, Patring Game and ect.) is carried out. A brief description is given. A strategic analysis of the Web-service LearningApps.org in the formation of foreign-language activities of 6-7-year-old children is presented. A set of methodological, didactic, pedagogical and psychological principles, which is implemented in the process

of using Web-services LearningApps.org in English classes, is described. Didactic possibilities of formation foreign-language activities of 6-7-year-old children in English classes are considered. Among them: activation of children's vocabulary, formation reading skills and abilities, improvement of children's written speech, development of basic speech skills: listening, speaking, practicing children's use of grammatical forms, stimulation of children's word formation. Emphasis is placed on the effectiveness of using the Web-service LearningApps.org for the development of critical and creative thinking; formation of communication skills, in particular: analysis of material, comparison, comparison, establishment of associations; development of logic of sequence of actions and decisions, ability of systematization and generalization of material; teamwork skills in the process of solving problems. Fragments of own development of interactive exercises in the Web-service LearningApps.org aimed at studying lexical units, grammatical skills, listening and consolidation of the studied material by the topic «Parts of body. Appearance» are presented.

Key words: 6-7-year-old children; English; foreign-language activities; LearningApps.org; Web-service.

Стаття надійшла до редакції: 01.03.2021

Прийнято до друку: 10.03.2021

Волинець К.І.

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти,
Київський університет імені Бориса Грінченка
Бульвар Ігоря Шамо, 18/2, 02154, Київ, Україна
e-mail:k.volynets@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-5912-7140

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ
В КОНТЕКСТІ ІНІЦІАТИВ ДАВОСЬКОГО ФОРУМУ З ПИТАНЬ ОСВІТИ**

У статті відображено види і форми, завдання співробітництва з Всесвітнім економічним форумом в Давосі, країнами європейського та світового міжнародного співтовариства в умовах зростаючої економічної глобалізації та міжнародної інтеграції, спрямоване на вирішення викликів XXI століття. Відзначено роль процесів інтернаціоналізації освіти у вирішенні економічних питань в умовах трансформації суспільства. З'ясовано, що одним із найважливіших напрямків економічної політики є безпосередня співпраця України та зарубіжних країн у вирішенні ініціативи Давоського форуму з проблеми підготовки та перепідготовки професійних кадрів, в тому числі педагогічних. Зроблено висновки, що освіта в умовах сучасної науково-технічної та інформаційної революції перетворюється на складний соціальний організм, що відіграє визначальну роль у суспільному прогресі людства. Її реформування покликане розвинути у студентів затребувані суспільством навички, особистісні якості, їхні здібності, бути провідником у світі інформації. Виявлено гостру потребу у створенні інноваційної системи підготовки та перепідготовки педагогічних кадрів, яка адекватно реагує на запити ринку праці та здатна прогнозувати його розвиток. Відзначено зростання ролі та значення загальнолюдських цінностей як критеріїв результативності освітньої діяльності.

Ключові слова: глобалізація; економіка; навички; освіта; співтовариство; професійна підготовка; педагог; технічна революція; цінності.

© Волинець К.І., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. В умовах глобального простору важливою складовою національної політики України є посилення та дієве використання досвіду міжнародної співпраці та партнерства з іншими країнами. Україна є невід'ємним складником нової системи європейських і світових глобальних зв'язків та відносин, про що й указує початок нового етапу європейської освітньої політики, який був організаційно оформлений у рамках програми «Освіта та професійна підготовка 2010», затвердженої у травні 2000 р. на засіданні Єврокомісії у Лісабоні. Зокрема, серед основних європейських програм та ініціатив у сфері освіти і навчання, що мають міжнародний вимір є «Темпус», «Еразмус Мундус», «Жан Моне», «Молодь у дії» та ін. Україна також є країною-партнером Програми міжнародної співпраці ЄС «Еразмус+». «Еразмус+» — це програма ЄС у сфері освіти, професійної підготовки молоді та спорту (Гальцова О. Л., Дмитриченко М. І, 2019, с. 21).

Важливим напрямком державної політики у даній сфері є співпраця з однією із най-

більш відомою і авторитетною організацією – Всесвітнім економічним форумом (англ. *World Economic Forum*, ВЕФ) – міжнародною неурядовою організацією, 50-річна діяльність якої спрямована на розвиток міжнародної співпраці. Місією організації є прагнення до поліпшення стану світу шляхом залучення бізнесу, політичних, академічних та інших лідерів суспільства. Форум в Давосі називають «світовим урядом», що формує глобальний порядок, він не передбачає розпоряджень і постанов, проте підсумки форуму впливають на подальші дії влади в усьому світі.

Україна бере участь у роботі форуму з січня 1992р., тоді там відбулася презентація незалежних держав, утворених на теренах колишнього СРСР. В 2005 р. саме у Давосі відбувся перший публічний виступ за межами України новообраного Президента України Віктора Ющенка. У рамках Всесвітнього економічного форуму вперше відбувся «Стратегічний діалог про майбутнє України» (2013р). З 2018 р. Україна розширює формат присутності в Давосі, фокусуючись

на інноваціях та підвищенні інвестиційної привабливості.

Основною ідеєю Всесвітнього економічного форуму 2020 р. було формування глобальної архітектури в епоху четвертої промислової революції, на якому громадські і державні організації, відомі бізнесмени і чиновники вищого рівня намагались донести до світової спільноти переваги і ризики, які чекають людей вже в недалекому майбутньому. Були запропоновані сміливі ідеї щодо використання цих змін для формування кращого майбутнього – такого, у якому прогрес служить суспільству, а не руйнує його. Серед них такі важливі ініціативи як захист довкілля, народження капіталізму стейкхолдерів, гендерної рівності, підготовки та перепідготовки кадрів, інклюзії та інше.

Учасники Давоського форуму підкреслювали, що економічна революція веде до переорієнтації потреб ринку на універсальні компетенції ХХІ століття і під впливом технологічних трендів вже сьогодні і у найближчі десятиліття конкурентоспроможність кадрів буде визначатися не стільки професійними навичками, скільки універсальними, такими як навички комунікації, міжособистісні, емоційний інтелект і інші. В умовах ХХІ століття компетентнісний підхід, особливості формування навичок та освіта впродовж життя є ключовим завданням, яке стоїть перед педагогами закладів освіти різного рівня.

Стрімкий розвиток технологій, інформаційно-комунікаційних засобів, може привести до того, що сучасним дітям в найближчому майбутньому доведеться зіштовхнутись з професіями, яких ще нині не існує. Тож цілком закономірною постала ініціатива учасників Всесвітнього економічного форуму 2020 в Давосі «Революція перепідготовки» (Reskilling Revolution), яка ставить за мету до 2030 року, забезпечити людей найкращими навичками, освітою та робочими місцями. Щоб реалізувати цю ініціативу сучасне суспільство потребує якісно іншої освіти. Сьогодні вже недостатньо вести мову про стабільність у суспільстві в цілому, й у освіті зокрема. Проблеми реформування освіти і наближення її до європейських та світових стандартів ставлять достатньо завдань, реалізація яких безпосередньо пов'язана з кадровими ресурсами в освітній сфері. Звідси, нагальним питанням в умовах сьогодення для більшості країн світу, в тому числі і України, постає необхідність переходу від усталеної адаптаційної освітньої інноваційної моделі, спрямованої на розвиток здібностей людини, її інноваційного мислення, здатності до сприймання мінливих умов сучасного світу (В. Огнев'юк, 2013, с. 61).

Зважаючи на складний економічний стан держави, який супроводжується поглибленням соціальних протиріч, усвідомлення необхід-

ності реформування освіти, проблема пошуку ефективних шляхів підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів для системи освіти України до майбутніх змін є актуальним як з теоретичної, так і практичної точки зору.

Мета статті полягає у визначенні особливостей підготовки майбутнього педагога в контексті ініціатив Давоського форуму в умовах четвертої економічної революції.

Аналіз праць з проблеми дослідження. Значний інтерес для нашої роботи становлять праці про роль, завдання, ініціатив Всесвітнього економічного форуму в Давосі в умовах зростаючої економічної глобалізації та міжнародної інтеграції. Їх досліджували такі вітчизняні і зарубіжні науковці як Д. Борнштейн, В. Зимовець, Б. Келлерман, Х. Кроос, А. Мартинов, О. Сохацька, В. Солошенко, К. Шваб та інші. Розвиток соціально-економічних систем в період четвертої промислової революції, реалізації науково-технічної політики провідних країн світу в умовах глобалізації, виникнення низки різноманітних ризиків та розробка інструментарію щодо управління такими процесами досліджували вітчизняні і зарубіжні дослідники Д. Белл, В. Вітлінський, Дж. Гелбрейт, В. Жемліханов, Б. Лайдон, Э. Тоффлер, Э. Фукуями, К. Шваб, М. Шрьодер, В. Шинкарук, О. Шпенглер та ін. Проблема професійної підготовки майбутнього педагога, формування його компетентностей, професійних навичок та особистісних якостей в умовах глобалізації та інтеграції в міжнародний освітній простір знайшли відображення у науковому доробку А. Дробітька, Е. Тоффлера, В. Шипилова, О. Чуланова, Б. Б. Мейера, К. С. Ньюмана та ін.

Незважаючи на велику кількість досліджень проблем міжнародної співпраці України в галузі економіки, освіти, культури питання реалізації ініціатив Давоського форуму щодо підготовки кадрів, в тому числі педагогічних, які будуть жити і працювати в умовах трансформації суспільства, їх потреб, професійних навичок та особистісних якостей вимагає подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Швидкий поступ глобалізації та четвертої промислової революції спричинили кардинальні зміни у світовій економіці і укладі життя людей. Вони відкрили широкі переваги та можливості в інноваційному розвитку суспільства і в той же час виявили загрози, виклики. Термін «четверта індустріальна революція» виник завдяки відомому швейцарському економісту Клаусу Мартіну Швабу після його публікації в журналі *Foreign Affairs* (її ще називають сучасним «Капіталістичним маніфестом»). 20 січня 2020 року у Давосі він проголосив про те, що світ стоїть перед новою, вже четвертою технологічною революцією. Четверта промислова революція ніби і витікає із третьої («цифрової»), але вона характеризується злиттям технологій

та стиранням граней між фізичними, цифровими і біологічними сферами (Крисоватий А. І., Сохацька О. М., Скавронська І. В. [та ін.], 2018).

Про перспективи і загрози четвертої промислової революції швейцарський економіст, засновник і президент Всесвітнього економічного форуму Клаус Шваб у своїй статті підкреслив, що «ми стоїмо на порозі технічної революції, яка повністю змінить наш спосіб життя, роботи і комунікації. Нас чекає найбільша за всю історію людства трансформація – найбільша за масштабом і складністю. Те, що ми сьогодні називаємо «роботою», розділиться на певну кількість завдань. Таким чином виникне нова концепція поняття «робота». Натомість різко знизиться попит на людей з низьким рівнем освіти або низькою кваліфікацією» (Жулин О. В., 2017, с.97).

Отже, сучасна людина повинна бути готовою до декількох змін своєї професії протягом трудового життя, мати альтернативні шляхи отримання засобів до існування в умовах кризи чи соціальної нестабільності. Ключова роль в усіх галузях, в. т. числі в освіті, буде відводиться кваліфікованим фахівцям, що мають високий освітній та творчий потенціал. Людина з високим освітнім рівнем буде конкурентоздатною на ринку праці, вона швидше пристосується до умов, що постійно змінюються, засвоїть додаткові професійні навички, оволодіє новою професією.

Всесвітнім економічним форумом 2016 року визначено десять ключових навичок, що будуть потрібні роботодавцям, а саме: комплексне вирішення проблем, критичне мислення, креативність, вміння управляти людьми, емоційний інтелект, вміння аналізувати та приймати рішення, клієнтоорієнтованість, навички ведення переговорів, гнучкість мислення, вміння працювати в команді, належать до softskills – універсальних компетентностей, які не просто сформувані в рамках існуючих освітньо-професійних програм підготовки фахівців. Формування цих компетентностей потрібно здійснювати впродовж всього життя людини, створюючи відповідні умови (Бучинська Т.В., 2018, с.46).

В. Сласт'яков зауважує, що «при розгляді та оцінці професіоналізму людини велике значення має те, що рухає людиною в професії, з яких ціннісних орієнтацій вона виходить, заради чого вона займається даною справою, які свої ресурси добровільно і за внутрішнім переконанням вкладає усвою працю» (Гавритюк С., 2015, с.83). Утвердження таких суспільних й особистісних цінностей, як «людина», «творчість», «духовність», «професіоналізм» зумовлює інтенсивне поширення в освітянській практиці гуманістично зорієнтованих підходів і технологій, спрямованих на цілісний розвиток особистості всіх учасників педагогічного процесу, активізацію їх творчих, суб'єктних можливостей. (Осадчий В.В., 2010).

Це, в свою чергу, вимагає не тільки гуманізації педагогічної діяльності, а й уточнення «універсальних» компетентностей педагога. Категорія «універсальні компетентності» Європейською Комісією були визначені як компетентності, що не залежать від фаху, а рекомендуються для розвитку усім людям.

Як стверджує Національна Асоціація бізнес-освіти Америки (NBEA — National Business Education Association) «...для досягнення успіху в сучасних, орієнтованих на результат високопродуктивних робочих місцях, студенти потребують різноманітних навичок...». Р. Ф. Джеймс та М. Л. Джеймс зазначають, що hard skills історично були єдиними навичками необхідними для забезпечення та збереження зайнятості. Сьогодні hard skills дозволяють все ще здійснювати пошук роботи, проте вони більше не захищають працівників від змін економіки, досягнень у галузі технологій або більш ефективного виробництва (А. І. Крисоватий, О. М. Сохацька, І. В. Скавронська, 2018, с.442)

Мова йде про так звані hard skills («тверді» навички) і soft skills («мякі» навички). Так, тверді навички – це професійні навички, яких можна навчити і які можна виміряти. Зокрема, вищі заклади освіти, які ведуть підготовку педагогічних кадрів, як правило, зосереджуються на тому, щоб виховати майбутніх педагогів, здатних на творчому рівні розв'язувати професійні задачі, у яких сформовані професійні навички педагогічної діяльності, що перевіряються на поточних та державних іспитах та підтверджують відповідний рівень підготовки (Дробітько А., 2020, с.105).

М'які навички – відповідають за успіх як у професійному, так і в особистому житті. Ці навички також називають соціальними навичками, або ключовими компетентностями. Вони характеризують стосунки з іншими людьми, а також наше ставлення до роботи, відповідальності та життя загалом. М'які навички безпосередньо стосуються емоційного інтелекту. До них належать лідерство, доброчесність, спілкування, ввічливість, відповідальність, професіоналізм, ентузіазм, гнучкість, робота в команді, здатність вирішувати проблеми та критичне мислення. Згідно з дослідженнями Університету Східного Кентуккі, серед найважливіших м'яких навичок виділяють такі провідні: навички спілкування; ввічливість; гнучкість; міжособистісні навички; позитивне відношення; професіоналізм; відповідальність; командна робота; трудова етика, які в системі та комплексі утворюють м'яку компетентність. Всі вищеперераховані професійні навички можна адаптувати до вимог сучасної української освіти, приділивши достатньо високу увагу практичному відпрацюванню. Сьогодні в описі вакансій, зокрема й українською мовою, можна зустріти замість розділів «профе-

сійні навички» й «особисті якості» – «*hard skills* і *soft skills*» (Дробітько А., 2020, с.106).

З погляду на це сучасні виклики ставлять нові вимоги не тільки і не стільки до професійних, але й до особистих якостей педагога. Робота з дітьми в свою чергу вимагає, щоб вихователь був емоційно компетентним: він повинен уміти управляти власним емоційним станом та створювати сприятливу атмосферу контакту у навчальній групі. Він добре підготовлений до продуктивної комунікації, емоційно розумної поведінки, позитивної взаємодії, створює позитивну емоційну атмосферу, володіє способами самозбереження психічного здоров'я та профілактикою «професійного вигорання».

На наш погляд нині постає проблема формування м'яких навичок, починаючи з дошкільного віку. Її можна вирішити опираючись на базові характеристики особистості, визначені в Базовому компоненті дошкільної освіти, де передбачається на кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка».

Переорієнтація освіти на виховання людей-професіоналів повинно відбуватись і в закладах вищої освіти. Зокрема, у стандарті вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» (2019 р.) прописані загальні компетентності, які мають бути сформовані у майбутніх вихователів. Серед них: здатність до продуктивного (абстрактного, образного дискурсивного, креативного) мислення; здатність до самостійного пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел; здатність ідентифікувати, формулювати та розв'язувати проблеми; здатність до співпраці та взаємодії у команді; здатність до самокритики та сприймання конструктивної критики; здатність спілку-

ватися державною та іноземними мовами (усно і письмово); здатність до вільного користування засобами сучасних інформаційних і комунікаційних технологій для реалізації завдань та удосконалення професійної діяльності; здатність створювати команду, мотивувати її членів на досягнення спільних цілей, будувати міжособистісні і ділові стосунки з усіма учасниками освітнього процесу; взаємодіяти з керівництвом, колегами та соціальними партнерами та інше. Всі ці компетентності дуже тісно корелюються з особистісними якостями (м'якими компетентностями) і можуть бути базою для формування *soft skills*. При цілеспрямованому формуванні вони допоможуть майбутнім вихователям поліпшити в майбутньому своє життя і підвищити ефективність педагогічної діяльності.

Підсумовуючи, слід зазначити, що людя, які мають жити в суперіндустріальному суспільстві, знадобляться нові вміння та навички в трьох ключових сферах: умінні вчитися, вмінні спілкуватися і умінні вибирати. Сьогодні немає таких ключів часу, які посилювали б наше почуття майбутнього. Незважаючи на це, існують способи послати людську свідомість як вперед, так і назад. Нам потрібно почати зі створення у народі глибшої, орієнтованої на майбутнє свідомості (Тоффлер Е. 2002, с. 449).

Висновки. Формування усталених відносин між країнами Європи та світу, співпраця України з міжнародними співтовариствами, участь у роботі Давоського форуму набуває важливого значення у вивченні та використанні світового досвіду в галузі освіти, зокрема у підготовці кадрів нової генерації, які будуть захищеними та мобільними на ринку праці і здатні робити особистий духовно-світоглядний вибір, матимуть необхідні знання, навички та компетентності для інтеграції в європейське й світове суспільство. Подальші наші дослідження будуть присвячені цілеспрямованому формуванню м'яких навичок у вихователів дітей дошкільного віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бучинська Т.В. *Формування універсальних компетентностей людини в умовах інклюзивного розвитку світового господарства*. Дис. ... канд.економ. наук: 08.00.02. Тернопіль: 2018. 255с. С.46
2. Гавритюк С. *Аксіологічні підходи до розвитку педагогічної творчості у професійній підготовці майбутніх вихователів*. Витоки педагогічної майстерності. 2015. № 15. С.81-86.
3. Гальцова О.Л., Дмитриченко М.І. *Міжнародна співпраця України з країнами Європи в галузі освіти*. Режим доступу http://bses.in.ua/journals/2019/44_2019/6.pdf].
4. Дробітько Антон. *«М'яка» компетентність особистості як сенс навчання*. Вища школа. 2020. №4. С. 104–110.
5. Жулин О.В. *Перспективи і загрози соціально-економічного розвитку України в умовах Четвертої промислової революції*. Економіка та управління на транспорті. 2017. Вип. 4. С. 97–108. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2017_4_14
6. Осадчий В.В. *Проблеми організації професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічній теорії*. Науковий вісник Донбасу. 2010. № 1. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_1_10

7. Огнев'юк В. *Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія* : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоевої. Київ: ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. 460 с. С.61-106.
8. Тоффлер Э. *Шок будущего*. Москва: «Издательство АСТ», 2002. 557 с. С. 449.
9. *Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків*. [Електронний ресурс] монографія: А. І. Крисоватий, О. М. Сохацька, І. В. Скавронська [та ін.] / за наук. ред. А. І. Крисоватого та О. М. Сохацької. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. 480 с. Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/33661>

REFERENCES

1. Buchy`ns`ka T.V. Formuvannya universal`ny`x kompetentnostej lyudy`ny` v umovax inklyuzu`vnogo rozvy`tku svitovogo gospodarstva [Formation of universal human competencies in the conditions of inclusive development of the world economy]. *Dy`s. ... kand. ekonom. nauk: 08.00.02. Ternopil`*: 2018. 255s. S.46
2. Ghavrytjuk S. Aksiologhichni pidkhody do rozvytku pedaghoghichnoji tvorchosti u profesijnij pidghotovci majbutnikh vykhovateliv. Vytoky pedaghoghichnoji majsternosti [Axiological approaches to the development of pedagogical creativity in the professional training of future educators. The origins of pedagogical skills]. 2015. # 15. S.81-86.
3. Gal`czova O.L., Dmy`try`chenko M.I. Mizhnarodna spivpracya Ukrayiny` z krayinamy` Yevropy` v galuziosvity [Ukraine's international cooperation with European countries in the field of education]`. — *Rezhym dostupu* http://bses.in.ua/journals/2019/44_2019/6.pdf.
4. Drobijtjko Anton. «M`jaka» kompetentnistj osobystosti jak sens navchannja. Vyshha shkola [“Soft” competence of the individual as the meaning of learning. High school]. 2000. #4. S. 104–110.
5. Zhulyn O. V. Perspektyvy i zagrozy socialjno-ekonomichnogho rozvytku Ukrayiny v umovakh Chetvertoji promyslovoji revoljuciji. *Ekonomika ta upravlinnja na transporti* [Prospects and threats to the socio-economic development of Ukraine in the Fourth Industrial Revolution. Economics and management of transport]/ 2017. Vyp. 4. S. 97–108. — *Rezhym dostupu*: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2017_4_14
6. Osadchij V. V. Problemy orghanizaciji profesijnioji pidghotovky majbutnikh uchyteliv u pedaghoghichnij teoriji . *Naukovyj visnyk Donbasu* [Problems of organization of professional training of future teachers in pedagogical theory]. 2010. # 1. *Rezhym dostupu*: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2010_1_10
7. Oghnev`juk V. Osvitni reformy: misija, dijsnistj, refleksija [Educational reforms: mission, reality, reflection]: monoghrafija / za red. Vasylja Kremenja, Tadeusha Levovycjkogho, Viktora Oghnev`juka, Svitlany Sysojevoji. Kyjiv: TOV «Vydavnyche pidpryjemstvo «EDELJVEJS», 2013. 460 s. S. 61-106.
8. Toffler Э. *Shok budushhegho* [The shock of the future]. Москва: «Yzdateljstvo АСТ», 2002. 557 s. С. 449.
9. *Четверта промислова революція: зміна напрямів міжнародних інвестиційних потоків* [The fourth industrial revolution: a change in the direction of international investment flows]. [Elektronnyj resurs] monoghrafija: А. І. Krysovatyj, О. М. Sokhacjka, І. V. Skavronsjka [ta in.] / за наук. ред. А. І. Krysovatogho та О. М. Sokhacjkoji. Ternopilj : Osadca Ju. V., 2018. 480 s. — *Rezhym dostupu*: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/33661>

ПОДГОТОВКА БУДУЩЕГО ПЕДАГОГА НОВОЙ ГЕНЕРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ИНИЦИАТИВ ДАВОССКОГО ФОРУМА ПО ВОПРОСАМ ОБРАЗОВАНИЯ

Волынец Екатерина,

кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры дошкольного образования, Киевський университет имени Бориса Гринченка, Бульвар Игоря Шамо, 18/2, 02154, Киев, Украина, e-mail: k.volynets@kubg.edu.ua

В статье отражены виды и формы, задачи сотрудничества с Всемирным экономическим форумом в Давосе, странами европейского и мирового международного сообщества в условиях растущей экономической глобализации и международной интеграции, направленное на решение вызовов XXI века. Отмечена роль процессов интернационализации образования в решении экономических вопросов в условиях трансформации общества. Установлено, что одним из важнейших направлений экономической политики является непосредственное сотрудничество Украины и зарубежных стран в решении инициативы Давосского форума по проблеме подготовки и переподготовки профессиональных кадров, в том числе педагогических. Сделаны выводы, что образование в условиях современной научно-технической и информационной революции превращается в сложный социальный организм, играет

определяющую роль в общественном прогрессе человечества. Его реформирование призвано развить у студентов востребованные обществом навыки, личностные качества, их способности, быть проводником в мире информации. Выявлено острую потребность в создании инновационной системы подготовки и переподготовки педагогических кадров, которая адекватно реагирует на запросы рынка труда и способна прогнозировать его развитие. Отмечен рост роли и значения общечеловеческих ценностей как критериев результативности образовательной деятельности.

Ключевые слова: глобализация; экономика; навыки; образование; сообщество; профессиональная подготовка; педагог; техническая революция; ценности.

PREPARATION FUTURE TEACHER OF THE NEW GENERATION IN THE CONTEXT OF THE INITIATIVES DAVOSEUCATION FORUM

Volynets Kateryna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Education, Borys Grinchenko Kiev University, Igor Shamo blvd., 18/2, 02154, Kiev, Ukraine, e-mail: k.volynets@kubg.edu.u

The article reflects the types and forms, the task of cooperation with the World Economic Forum in Davos, the countries of the European and world international community in the context of growing economic globalization and international integration, aimed at addressing the challenges of the XXI century. The role of the processes of internationalization of education in solving economic issues in the conditions of society transformation is noted. It was found that one of the most important areas of economic policy is the direct cooperation of Ukraine and foreign countries in addressing the initiative of the Davos Forum on the training and retraining of professionals, including teachers. It is concluded that education in the modern scientific, technological and information revolution is becoming a complex social organism that plays a decisive role in the social progress of humanity. Its reform is designed to develop in students the skills demanded by society, personal qualities, their abilities, to be a leader in the world of information. Revealed the urgent need to create an innovative system of training and retraining of teachers, which adequately responsive to the labor market and is able to predict its development. The growth of the role and importance of universal values as criteria for the effectiveness of educational activities is noted. It is emphasized that the requirements should apply to both professional and personal qualities of the teacher. Working with children, in turn, requires that the educator be emotionally competent: he must be able to manage their own emotional state and create a favorable atmosphere in the study group. The teacher must be well prepared for productive communication, emotionally intelligent behavior, positive interaction, create a positive emotional atmosphere, have ways to self-preserve mental health and prevent «burnout». The problem of purposeful formation of soft skills of children from preschool age is considered. In particular, the Basic component of preschool education provides for the end of the preschool period of the child's life should be formed basic personality characteristics.

Keywords: globalization; economy; skills; education; community; professional training; teacher; technical revolution; values

Стаття надійшла до редакції: 20.10.2021

Прийнято до друку: 26.10.2021

Волинець Ю.О.

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
бульвар І.Шамо 18/2, 02154, м.Київ, Україна
y.volynets@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-3849-0821

**МОТИВАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ДОШКІЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ
ЯК УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Покращення системи якості освіти в закладах дошкільної освіти є соціально-значущою проблемою сьогодення, яка стоїть перед педагогічною наукою й практикою. Тільки життєва активна позиція дошкільного педагога, підвищення його професійної майстерності допоможе забезпечити одне з найважливіших прав тих, хто навчається — право на якісну освіту. Є багато факторів які впливають на якість педагогічної освіти: матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, інформаційно-методичне, фінансове тощо, але найголовніше — це укомплектованість педагогічними кадрами в освітньому процесі, які володіють професійними компетентностями, ІКТ і застосовують їх в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. У статті проаналізовано проблему мотивації професійного розвитку дошкільних педагогів. Визначені поняття «післядипломна освіта», «безперервна педагогічна освіта», «педагогічна майстерність». Автором обґрунтовано необхідність всебічного вивчення досвіду професійної підготовки педагогічних кадрів у Великій Британії та його використання для побудови ефективної системи педагогічної освіти в Україні, подані особливості моделі педагогічної освіти у Великій Британії. Розкриті фактори, які впливають на якість професійної діяльності дошкільних педагогів та їх бажання до професійного зростання.

Ключові слова: безперервна дошкільна освіта; дошкільні педагоги; євроінтеграція; мотивація; педагогічна майстерність; післядипломна освіта; професійна компетентність; професійний розвиток дошкільного педагога; якість дошкільної освіти.

© Волинець Ю. О., 2021 рік

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Досліджуючи проблем умоти-
вації професійного розвитку дошкільних педаго-
гів, розуміємо, що реформування системи вищої
освіти є сьогодні ключовим моментом у процесі
євроінтеграції. Такі можливості дозволяють від-
крити новий простір для ідей дошкільним педа-
гогам, для їх зростання, освіченості. Українській
державі потрібна якісна освіта та професійна під-
готовка, і, перш за все, дошкільні педагоги, які є
суб'єктом європейського процесу, які вмотиво-
вані і мають високий рівень розвинутих здібнос-
тей, у яких сформований світогляд і моральні
принципи, які визначаються ступенем відповід-
ності теоретичних знань і вмінь їхньому прак-
тичному використанню в житті і професійній
діяльності, а також постійному вдосконаленню
своїх умінь. Важливим — є сформованість моти-
вації до професії. Саме мотивація дошкільного
педагога до професійної діяльності — успішний

прогрес у професійному зростанні, розвиток по-
зитивного підходу до роботи в закладі дошкільної
освіти, безперервний розвиток як професійних,
так і особистісних якостей, це — те, що спонукає
педагога творчо мислити, самостійно поповню-
вати свої знання та уміння, вільно орієнтуватися
в науковій інформації, володіти інформаційними
технологіями, а також самостійно ставити цілі
й успішно досягати їх. Потреби в сучасному світі
дуже швидко змінюються, а разом з тим і життя
вимагає від сучасної людини постійних змін і по-
стійного навчання.

Мета статті — проаналізувати проблему моти-
вації професійного розвитку дошкільних педаго-
гів та розкрити фактори, які впливають на якість
професійної діяльності дошкільних педагогів
та їх бажання до професійного зростання.

Аналіз праць з проблеми дослідження.
Аналіз досліджень та публікацій засвідчив, що

окремими проблемами підготовки майбутнього педагога займалися вчені О. Абдулліна, А. Алексюк (готовність до професійної діяльності), Ю. Бабанський, І. Бех(дидактична підготовка), С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, С. Паламар, О. Пехота, І. Підласий, О. Сластьонін, Л. Хоружа (основи інтегрованого підходу до навчального процесу у ЗВО). Підготовка до професійної діяльності дошкільних педагогів порушується у дослідженнях Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, К. Волинець, Ю. Волинець, О. Запорожця, О. Кононко, Н. Мельник, О. Половіної, Н. Стаднік, С. Рубінштейна, О. Сухомлинської, Т. Поніманської. Питання професійної підготовки знайшли відображення в дослідженнях зарубіжних учених: Дж. Бередея, Е. Міранте, Т. Томазі (Італія); Т. Букера, Б. Гормана, Д. Гайхса (США); Т. Стінета (Англія).

Виклад основного матеріалу. Основною проблемою професійно-педагогічної діяльності вихователя є поєднання вимог і мети цієї діяльності з можливостями, вміннями і бажаннями стосовно навчання і виховання дітей. Успішне здійснення професійно-педагогічної діяльності зумовлюється рівнем професійної підготовки дошкільних педагогів. Кардинальні зміни та тенденції країни викликали необхідність реформування освітньої галузі, що відображено в основних положеннях Конституції України, в Національній доктрині розвитку освіти, у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту», «Про дошкільну освіту», «Про охорону дитинства», Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Базовому компоненті дошкільної освіти України, Міжнародній конвенції ООН про права дитини, Національній стратегії розвитку освіти в Україні до 2021 року та в інших державних документах, які пов'язують стратегічні цілі з вирішенням проблем розвитку українського суспільства тощо.

Педагог дошкільної освіти — це професіонал в педагогічній діяльності, майстер своєї справи, найголовніша людина для дитини дошкільного віку, яка захоплена своєю професією, вміє створити добру й комфортну атмосферу в групі, знаходить спільну мову в колективі й батьками вихованців. І саме, професіоналізм, освіченість, майстерність, педагогічна ерудиція, мислення, уміння швидко приймати рішення, креативність, організованість, висока культура в педагогічній діяльності — запорука успіху педагога.

Важливим аспектом модернізації системи професійної підготовки працівників закладів дошкільної освіти є *післядипломна освіта*, яка, як і інші структурні елементи цілісної системи професійної підготовки, перебуває у постійній динаміці. Актуальність організації якісної післядипломної освіти педагогів дошкільного профілю визначена у працях про-

відних науковців: Ш. Амонашвілі, Л. Артемової, А. Богуш, Д. Ельконіна, С. Козлова, В. Логінової, Т. Поніманської та інших. Новаторський підхід до професіоналізації дошкільних педагогів запропонувала та обґрунтувала у своїй моделі О. Самсонова (Самсонова С., 2016, с. 38). Учена зазначає, що професіоналізм дошкільного педагога полягає у спрямованості його зусиль на створення умов для гармонійного розвитку вихованців, володіння інноваційними методами і прийомами роботи з дітьми за конкретними методиками, створенні атмосфери співробітництва й співтворчості, встановленні та регулюванні взаємин з дітьми, батьками, колегами тощо (Самсонова С., 2016, с. 38).

Професійна підготовка дошкільних педагогів у Європі впродовж останніх десятиліть є цінним джерелом для ґрунтовного аналізу, раціонального і всебічного осмислення та належна оцінка запозичення такого досвіду багатьма країнами світового освітнього простору. У вітчизняному освітньому просторі прийнятим і обґрунтованим в означеному контексті поняття *«післядипломна освіта»* розуміється як спеціалізоване вдосконалення педагогічної освіти та професійної підготовки педагогів шляхом поглиблення, розширення й оновлення професійно-педагогічних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду (Кузьмінський А., 2003, с. 150).

Заслуговує на увагу післядипломна професійна освіта у країнах Західної Європи — засіб забезпечення та реалізації процесу *безперервної педагогічної освіти* (continuing education and training), освіта або навчання після загальної середньої освіти та професійної підготовки або ж освіта яка здобувається особами, що вже мають досвід роботи чи є практикуючими працівниками; освіта, завдання якої полягають у тому, щоб: поліпшити або оновити знання і/або навички педагога; сприяти оволодінню нових навичок з метою кар'єрного зростання або перепідготовки; забезпечити постійне особисте чи професійне зростання та розвиток педагога (Scott W., 1995, p. 50).

Розкриємо особливості моделі педагогічної освіти у Великій Британії. Етапи професійної підготовки: *бакалаврська педагогічна освіта* (The Bachelor of Education (BED)). Навчання за цим навчальним планом веде до отримання Статусу сертифікованого педагога. Програма готує педагогів для початкової, а в окремих випадках, середньої школи. Бакалавр мистецтв (The Bachelor of Arts (BA)), або бакалавр наук (The Bachelor of Sciences (BSc)). Курси предметно-орієнтовані. Проходження курсів також забезпечує отримання Статусу кваліфікованого педагога; *післядипломна педагогічна підготовка*. Завершується отриман-

ням Сертифікату про закінчення післядипломної освіти (The Postgraduate Certificate in Education (PGCE)). Програмою такої підготовки передбачено формування навчальних навичок студентів, які здобувають другу вищу освіту. Програми педагогічної освіти (School-centred initial teacher training (SCITT)), які пропонуються об'єднаними асоціаціями педагогів та професіоналів різних шкіл, передбачають педагогічну освіту та розвиток для працюючих педагогів, аспірантів. Програма «Спочатку навчати» «Teachfirst» — перша програма професійної підготовки педагогів, яка заснована незалежними організаціями і спрямована на підготовку «лідерів завтрашнього дня». Успішне завершення такої програми забезпечує отримання Статусу кваліфікованого педагога і розвитку правлінських та лідерських навичок; *підготовка педагогічних кадрів, які вже працюють в системі педагогічної освіти (докторські програми)* (Graduate Teacher Programme (GTP)) та Registered Teacher Programme (RTP)). Програма для випускників (Graduate Teacher Programme (GTP)) є формою навчання без відриву від виробництва, розрахована на випускників, які прагнуть отримати кваліфікацію педагога під час безпосередньої професійної діяльності. Основною метою програм є освіта дорослих та професійна освіта осіб, які мають намір змінити сферу своєї професійної діяльності на педагогічну викладацьку. Сфера діяльності кандидатів на здобуття доктора з дошкільної освіти; *педагогічна освіта для попередньо дипломованих педагогів* (Assessment-based teacher training). Програма підготовки зорієнтована на педагогів, інструкторів та викладачів, які з певних причин не працювали за спеціальністю впродовж певного періоду. Таке навчання відбувається шляхом реєстрації свого портфоліо в університеті, що несе відповідальність за процедури акредитації педагогів у Англії; *педагогічна освіта для педагогів із закордону* (Overseas trained teachers). Педагогічна освіта у Великій Британії, якою надається можливість педагогам з країн Європейського союзу та інших країн Європи здобути професійну підготовку та отримати сертифікати професійної педагогічної освіти. Навчання відбувається за спеціальними індивідуальними маршрутами педагогічної освіти, які передбачають процедури індивідуалізованого та персоналізованого навчання (Resolution concerning updating the International Standard Classification of Occupations, 34 p.).

Ми погоджуємося з думкою ученої Н. Мельник, яка зазначає, що «модернізації та реформування зазнали різні аспекти, а саме: *концептуальний*, який виявився у тенденціях до інтенсивної інтеграції вищої освіти України в європейський освітній простір, а також у тенденції запровадження європейських підходів до професійної підготовки дошкільних педагогів

(компетентнісного, врахування акмеологічного цілісного підходу, переорієнтацію професійної підготовки на акмеологічні засади, реалізація особистісно-орієнтованої концепції в організації освітнього процесу); *структурний*, який внаслідок входження України до Болонського процесу передбачає відповідно децентралізацію закладів, що здійснюють професійну педагогічну підготовку та переорієнтацію на трициклову систему професійної підготовки (бакалавр, магістр, доктор); *функціональний*, який передбачає зорієнтованість професійної підготовки не лише задля отримання професії, але й розглядає працівників дошкільної освіти як постійних активних учасників освітнього процесу, що реалізується в локальному, регіональному та загальнодержавному контексті, і визначає орієнтацію педагогічної освіти на формування нового типу педагога — Вихователя XXI-го століття» (Мельник Н., 2016, 392 с.). Ми погоджуємося з дослідницею, яка вказує, що «новий тип педагога, вихователя XXI століття, здатний до постійного особистісного та професійного саморозвитку, спроможного гнучко діяти у заданих соціально-економічних умовах, спроможного до повної самореалізації та самоактуалізації» (Мельник Н., 2016, 392 с.). Також, ще один аспект виділяє авторка у своєму дослідженні — *процесуальний* і ми суголосні з дослідницею, що цей процес постійно оновлюється і забезпечує якісне та ефективне формування професійної компетентності педагогів дошкільної освіти (Мельник Н., 2016, 392 с.).

Отже, справжній педагог-майстер вічуває себе в максимальній самовіддачі, постійному самовдосконаленні своїх умінь та навичок, служінні дітям та несе відповідальність за якість дошкільної освіти й життя дитини. *Педагогічна майстерність* — це комплекс властивостей особистості, який забезпечує високий рівень самоорганізації професійної педагогічної діяльності на рефлексійній основі (Зязюн І., 2005, с. 14). Педагогічну майстерність дошкільного педагога слід розглядати як прояв своїх компетентностей в педагогічній професії і самореалізацію своєї особистості. Професійний дошкільний педагог — особистість, яка добре розуміє загальні тенденції розвитку освітнього процесу, свого місця в ньому, має свої мотиви і прагне покращити освітній процес в середовищі, в якому живе й розвивається маленька особистість.

Нами проведено емпіричне дослідження серед дошкільних педагогів м. Києва (56 респондентів). Результати анкетування дають підстави зробити такі висновки, що більшість з них вмотивовані на успіх в професійній діяльності, піднімати свій рівень професійних компетентностей, а саме, бажання саморозвитку: 49,6% — високий рівень мотивації; 32,6% — середній рівень моти-

вації; 17,8% — низький рівень мотивації. Більша частина педагогів вмотивована і — це є успіх керівника закладу дошкільної освіти. Уміння керівництва правильно змотивувати вихователів на професійний розвиток, є невід'ємною частиною його роботи.

Аналіз мотиваційного потенціалу продемонстрував такі результати, що більшість педагогів змотивовані на професійний розвиток наступними факторами: любов до професії (78,6%); мотивація самореалізації (73,2%); мотивація матеріальна (14,3%); визнання у колективі (55,4%) та інше — 7,1%. Так, бачимо, що більша частина дошкільних педагогів вмотивована власними почуттями до обраної професії і це добре. Людина з великим серцем і за покликанням буде працювати самовіддано в закладі дошкільної освіти. Педагогам також дуже важливо, щоб їх цінили і поважали у колективі, такі люди вразливі і для них оцінка з боку керівництва є безцінною. Матеріальне заохочення (підвищення заробітної плати) — залишається для педагогів хвилюючим. Але це не мотив саморозвитку, формування мотиваційної компоненти. Людина яка вмотивована лише грошима не завжди якісно працює, так як легко може змінити професійну діяльність. Керівникові потрібно пам'ятати, що відчуття взаємодопомоги і підтримки його працівника вкрай важливо. Такий працівник краще вмотивован, працює на покращення корпоративної культури, зберігає традиції закладу, оріє-

нтован на саморозвиток та самонавчання, підвищення кваліфікації.

Таким чином, роздивимось, які ж фактори впливають на якість професійної діяльності дошкільних педагогів й бажання професійного зростання — це: визнання з боку керівництва та позитивна оцінка діяльності; відчуття взаємодопомоги у колективі та доброзичлива атмосфера; турбота про особистісне здоров'я співробітників; технічне, матеріальне та методичне забезпечення; підвищення заробітної плати.

Висновки. Отже, спільною стратегією для України та країн Західної Європи є розширення мережі освітніх навчальних закладів різного типу і форм діяльності для підвищення кваліфікації, здобуття професійної педагогічної освіти, мотивації до професії. На нашу думку, високий рівень професійної майстерності може бути досягнутим, якщо працювати над собою, навчатися при умові безпривного навчання, а також відвідування вебінарів, майстер-класів, семінарів тощо. В сучасних умовах — життєва позиція — навчатися все життя, прагнути досконалості, піднімати свій професійний рівень, отримувати право на якісне навчання, бути вмотивованим у своїй професії.

Доцільність подальших наукових розвідок з окресленої проблеми бачимо у визначенні структурних елементів розробки концептуальної моделі професійної підготовки дошкільних педагогів в Україні з урахуванням надбання зарубіжної практики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Yu. Volynets. *Formation of future specialists' readiness for preschool education in carrying out professional activity in the conditions of european integration* / Yu. O. Volynets, N. V. Stadnik, K. I. Volynets // Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect. — 1st ed. — Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2020. — p. 38-55. ISBN: 978-9934-588-38-9 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9>
2. Зязюн І. А. *Філософія поступу і прогнозу освітньої системи* / І. А. Зязюн // Зязюн І. А. Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: монографія. — Київ, 2005. — С. 10–18.
3. Кузьмінський А. І. *Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні* : дис... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Анатолій Іванович Кузьмінський ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. — Київ, 2003. — 443 арк. + дод.
4. Мельник Н. І. *Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика*: монографія / Н. І. Мельник. — Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. — 392 с.
5. *Рекомендація 2006/962/EU Європейського парламенту та Ради (EU) про основні компетенції для навчання протягом усього життя від 18 грудня 2006 року.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
6. Самсонова О. О. *Розвиток професіоналізму вихователів дошкільних навчальних закладів у системі післядипломної освіти* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Самсонова Олена Олександрівна ; Класич. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2016. — 228 с.
7. Palamar B. I., Vaskivska H. O., Palamar S. P. *Didactic aspects of cognition of human as a bio-psycho-socio-cultural personality.* Wiadomości Lekarskie. 2017; LXX nr 5: 959-963. ISSN 0043-5147.
8. Palamar S., Nezhyva L., Lytvyn O. *Perspectives on the use of augmented reality within the linguistic and literary field of primary education.* Proceedings of the 3rd International Workshop on Augmented Reality in Education. 2020. (2731). p. 297-311. ISSN 1613-0073.
9. *Resolution concerning updating the International Standard Classification of Occupations* [Electronic resource]. [S. l. : s. n., 2007]. 34 p. Retrieved from: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf>. Title from the screen. — Date of retrieving: 28.02.2021.

10. Scott W. R. *Institutions and Organizations. Ideas, Interests and Identities* / W. Richard Scott. Thousand Oaks : SAGE, 1995. 360 p.
11. Vaskivska H. O., Palamar S. P., Vlasenko O. M. *Health in the civicstudents' value system: empirical analysis*. *Wiadomości Lekarskie*. 2019;LXXII nr 10: 1947-1952.

REFERENCES

1. Yu. Volynets. Formation of future specialists' readiness for preschool education in carrying out professional activity in the conditions of european integration [Formation of future specialists' readiness for preschool education in carrying out professional activity in the conditions of european integration] / Yu.O. Volynets, N.V. Stadnik, K.I. Volynets // *Innovative scientific researches: European development trends and regional aspect*. — 1st ed. — Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2020. — p.38-55. ISBN: 978-9934-588-38-9 DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9>
2. Zyazyun I. A. *Filosofiya postupu i prognozuosvitn`oyisy`temy`* [Philosophy of acting and forecasting the health system] / I. A. Zyazyun // *Zyazyun I. A. Pedagogich namajsternist` : problemy`, poshuky`, perspekty`vy` : monografiya*. — Ky`yiv, 2005. — S. 10–18.
3. Kuz` mins`ky`j A. I. *Teorety`ko-metodologichnizasady` pislady` plomnoyi pedagogich noyiosvity` v Ukrayini* [Theoretical and methodological ambush of graduate educational education in Ukraine]: dy`s... d-raped. nauk : 13.00.04 / AnatolijIvanovy` chKuz` mins`ky`j ; In-t pedagogiky` i psy`xologiyiprof. osvity` APN Ukrayiny`. — Ky`yiv, 2003. — 443 ark. + dod.
4. Mel`ny`kN.I. *Profesijnapidgotovkadoshkil`ny`xpedagogivukrayinaxZaxidnoyiYevropy`* [Professional training of preschool teachers in the regions of Western Europe: theory and practice]: teoriya i prakty`ka: monografiya / N. I. Mel`ny`k. — Uman` : FOP Zhovty`j O. O., 2016. — 392 s.
5. *Rekomendatsiia 2006/962/EU Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (EU) proosnovnikompetentsi idlianavchanniaprotiahomusiohozhzyttia vid 18 hrudnia 2006 roku* [Recommendation 2006/962/EU of the European Parliament and of the Council on Key Competences for Lifelong Learning (18/12/2006)] (in Ukrainian). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975
6. Samsonova O. O. *Rozvy`tok profesionalizm uv y`xovateliv doshkil`ny`xnavchal`ny`xzakladiv u sy`st emipislyady` plomnoyiosvity`* [Development of professionalism for preschool children in the educational system]: dy`s. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 / Samsonova Olena Oleksandrivna ; Klasy`ch. pry`vat. un-t. — Zaporizhzhya, 2016. — 228 s.
7. Palamar B. I., Vaskivska H O., Palamar S. P. *Didactica spect of cognition of humanas a bio-psycho-socio-culturalpersonality* [Didacticaspects of cognition of humanas a bio-psycho-socio-culturalpersonality. *Wiadomości Lekarskie*]. *Wiadomości Lekarskie*.2017; LXX nr 5: 959-963. ISSN 0043-5147.
8. Palamar S., Nezhyva L., Lytvyn O. *Perspectives on the use of augmented reality with in the linguistic and literary field of primary education. Proceedings of the 3rd International Workshop on Augmented Reality in Education* [Perspectives on the use of augmented reality within the linguistic and literary field of primary education. Proceedings of the 3rd International Workshop on Augmented Reality inEducation]. 2020. (2731). p. 297-311. ISSN 1613-0073.
9. *Resolution concerning updating the International Standard Classification of Occupations* [Resolution concerning updating the International Standard Classification of Occupations] [Electronic resource]. — [S. l. : s. n., 2007]. — 34 p. — Retrieved from: <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/docs/resol08.pdf>. — Title from the screen. — Date of retrieving: 28.02.2021.
10. Scott W. R. *Institutions and Organizations. Ideas, Interests and Identities* [Institutions and Organizations. Ideas, Interests and Identities] / W. Richard Scott. — Thousand Oaks : SAGE, 1995. — 360 p.
11. Vaskivska H. O., Palamar S. P., Vlasenko O. M. *Health in the civicstudents' value system: empirical analysis* [Health in the civicstudents' value system: empirical analysis]. *Wiadomości Lekarskie*. 2019;LXXII nr 10: 1947-1952.

МОТИВАЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК УСЛОВИЕ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ

Волынец Юлия,

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры дошкольного образования Педагогического института Киевского университета имени Бориса Гринченка, бульвар И.Шамо, 18/2, 02154, Киев, Украина, y.volynets@kubg.edu.ua

Улучшение системы качества образования в учреждениях дошкольного образования является социально-значимой проблемой современности, которая стоит перед педагогической наукой

и практикой. Толькожизненная активная позиция дошкольного педагога, повышение его профессионального мастерства поможет обеспечить одно из важнейших прав обучающихся – право на качественное образование. Есть много факторов влияющих на качество педагогического образования: материально-техническое обеспечение образовательного процесса, информационно-методическое, финансовое и т.д., но самое главное -- это укомплектованность педагогическими кадрами в образовательном процессе, которые обладают профессиональными компетенциями, ИКТ и применяют их в образовательном процессе учреждения дошкольного образования. В статье проанализирована проблема мотивации профессионального развития дошкольных педагогов. Определены понятия «последипломное образование», «непрерывное дошкольное образование», «педагогическое мастерство». В статье обоснована необходимость всестороннего изучения опыта профессиональной подготовки педагогических кадров в Великобритании и его использование для построения эффективной системы педагогического образования в Украине, представлены особенности модели педагогического образования в Великобритании. Раскрыты факторы, которые влияют на качество профессиональной деятельности дошкольных педагогов и их желание к профессиональному росту.

Ключевые слова: дошкольные педагоги; евроинтеграция; качество дошкольного образования; непрерывное дошкольное образование; мотивация; педагогическое мастерство; профессиональное развитие дошкольного педагога; последипломное образование; профессиональная компетентность.

MOTIVATION OF THE PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL TEACHERS AS A CONDITION FOR IMPROVING THE QUALITY OF PRESCHOOL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Yuliia Volynets,

Ph.D, Senior Lecturer at the Department of Preschool Education, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine, Igoria Shamo Blvd., 18/2, Kyiv, 02154, Ukraine, y.volynets@kubg.edu.ua

Improving the quality of education in preschool education institution is a socially significant problem of nowadays, which faces pedagogical science and practice. Today, pedagogical education is a means of self-development and self-realization, which changes the goals of education, its motives, forms, methods, and the role of the preschool teacher. And the purpose of pedagogical education is high-quality training of highly qualified and competitive pedagogical staff for the entire field of education, able to masterfully carry out professional activities and be able to use modern information technologies. One of the tasks of modern pedagogical education is the formation of a person with an innovative type of thinking, pedagogical culture, and developed readiness for innovative activities, professional in his field. Only the active life position of a preschool teacher, improving his professional skills will help him ensure one of the most important rights of students — the right to quality education. There are many facts that affect the quality of pedagogical education: material and technical support of the educational process, information and methodological, financial, etc., but the most important thing is the staffing of teachers in the educational process, who have professional competencies, information technology and apply them in the educational process of the preschool education institutions. The article analyzes the problem of motivation of professional development of preschool teachers as a condition for improving the quality of preschool education in the context of European integration. The concepts of «postgraduate education», «continuing preschool education», and «pedagogical excellence» are defined. The article substantiates the need of a comprehensive study of the experience of professional training of preschool teachers in the UK and its use to create an effective system of pedagogical education in Ukraine, also presents the features of the model of pedagogical education in the UK.

Keywords: continuous preschool education; European integration; quality of preschool education; motivation; pedagogical excellence; postgraduate education; preschool teachers; professional development of a preschool teacher; professional competence.

Стаття надійшла до редакції: 02.09.2021

Прийнято до друку: 10.09.2021

Коваленко О.В.

кандидат педагогічних наук, доцент,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, 04053, м.Київ, Україна
o.kovalenko@kubg.edu.ua

ORCID ID: 000-0002-5957-7256

**ДІАГНОСТУВАННЯ ПЕДАГОГІВ ЯК ОСНОВНА ЗАСАДА
МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

У статті, на основі опрацювання тлумачних словників, енциклопедій, довідників тощо, представлена дефінітивна характеристика основних понять дослідження «діагноз», «діагностування», «педагогічне діагностування», «діагностика педагогічної діяльності» та охарактеризовано значення діагностування педагогів як основної засади методичного супроводу організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Представлено ретроспективний огляд використання діагностування в педагогіці. Подано цитування нормативно-правових документів з питань освіти щодо організації методичного супроводу на діагностичних засадах. Представлені результати опрацювання психолого-педагогічних досліджень щодо діагностування у вітчизняній і зарубіжній педагогіці. Подана класифікація методів діагностування (спостереження, самоаналіз і самооцінка, анкетування, заповнення діагностичних карт тощо) та її принципів. Окреслені методичні рекомендації щодо використання діагностування педагогів як основної засади методичного супроводу освітнього процесу у закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: адресність методичного супроводу, діагностування, методи діагностування, методичний супровід, індивідуальний підхід, критерії оцінювання.

© Коваленко О.В., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Освіта є пріоритетним напрямом державної політики в Україні. Держава виходить з того, що освіта — це стратегічний ресурс соціально-економічного, культурно-духовного розвитку суспільства, забезпечення національних інтересів, створення умов для самореалізації кожної особистості, про що йшлося на Всеукраїнському партнерському форумі «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями» 09. 02. 2021 р. (<https://www.youtube.com/watch?v=QLGkzN602n8>).

Серед основних проблем, викликів та ризиків у розбудові національної системи освіти в умовах децентралізації на Форумі названа та проблема, яка турбує багатьох освітян на усіх рівнях освіти — руйнування психолого-педагогічного і науково-методичного супроводу освітнього процесу на рівні ОТГ, районів і міст, а саме — ліквідація районних (міських) науково-методичних кабінетів і центрів. Попри те, що доповідачами на Форумі авнсуювався процес реформування цієї служби і створення натомість нової, але... Це вимагає критичного осмислення ситуації, яка склалась і зосередження зусиль на вирішенні

означеної проблеми на рівні кожного конкретного закладу освіти, адже залишити педагогів у організації освітнього процесу без конкретного методичного супроводу і допомоги не можна. Саме тому основна відповідальність за методичний супровід і допомогу у організації освітнього процесу кожному педагогу дошкільнят покладається на директорів та вихователів-методистів закладів дошкільної освіти. Ефективність реалізації цього питання напряму залежить від володіння керівниками ЗДО сучасними підходами до організації методичного супроводу та інструментарієм діагностування.

Мета статті — на основі опрацювання психолого-педагогічних досліджень розкрити сутність і зміст діагностування педагогів, а також окреслити рекомендації щодо здійснення діагностування педагогів як основної засади методичного супроводу освітнього процесу у закладі дошкільної освіти.

Дефінітивна характеристика основних понять дослідження. До основних понять дослідження ми віднесли: «діагноз», «діагностика», «діагностування». Щоб розібратись у значенні цих дефініцій

нами були опрацьовані тлумачні та орфографічні словники, енциклопедії, довідники тощо.

Поняття діагноз (від грець. *dia* – «прозорий» та *гнозист* – «знання») — короткий лікарський висновок про характер і суть захворювання на підставі всебічного дослідження хворого; визначення хвороби (Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) <http://sum.in.ua/s/diaghnoz>).

Діагностика (грець. — «здібний розпізнавати») — розділ клінічної медицини, який вивчає зміст і методи процесу розпізнавання хвороб. Терміном діагностика позначають також власне процес розпізнавання хвороби (Краткая медицинская энциклопедия: в 3-х т. АМН СССР. гл. ред. Б. В. Петровский, 1989. с.408.)

Педагогічна діагностика (грець. «здатність розпізнавати») — це процес постановки діагнозу, т.т. встановлення рівня розвитку суб'єкта діагностики; система технологій, процедур, засобів, методик і методів отримання інформації про стан та розвиток педагогічних систем. Зміст педагогічної діагностики полягає у спостереженні якісних змін, які відбуваються в суб'єкті діагностики.

Один з перших дослідників цього поняття К. Інгенкамп педагогічну діагностику розглядає як процес розпізнавання явищ і визначення їх стану в певний момент на основі використання необхідних для цього параметрів. Таке трактування дозволяє стверджувати, що педагогічна діагностика є самостійним видом діяльності, який має свою сутність, цілі і завдання (Ингенкамп К., 1991, с.5.)

Тлумачення поняття діагностики якості педагогічної діяльності О. Бондарчук та Г.Ельнікова подають так: (грець. — «здатний розпізнавати») — процес виявлення і опису актуального стану педагогічної діяльності та його причин, об'єктивних тенденцій і прогнозування якості педагогічної діяльності тощо (Енциклопедія освіти, 2008, с.216-217).

Значення діагностики та її завдання в галузі соціальних відносин і процесів є аналогічним до виявлення характеру захворювання в медицині: якщо вчасно і правильно не визначені ознаки і причини виникнення захворювання, то не можна сподіватись на успішне лікування і результат. Неправильний діагноз не тільки знецінює зусилля лікарів, але й зводить до нуля шанси на одужання хворого. Другою важливою особливістю діагностики є прогностичний характер її висновків. Прогноз потрібний для того, щоб внести необхідні корекції розвитку особистості. У цьому розумінні діагностика є основою індивідуального підходу. Третьою особливістю діагностики вихованості є те, що перевага в ній надається методам, які сприяють виявленню цілісної позиції особистості. М. Сунцовим виокремлені такі завдання педагогічної діагностики, як: виявлення особистісних якостей вчителя, які впливають

на навчально-виховний процес; виявлення позитивних і негативних сторін вчителя; розробка критеріїв ефективності роботи вчителя; фіксація професійно-необхідного рівня знань і умінь вчителя та надання вчителю конкретної допомоги.

Нормативно-правові документи про організацію методичного супроводу на діагностичних засадах. Вперше питання щодо необхідності врахування індивідуальних потреб педагогів в процесі організації методичного супроводу знайшло відображення у листі МОН України «Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти» (2002 р.): «...створення оптимальної системи методичних заходів та надання педагогам права вільного вибору тих форм, які максимально враховують їхні потреби, запити та інтереси» (<http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/norm-baza.html>). У Інструктивно-методичному листі МОН України «Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі» (2002 р.) читаємо: «... всі форми методичної роботи плануються і проводяться на засадах діагностування та диференціації з урахуванням рівня загальної і професійної культури педагогів» (<https://ips.ligazakon.net/document/MUS19329>). Одним з принципів діяльності методичного кабінету ЗДО визначено принцип «науковості, гнучкості і прогностичності методичної роботи з педагогічними кадрами», про що зазначено у «Примірному положенні про методичний кабінет закладу дошкільної освіти» (2018 р.) (<https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/60597/>). Чітко простежуються діагностичні основи організації освітнього процесу у ст.1, 3, 6 та ін. Закону України «Про освіту» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>).

Навіть цей невеликий перелік цитованих нами документів свідчить про нормативне підґрунтя досліджуваного питання і може слугувати дороговказом для фахівців науково-методичної служби щодо організації роботи з педагогами на діагностичних засадах.

Психолого-педагогічні дослідження з питання педагогічного діагностування. Поняття діагностики прийшло в педагогіку з медицини і довгий час викликало суперечки вчених про правомірність його використання в освітньому процесі. Приблизно в один час цей термін у двох країнах не тільки став використовуватися в науковому середовищі, але й посів чільне місце в педагогічній практиці. У науковій літературі поняття діагностика було введено у 1924 р. швейцарським діагностом; поняття педагогічна діагностика розробив і описав німецький вчений К. Інгенкамп (1968 р.), а в Росії — А. Белкін (1981 р.).

Попри це, аналіз наукових досліджень, науково-популярної літератури, фахових періодич-

них видань дає підстави зазначати, що становлення педагогічної діагностики налічує кілька тисячоліть, використовували її ще у стародавньому світі, у школах стародавнього світу, зокрема Давнього Вавилону середини III тисячоліття до н.е. Випробуванням піддавалися майбутні писарі, які мали знати чотири арифметичних дій, вміння вимірювати поля, розподіляти раціони, ділити майно, володіти мистецтвом співу і гри на музичних інструментах.

У Давньому Китаї вперше була запроваджена практика складання іспитів на право зайняти високу чиновницьку посаду. Вона почала складатися за 2200 р. до н.е. Перевірялися знання та вміння із шести «мистецтв»: музики, стрільби із лука, верхової їзди, вміння писати, рахувати, знання ритуалів та церемоній. У різних народів трапляються зовсім незвичні форми випробувань, скажімо, шаховий поєдинок. Саме у такий спосіб індійський цар Девсарм перевіряв мудрість іранців.

Одним з методів педагогічної діагностики сьогодні є тестування. Перші тести з'явилися у XIX ст. Їх запропонував відомий англійський учений Ф. Гальтон, значимість відкриття якого для науки діагностики прирівнюють до значимості винаходів Г. Галлілея у фізиці. Ф. Гальтон уперше почав здійснювати точні кількісні виміри якостей, які становлять інтерес для дослідника. Протягом 1884 — 1885 рр. англійський учений провів серію випробувань, у яких відвідувачі лабораторії у віці від 5 до 80 років могли за невелику платню перевірити свої фізичні якості (сила, швидкість реакції тощо), низку фізіологічних можливостей організму і психічних якостей — всього за сімнадцятьма показниками. Таким чином було покладено край тисячолітній практиці інтуїтивного діагностування.

На тестову форму контролю поклалися величезні сподівання учених. Представники нового напрямку реформаторської педагогічної науки другої половини XIX ст. — експериментальної педагогіки — навіть вирішили, що із запровадженням тестів розпочинається науковий період розвитку педагогіки. Проте тести також не були позбавлені вад, а, отже, виявилось, що вони не можуть вважатися універсальним методом вимірювання якостей особистості.

Слід зазначити, що педагогічна діагностика як проблема була і є предметом дослідження таких зарубіжних вчених, як: Г. Вітцлак, Д. Зеебах, Г. Клаус, Я. Коломінський, І. Мар'яненко, Е. Стоунсон та ін. Серед українських вчених це питання досліджують В. Бондар, В. Безпалько, І. Булах, В. Галузинський, Л. Катаєва, О. Кочетов, Ю. Мальований, А. Маркова, С. Мартиненко, Т. Пономаренко, І. Підласий, Н. Розенберг, С. Сисоева та ін.

Щодо дисертаційних досліджень на цю тему, то нами були опрацьовані дослідження І. Житко,

М. Захарійчук, Т. Купріянич, С. Мартиненко, О. Мельник, Т. Стефановської.

На переконання провідного дослідника проблеми діагностування німецького вченого К. Інгенкампа, педагогічна діагностика покликана оптимізувати процес індивідуального навчання, забезпечити правильне визначення результатів, а також звести до мінімуму помилки, які можуть виникнути в процесі роботи.

Метод діагностування, — стверджує Ю. Конаржевський, — це система правил і операцій, необхідних для вивчення педагогічного процесу та управління ним, а також причин, які впливають на його кінцеві результати (Конаржевський Ю.А., 1997, 79 с.).

Ми цілком підтримуємо твердження В. Урського про те, що лише педагогічна діагностика забезпечує науковий підхід до організації роботи з кадрами, їх професійного розвитку і саморозвитку. Проведення діагностики і особливо самодіагностики педагогічної діяльності спрямоване на оволодіння кожним учителем навичками самоаналізу та самооцінки. Це дозволяє, — переконаний В. Урський, проводити роботу з педагогічними кадрами в режимі активного саморегулювання і самокорекції (Педагогічна діагностика, 2013, с.2).

Методи діагностування. Слід зазначити, що у сучасній науці існують різні підходи щодо класифікації та використання методів діагностування. З усіх існуючих підходів ми виокремили класифікацію методів діагностування педагогів, запропоновану К. Старченко та ін., а саме: 1) інформаційно-констатуючі (спостереження, бесіди та інтерв'ю, анкетування); 2) оцінюючі (експертна оцінка, незалежні характеристики, самооцінка, заповнення діагностичних карт); 3) продуктивні (педагогічний аналіз результатів професійної діяльності і тестування) (Старченко К.М., 2002)

На особливу увагу заслуговує те, що використання різнопланових методів і методик діагностування сприяє виявленню не лише наявного, актуального рівня розвитку професіоналізму педагога закладу дошкільної освіти, а й дає змогу визначити його можливості — «зони найближчого розвитку», тобто перспективи його розвитку в недалекому майбутньому.

Ряд науковців виділяють різні критерії оцінювання рівня сформованості компетенцій педагогів. Ми виокремили ті, які є найбільш характерними: методична компетентність; технологічна компетентність (обізнаність і використання педагогічних технологій, конструювання різних форм роботи з дітьми та співпраці з батьками, здатність акумулювати і використовувати позитивний досвід діяльності колег); рефлексія власної педагогічної діяльності; вміння прогнозувати результати; вміння і готовність вносити корективи

у власну діяльність; моральна культура педагога, етика, естетична, загальна, духовна; загальнопрофесійні уміння і навички (гностичні, конструктивні, комунікативні, організаційні тощо). Це — лише невеликий перелік критеріїв, який, за необхідності, може бути відкорегований.

Основне призначення діагностування рівня професіоналізму педагогічних працівників — надання їм необхідної допомоги у професійному розвитку, виявлення найбільш актуальних професійно-творчих якостей, які потрібно вдосконалити та врахування результатів в організації методичного супроводу.

Висновки діагностування педагогів повинні лягти в основу планування методичного супроводу педагогів у закладі дошкільної освіти. На основі заповнених діагностичних карток має формуватись система методичного супроводу педагогів закладу, організовуватись наставництво, обмін досвідом, зокрема, взаємовідвідування, надання конкретного супроводу і підтримки тим, у кого в цьому є необхідність. Лише на основі діагностування педагогів можна організувати і здійснювати методичний супровід не на загал, «з заплученими очима», як проводилось це впродовж десятиліть, а *адресно*, для тих, кому це потрібно, планувати і проводити лише ті форми методичного супроводу, потребу у яких висловили члени колективу в процесі діагностування. Лише такий методичний супровід буде сприяти вивіщенню власне педагогів та підвищенню якості освітнього процесу у дошкільному закладі.

Рекомендації. Слід зауважити, що педагогічна діагностика, за словами К. Інгенкампа, сприятиме оптимізації процесу індивідуального підходу лише за умови коректного використання діагностичного інструментарію чи без нього. Узагальнюючи опрацьовані психолого-педагогічні дослідження, ми виокремили наступні рекомендації: 1) діагностування педагогів буде успішним за умови створення в колективі дошкільного закладу позитивного емоційного мікроклімату. Саме такий мікроклімат дозволить педагогу «розкритись», не думаючи про можливі негативні наслідки, осуд адміністрації чи колег і сподіватись на дієву допомогу і супровід. Діагностування рівня професійної компетентності працівника важливе та потрібне не як самоціль, а як засіб виявлення рівня його професіоналізму, його педагогічного потенціалу і можливостей колективу в цілому; 2) користуватись діагностичним інструментарієм директору та вихователю-методисту ЗДО слід максимально обачно і акуратно. Висновки результатів анкетування, тестів у жодному разі не повинні сприйматись як дещо раз і назавжди дане, особливо, якщо отримано негативні результати; 3) варто пам'ятати: анкетування і тестування не можуть дати правдиву інформацію, вони можуть лише намітити деяку тенденцію. Тому методи діагностування, пропонувані науковцями, радимо

використовувати лише в комплексі, пам'ятаючи, що основним з них є спостереження. Саме використання методів діагностування в комплексі сприятимуть отриманню інформації, осмислення якої директором і вихователем-методистом ЗДО, допоможе створити в закладі «ситуацію успіху» для всіх і кожного; 4) беручи до уваги невеликі, переважно жіночі колективи дошкільних закладів, зміст результатів діагностування педагога мають бути документом «табу» для інших членів колективу; 3) завдання директора та вихователя-методиста ЗДО (за результатами діагностування) — продемонструвати для інших членів колективу сильні сторони кожного педагога; 4) за результатами діагностування педагогів запрошення на методичні заходи, які плануються і проводяться в колективі мають бути *персональними і адресними*; 5) діагностування педагогів не повинно бути «прив'язано» тільки до атестації кадрів, а має бути безперервним процесом і охоплювати всіх педагогічних працівників; 6) вихователі, напрацьовуючи практичні навички роботи з діагностичним матеріалом, активізують власний творчий потенціал, включаються у розробку критеріїв та показників оцінювання, виявляють зацікавленість у підвищенні професійної компетентності. Таким чином відбувається впровадження діагностичної діяльності у практику роботи з дітьми та батьками; 7) педагогічне діагностування створює умови для організації самопрогнозування і самодіагностики вихователями.

Висновки. Використання педагогічного діагностування директором та вихователем-методистом дошкільного закладу дозволяє підвищити ефективність реалізації основних завдань методичного супроводу, шляхом його диференціації, а саме, забезпечення безперервної освіти вихователів та оптимізації освітнього процесу дошкільного закладу.

Попри те, що накопичений більше, ніж столітній досвід використання точних кількісних методів вимірювання, ще й сьогодні педагогічна діагностика не стала органічною складовою частиною професійної діяльності керівників закладів освіти і окремих педагогів. У переважній більшості вона використовується не тому рівні, на якому застосовується психодіагностика у психологів, медична діагностика у медиків і технічна діагностика у інженерів. Лише розуміння керівниками закладів освіти необхідності використання діагностування педагогів у організації методичного супроводу дає і буде давати у майбутньому найголовніший результат — підвищення якості освітньої роботи з дітьми.

Перспективи подальших досліджень можуть бути пов'язані з опрацюванням спецкурсу для директорів та вихователів-методистів ЗДО на курсах підвищення кваліфікації, вивченням досвіду роботи колективів ЗДО щодо використання діагностування педагогів тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980)* URL: <http://sum.in.ua/s/diagnoz> (дата звернення 11.02.2021 р.).
2. Белкін А.С. *Теорія і методика педагогічної діагностики відхилень у поведінці школярів*: Дис. д-ра пед. наук. / А.С. Белкін — М., 1980. — 580 с.
3. Битинас Б.П. *Педагогическая диагностика: сущность, функции, перспективы* / Б.П. Битинас, Л.И. Катаева. // Сов. педагогика. 1994. — №7.
4. *Всеукраїнський партнерський форум «Освіта України 2021: стратегічні цілі та пріоритетні напрями»* (09.02.2021р.) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QLGkzN602n8> (дата звернення 15.02.2021 р.)
5. *Діагностування в системі внутрішкільної методичної роботи*: Сб. метод. рекомендації для заступників директорів школи з навчально-виховної та методичної роботи / Сост. Кучерова Г. М. — Житомир, 2008.
6. *Закон України «Про освіту»* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення 28.02.2021 р.).
7. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. К. Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
8. Ингенкамп К. *Педагогическая диагностика*: пер. с нем. / К.Ингенкамп. — М.: Педагогика, 1991. 240 с.
9. Конаржевский Ю.А. *Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управление школой* / Ю.А.Конаржевский. М.: Педагогический поиск, 1997. 79 с.
10. *Краткая медицинская энциклопедия*: в 3-х т. АМН СССР.-гл. ред. Б.В.Петровский. 2-е изд. М: Сов. энциклопедия. Т.1. 1989. 624 с.
11. Мартиненко С.М. *Основи діагностичної діяльності вчителя початкової школи*: навчально-методичний посібник / С. М. Мартиненко. К. : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2010. С. 69–84.
12. Пономаренко Т. О. *Культуровідповідне управління якістю дошкільної освіти* : навч.- метод. посібник для управлінців у галузі дошкільної освіти, студентів вищ. навч. закладів, аспірантів, викладачів / Т. О. Пономаренко. Луганськ: Альма-матер, 2006. 230 с.
13. *Примірне положення про методичний кабінет закладу дошкільної освіти* (2018 р.) URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/60597/> (дата звернення 14.02.2021 р.).
14. *Про планування освітнього процесу в дошкільному навчальному закладі- інструктивно-методичний лист МОН України* (2002 р.) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS19329> (дата звернення 16.02.2021 р.).
15. *Педагогічна діагностика*. Методичні рекомендації / Укл. В. Уруський, 2013. URL: <http://bcmc.kiev.ua/docs/peddiagnostika.pdf> (дата звернення 07. 02.2021 р.)
16. *Рекомендації щодо організації і проведення методичної роботи з педагогічними кадрами в системі післядипломної педагогічної освіти — лист МОН України 2002 р.* URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/doshkilna/norm-baza.html> (дата звернення 04.02.2021 р.).
17. Старченко К.М. *Технологія управлінської діяльності* / Старченко К.М., Пуцов В.І., Гадзецький Б.В. К.,2002.
18. Цехмістрова Г. С. *Управління в освіті та педагогічна діагностика* : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Г. С. Цехмістрова, Н. А. Фоменко. К.: Вид. Дім «Слово», 2005. 280 с.

REFERENCES

1. Akademichny`j tлумachny`j slovny`k ukrayins`koyi movy` (1970-1980) [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language] URL: <http://sum.in.ua/s/diagnoz> (data zvernennya 11.02.2021) (ukr).
2. Byelkin A.S. (1980) Teoriya i metodyka pedahohichnoyi diahnostyky vidkhylen`u povedintsi shkolyariv: Dys. d-ra ped. Nauk [Theory and methodology of pedagogical diagnostics of deviations in the behavior of schoolchildren: Dis. Dr. ped. sciences] M., 580 (rus).
3. Bytynas B.P., Kataeva L.I. (1994) Pedahohycheskaya dyahnostyka: sushhnost, funkcyu, perspektyvu [Pedagogical diagnostics: essence, functions, perspectives] Sov. pedahohyka. №7 (rus).
4. Vseukrayins`kyu partners`kyu forum Osvita Ukrainy 2021: stratehichni tsili ta priorytetni napryamy [All-Ukrainian Partnership Forum Education of Ukraine 2021: Strategic Goals and Priorities] (09.02.2021) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=QLGkzN602n8>(data zvernennya 15.02.2021) (ukr).
5. Diahnostuvannya v systemi vnutrishkil`noyi metodychnoyi roboty: Sb. metod. Rekomendatsiyi dlya zastupnykiv dyrektoriv shkoly z navchal`no-vykhovnoyi ta metodychnoyi roboty [Diagnosis in the system

- of in-school methodical work: Sat. method. recommendations for deputy principals of the school on educational and methodical work] Sost. Kucherova H. M., Zhytomyr, 2008 (ukr).
7. Zakon Ukrainy Pro osvitu [Law of Ukraine On Education] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (data zvernennya 28.02.2021) (ukr).
8. Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of Education] (2008)/ Akad. ped. nauk Ukrainy; hol. red. V.H.Kremen'. K. Yurinkom Inter, 1040 (ukr).
9. Ynhenkamp K. (1991) Pedagogicheseskaya dyahnostyka: per. s nem. [Pedagogical diagnostics] M., Pedagogika, 240 (rus).
10. Konarzhevskiy Yu.A. (1997) Pedagogicheskiy analiz uchebno-vospitatel'nogo processa y upravlenye shkoloj [Pedagogical analysis of the educational process and school management] M., Pedagogicheskiy poysk, 79 (rus).
11. Kratkaya medycynskaya entsyklopediya [Brief Medical Encyclopedia] (1989) v 3-x t. A M N SSSR. hl. red. B.V.Petrovskiy. 2-e yzd. M: Sov. entsyklopediya.- T.1, 624 (rus).
12. Martynenko S.M. (2010) Osnovy diahnostichnoyi diyal'nosti vchytelya pochatkovoyi shkoly: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Fundamentals of diagnostic activities of primary school teachers] K., Kyiv's'kyi universytet imeni Borysa Hrinchenka, 69–84 (ukr).
13. Ponomarenko T. O. (2006) Kul'turovidpovidne upravlinnya yakisty doshkil'noyi osvity [Culturally appropriate quality management of preschool education] navch.-metod. posibnyk dlya upravlinsiv u haluzi doshkil'noyi osvity, studentiv vyshch. navch. zakladiv, aspirantiv, vykladachiv, Luhans'k, Al'ma-mater, 230 (ukr).
14. Prymirne polozhennia pro metodychni kabinet zakladu doshkilnoi osvity [Approximate provision on the methodical office of the preschool institution] (2018), URL: <https://osvita.ua/legislation/doshkilna-osvita/60597/> (data zvernennia 14.02.2021) (ukr).
15. Pro planuvannia osvitnoho protsesu v doshkilnomu navchalnomu zakladi instruktivno-metodychni [About planning of educational process in preschool educational institution] lyst MON Ukrainy (2002) URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS19329> (data zvernennia 16.02.2021) (ukr).
16. Pedagogichna diahnostyka [Pedagogical diagnostics] (2013) Metodychni rekomendatsiyi. Ukl. V. Urus'kyi, URL: <http://bcmc.kiev.ua/docs/peddiagnostika.pdf> (data zvernennia 07.02.2021) (ukr).
17. Starchenko K.M., Putsov V.I., Hadzets'kyi B.V (2002) Tekhnolohiya upravlins'koyi diyal'nosti [Management technology], K. (ukr).
18. Tsekhmistrova H. S., Fomenko N.A. (2005) Upravlinnya v osviti ta pedagogichna diahnostyka [Management in education and pedagogical diagnostics]: navch. posibnyk dlya stud. vyshch. navch. zakladiv K., Vyd. Dim Slovo, 280 (ukr).

ДИАГНОСТИКА ПЕДАГОГОВ КАК ОСНОВНОЙ ПРИНЦИП МЕТОДИЧЕСКОГО СОПРОВОЖДЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Коваленко Елена,

кандидат педагогических наук, доцент, доцент, Киевский университет имени Бориса Гринченка, ул. Бульварно-Кудрявская, 18/2, 04053, г.Киев, Украина, o.kovalenko@kubg.edu.ua

В статье, на основе обработки толковых словарей, энциклопедий, справочников и т.п., представлена дефинитивная характеристика основных понятий исследования «диагноз», «диагностирование», «педагогическое диагностирование», «диагностика педагогической деятельности» и охарактеризованы значение диагностирования педагогов как основного принципа методического сопровождения организации образовательного процесса в учреждении дошкольного образования. Представлен ретроспективный обзор использования диагностирования в педагогике. Подано цитирование нормативно-правовых документов по вопросам образования об организации методического сопровождения на основе диагностики. Представлены результаты обработки психолого-педагогических исследований по вопросам диагностирования педагогов в отечественной и зарубежной педагогике. Представлена классификация методов диагностирования (наблюдение, самоанализ и самооценка, анкетирование, заполнение диагностических карт и т.п.) и ее принципов. Очерчены методические рекомендации по использованию диагностирования педагогов как основного принципа методического сопровождения образовательного процесса в учреждении дошкольного образования.

Ключевые слова: адресность методического сопровождения, диагностирование, методы диагностирования, методическое сопровождение, индивидуальный подход, критерии оценивания.

DIAGNOSTICS OF TEACHERS AS A BASIC PRINCIPLE OF METHODOLOGICAL SUPPORT ORGANIZATIONS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

Kovalenko Elena,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Boris Grinchenko Kyiv University, Bulvarno-Kudryavskaya street, 18/2, 04053, Kiev, Ukraine, o.kovalenko@kubg.edu.ua

The article on the basis of elaboration of dictionaries, encyclopedias, reference books, etc. presents a definitive description of the basic concepts of research «diagnosis», «diagnosis», «diagnosis», «pedagogical diagnosis», «diagnosis of pedagogical activity» and describes the importance of diagnosing teachers as the main basis of methods. organization of the educational process in the institution of preschool education. A retrospective review of the use of diagnosis in pedagogy in ancient Babylon and ancient China is presented, as well as the introduction of the use of testing by the English scientist F. Galton. The citation of normative-legal documents on education concerning the organization of methodical support on diagnostic bases is given. The results of elaboration of psychological and pedagogical researches on diagnosing in domestic and foreign pedagogy are presented (K. Ingenkamp, A. Belkin, V. Bondar, O. Bondarchuk, V. Galuzinsky, G. Yelnikova, S. Martynenko, M. Suntsov, Yu. Malovany, S. Sysoeva, V. Urusky, G. Tsekhmistrova, etc.). The classification of methods of diagnosing teachers (according to K. Starchenko) into three groups is given: 1) information-ascertaining (observations, conversations and interviews, questionnaires); 2) assessors (expert assessment, independent characteristics, self-assessment, filling in diagnostic cards); 3) productive (pedagogical analysis of the results of professional activity and testing). Based on the generalization of research by psychologists and teachers, the criteria for assessing the level of formation of competencies of teachers of preschool institutions are presented. Methodical recommendations on the use of diagnosing teachers as the main basis of methodical support of the educational process in preschool education are highlighted.

Key words: assessment criteria, diagnosis, diagnostic methods, individual approach, methodological support, targeting of methodological support.

Стаття надійшла до редакції: 03.03.2021

Прийнято до друку: 13.03.2021

ПСИХОЛОГІЯ І СОЦІОЛОГІЯ
У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.3612>
УДК 378.4.091:316.46:159.923

Саврасова-В'юн Т.О.

заступник директора з науково-педагогічної та соціально-гуманітарної роботи Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат психологічних наук
t.savrasova-viun@kubg.edu.ua

ORCID ID 0000-0001-5737-6189

ГОТОВНІСТЬ ДО ЛІДЕРСТВА ЯК ЧИННИК СТРЕСОСТІЙКОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті висвітлено актуальну проблему впливу готовності до лідерства на стресостійкість студентів. Мета дослідження полягає у вивченні залежності стресостійкості студентів від їх готовності до лідерства. Науковий розгляд проблеми проводився на базі Київського університету імені Бориса Грінченка, в якому брало участь 234 студента. У процесі реалізації дослідження визначено зміст, структуру стресостійкості, готовності до лідерства студентів, підбрано психодіагностичний інструментарій вивчення показників зазначених феноменів, проведено констатуючий етап експерименту, кореляційний, регресійний аналіз залежності рівня стресостійкості студентів від рівня готовності до лідерства. У результаті експерименту з'ясовано, що між рівнем стресостійкості студентів та їх готовністю до лідерства існує пряма залежність. Високий рівень стресостійкості мають студенти, які володіють розвинутою готовністю до лідерства. Отримані результати можуть допомогти у здійсненні освітнього процесу вищих закладів освіти з метою підвищення рівня стресостійкості молоді.

Ключові слова: стрес; стресостійкість; лідерство; готовність до лідерства; критерій; показник.

© Саврасова-В'юн Т. О., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Проблема стресостійкості особистості набуває все більшої актуальності у період змін, що викликані безперервним швидким збільшенням рівня нестабільності сучасного соціального, економічного, демографічного, особистісного життя людини. Особливо гостро реагують на такі трансформації студенти, як одна із вразливих груп населення. Саме студенти найчастіше піддаються інтелектуальним випробуванням, намагаються поєднувати навчання і роботу, формують моделі взаємовідносин із освітнім середовищем, визначають власні цінності, принципи, прилаштовуються до різних побутових умов життя, розвивають уміння визначати, регулювати свою життєву траєкторію, опановують професійні компетентності (Bland, Melton, Welle, Bigham, 2012). У зв'язку з насиченістю у житті студента різноманітних напрямів

діяльності збільшується кількість психічних навантажень, підвищується емоційна напруга, що може призвести до порушення нервових процесів, зниження рівня стресостійкості (Paul, Graf, 2011). Однак, на думку D. Kolzow, вирішити проблему розвитку стресостійкості студентів, стимулювати їх до саморозвитку, активізувати адаптаційні механізми організму студентів можливо за допомогою формування у них готовності до лідерства, яка допомагає проявити рішучість, впевненість у собі, емоційну стабільність, здатність до вербальної комунікації, асертивність, гнучкість тощо (Kolzow, 2014). Крім того, як зауважує I. Bergelson, готовність до лідерства надає можливість особистості демонструвати навички налагодження зв'язків із іншими, уміння управляти емоціями, мотивувати себе (Bergelson, 2012).

Вищезазначене зумовлює потребу більш детально розглянути проблему залежності стресостійкості студентів від готовності їх до лідерства, яка, у свою чергу, може виступити чинником досліджуваного феномена. У цьому і полягає актуальність обраної теми наукового пошуку.

Мета статті — проаналізувати сутність, характерні риси стресостійкості, готовності до лідерства студентів; довести, що готовність до лідерства є чинником стресостійкості студентів, від її рівня розвиненості залежить рівень стресостійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема стресу і стресостійкості є предметом наукових досліджень багатьох дослідників (Bamuhair, Farhan, Althubaiti, Agha, Rahman, Ibrahim, 2015; Bland, Melton, Welle, Bigham, 2012; Bera, 2016; Civitci, 2015; Essel & Owusu, 2017; Oken, Chamine & Wakeland, 2015; Selye, 1975 та інші).

Слід зазначити, що стрес Н. Selye розглядає як відчуття людини, що знаходиться під тиском (Selye, 1975). Стрес включає в себе інтерпретацію і реакцію на події. Позитивний стрес допомагає відповідати на виклики, залишатися зосередженим, енергійним; негативний стрес стає шкідливим для психіки, тіла, псує настрій, відносини, якість життя, є небезпечним для здоров'я людини. До найбільш поширених причин стресу у студентів є: високі нереальні очікування, традиційне освітнє середовище, відсутність толерантності у викладачів, академічний тиск, батьки, негативний світогляд, відсутність гнучкості тощо (Bera, 2016), відсутність відпочинку, проблеми з комп'ютером, незадовільні умови життя, страх, майбутні турботи (Essel, Owusu, 2017).

Серед основних способів реагування на стрес виокремлюють: соціальне залучення, мобілізацію, іммобілізацію (Bera, 2016). Проте, існує більш ефективний підхід до подолання стресу — розвиток стресостійкості особистості, яка виступає як здатність долати вплив значущих зовнішніх стресорів, коли організм досягає оптимально стабільного стану за допомогою витрат потенціалу (Oken, Chamine, Wakeland, 2015).

Для розвитку стресостійкості студентів запропоновано чимало заходів, а саме: систематичне залучення до фізичної активності, психічного розслаблення за допомогою фізичних вправ, уроків медитації, йоги, флешмобів, здорового харчування (Koschel, Young, Navalta, 2017), розвиток готовності до лідерства (Kolzow, 2014).

Проблему лідерства науковці (Avolio, Hannah, 2009; Єрастова, Черкасова, 2015; Kolzow, 2014; Zainab, 2011) розглядають як процес, завдяки якому індивід впливає на групу осіб задля досягнення спільної мети.

Однак, лідерство — це концепція, яка без готовності людини, як міри поточного стану знань, навичок, здібностей, впевненості, мотива-

ції щодо конкретної ситуації, області продуктивності, залишається на папері. Готовність до лідерства — підготовка лідера до того, щоб стати готовим лідером; це безперервний процес управління, мотивації когось (Zainab, 2011). Готовність до лідерства дозволяє особистості впливати на людей, які прагнуть розвитку у процесі досягнення загальних цілей, адже майбутній бажаний результат стимулює до швидкої, ефективної адаптації до змін (Єрастова, Черкасова, 2015), підвищуючи рівень стресостійкості особистості.

Отже, аналіз результатів досліджень різних науковців дозволив визначити сутність, основні характеристики стресостійкості студентів, з'ясувати специфіку готовності до лідерства, її природу та, враховуючи особливості впливу готовності до лідерства на інших, зосередити увагу на тому факті, що готовність до лідерства може виступати чинником розвитку стресостійкості студентів. Маємо можливість експериментально дослідити цей факт.

Методи дослідження. У процесі реалізації дослідження було підібрано психодіагностичний інструментарій вивчення показників стресостійкості, готовності до лідерства студентів, проведено кореляційний, регресійний аналіз залежності рівня стресостійкості студентів від рівня готовності до лідерства.

Для визначення рівня критеріїв (показників) стресостійкості студентів було застосовано такі методики дослідження: когнітивний критерій (показник — конфліктологічна компетентність) — методика «Оцінка рівня компетентності у вирішенні конфліктів»; мотиваційний критерій (показник — прагнення досягти життєву мету) — методика «Мотивація азарту»; емоційний критерій (показники — емоційна стабільність, тривожність, ставлення до себе) — методика «Шкала емоційної стабільності — нестабільності» Г. Айзенка, шкала реактивної та особистісної тривожності Спілбергера-Ханіна, методика «Самооцінка особистості»; діяльнісний критерій (показник — вміння адаптуватися) — шкала психологічного стресу RSM-25.

Критерії (показники) готовності до лідерства студентів досліджувалися наступними методиками: виконавчий критерій (показники — комунікативні уміння, здатність до лідерства) — тест комунікативних умінь Міхельсона, методика визначення комунікативних і організаційних схильностей; оцінний критерій (показники — толерантне ставлення до інших, емоційна рівновага) — опитувальник комунікативної толерантності В. Бойко, експрес-діагностика вивчення емоційної сфери особистості на основі теста Люшера; цільовий критерій (показники — прагнення досягти успіхів, усвідомлення значущості самоактуалізації) — методика «Мотивація до успіху», тест «Піраміда потреб А. Маслоу»;

особистісний критерій (показники — асертивність, здібності до саморозвитку) — методика «Асертивність особистості», анкета «Виявлення здібностей педагогів до саморозвитку».

Статистична обробка отриманих результатів опитування, порівняльний, кореляційний, регресійний аналіз рівнів розвитку складових стресостійкості, готовності до лідерства студентів здійснювалася за допомогою програми SPSS.

Вибірка учасників складалася з 234 студентів першого і другого курсів Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка, вік студентів 17-19 років. Дослідження було проведено 2020 року.

Результати дослідження. Аналіз результатів рівня розвитку стресостійкості студентів за когнітивним, мотиваційним, емоційним, діяльнісним критеріями надав можливість визначити високий, середній, низький рівні стресостійкості студентів.

У табл. 1 представлено, що стресостійкість студентів за когнітивним критерієм розвинена недостатньо. Більшість студентів мають середній рівень (68,4 %), п'ята частина (23,9 %) має високий рівень, із низьким рівнем розвитку 7,7 % респондентів. Отримані результати говорять про неповну проінформованість студентів щодо особливостей стресостійкості особистості.

Таблиця 1

Рівень стресостійкості студентів (у %)

Критерії стресостійкості студентів	Рівень критеріїв стресостійкості студентів (кількість у %)		
	Високий	Середній	Низький
Когнітивний	23,9	68,4	7,7
Мотиваційний	17,9	78,2	3,9
Емоційний	22,2	69,7	8,1
Діяльнісний	22,6	73,1	4,3
Стресостійкість	21,6	72,4	6,0

За мотиваційним критерієм стресостійкість студентів теж потребує значної уваги, адже більшість респондентів мають середній рівень (78,2 %), 17,9 % — високий рівень, решта студентів — низький рівень (3,9 %). Результати дослідження за мотиваційним критерієм вказують на нечітке уявлення студентів про власну життєву мету.

Дослідження стресостійкості за емоційним критерієм свідчать про середній рівень її розвитку. Більшість студентів (69,7 %) мають середній рівень, 22,2 % — високий рівень розвитку, 8,1 % досліджуваних перебувають на низькому рівні розвитку. Дані вказують на підвищений рівень у студентів тривожності, на порушення балансу емоційної стабільності.

Недостатньо розвинена стресостійкість студентів за діяльнісним критерієм. Адже 73,1 % досліджуваних мають середній рівень розвитку, 22,6 % володіють високим рівнем, 4,3 % — низький рівень. Результати дослідження вказують на потребу студентів у розвитку уміння адаптуватися до різних умов середовища.

У табл. 1 також виокремлено дані загального рівня розвитку стресостійкості студентів, де середній рівень мають 72,4 % студентів, високим рівнем володіють 21,6 % респондентів, 6,0 % — низький рівень розвитку. Отримані результати підтверджують факт, що питання стресостійкості

студентів дуже серйозне і потребує нагального вирішення.

Цінними є результати вивчення рівня готовності студентів до лідерства. Визначено, що за виконавчим критерієм (табл. 2) рівень готовності до лідерства у студентів є недостатнім, оскільки 64,5 % респондентів мають середній рівень, третина студентів (33,8 %) — високий рівень, 1,7 % володіють низьким рівнем. Це говорить про те, що студенти не всі мають розвинені комунікативні уміння, здатність до лідерства дана не кожному досліджуваному.

За оцінним критерієм готовність до лідерства студентів розвинена краще, ніж за попереднім критерієм. Високий рівень мають майже половина респондентів (45,3 %), середнім рівнем володіють 42,7 %, 12 % — низький рівень. Отримані результати свідчать про те, що студенти навчилися толерантно ставитися до інших, проте недостатньо розвинена емоційна рівновага не дозволяє повністю насолодитися позитивними емоціями у діяльності з іншими.

За цільовим критерієм готовність до лідерства студентів розвинена недостатньо. Більша частина досліджуваних 79,9 % мають середній рівень, високим рівнем володіють 17,1 %, 3 % студентів — низький рівень. Результати вказують на неусвідомлення респондентами значущості власної самоактуалізації, на низьке прагнення досягати успіхів.

Рівень готовності до лідерства студентів (у %)

Критерії готовності до лідерства студентів	Рівень критеріїв готовності до лідерства студентів (кількість у %)		
	Високий	Середній	Низький
Виконавчий	33,8	64,5	1,7
Оцінний	45,3	42,7	12,0
Цільовий	17,1	79,9	3,0
Особистісний	40,6	53,8	5,6
Готовність до лідерства	25,2	60,2	5,6

Недостатньо розвинена готовність до лідерства студентів і за особистісним критерієм. Високий рівень мають 40,6 %, середній — 53,8 %, низький — 5,6 %. Результати підтверджують необхідність розвитку особистісних якостей: асертивності, здібностей до саморозвитку.

Здійснений аналіз рівнів критеріїв (показників) готовності до лідерства студентів, дозволив визначити загальний рівень готовності до лідерства, який є недостатньо розвинений. Адже, 60,2 % досліджуваних мають середній рівень розвитку, 25,2 % володіють високим рівнем, 5,6 % студентів мають низький рівень. Отримані дані свідчать про доцільність більшого залучення студентів до різноманітних заходів освітнього середовища, спрямованих на підвищення рівня готовності до лідерства.

Встановлюючи зв'язок між рівнем стресостійкості та готовністю до лідерства студентів, як чинником стресостійкості, було використано

кореляційний аналіз (критерій χ^2). Аналіз результатів даних за критерієм χ^2 і коефіцієнтом рангової кореляції (ρ) виявив статистичний зв'язок між рівнем розвитку стресостійкості студентів і рівнем їх готовності до лідерства ($\rho < 0,01$) (Table 3).

Зокрема, виявлено, що існує залежність стресостійкості студентів від їх готовності до лідерства, оскільки високий рівень стресостійкості приматанний досліджуваним, які мають високий та середній рівень готовності до лідерства. Цей факт підтверджують 64,1 % студентів із високим рівнем і 35,9 % із середнім рівнем розвитку відповідно. Студенти, які мають середній рівень готовності до лідерства, майже всі 95,4 % володіють середнім рівнем стресостійкості, 4,6 % мають високий рівень відповідно. Досліджувані, які мають низький рівень готовності до лідерства, всі (100 %) володіють низьким рівнем стресостійкості.

Таблиця 3

Залежність рівня стресостійкості від рівня готовності до лідерства студентів

Готовність до лідерства студентів (у %)	Стресостійкість студентів (у %)		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Високий рівень	64,1*	35,9*	0*
Середній рівень	4,6*	95,4*	0*
Низький рівень	0*	0*	100*

Примітка: $\rho < 0,01$ *

Отримані результати вказують на те, що критерії стресостійкості студентів перебувають у прямій залежності від критеріїв готовності до лідерства.

Для підтвердження залежності рівня стресостійкості студентів від рівня їх готовності до лідерства, доведення факту, що готовність до лідерства є чинником стресостійкості студентів, було проведено регресійний аналіз. Залежною змінною у лінійній регресії визначено рівень стресостійкості студентів. До незалежної змінної було окреслено готовність до лідерства студентів.

Регресійний аналіз дозволив з'ясувати залежність стресостійкості від готовності до лідерства студентів. Результати аналізу показали, що коефіцієнт детермінації R складає 0,749 ($> 0,5$). Коефіцієнт R-квадрат становить 0,561, тобто регресійна модель описує 56,1 % випадків, коли готовність до лідерства впливає на стресостійкість студентів. Статистична значущість складає 0,001, це свідчить про те, що регресійна модель, побудована на основі даних респондентів, що потрапили у вибірку, справедлива для всієї генеральної сукупності в цілому. Рівняння для стре-

состійкості студентів представлено таким чином: у (стресостійкість студентів) = 0,611+0,690 (рівень готовності до лідерства) = 1,301. Таким чином, рівень стресостійкості залежить від рівня готовності до лідерства у 56,1 % випадків.

Висновки. Отже, представлено дослідження дозволило виявити особливості впливу готовності до лідерства на рівень стресостійкості студентів. Теоретичний аналіз наукових досліджень із проблем стресостійкості студентів сприяв визначенню цього явища, як здатності долати вплив значущих зовнішніх стресорів за допомогою витрат потенціалу. Серед основних критеріїв дослідження стресостійкості студентів визначено: когнітивний, мотиваційний, емоційний, діяльнісний. Стаття також містить характеристику готовності до лідерства студентів як стану мобілізації лідерського потенціалу, що забезпечує ефективне виконання певних дій, наявність відповідних потреб, мотивів, рівень прийняття відповідальності за свої вчинки. Визначено критерії

дослідження рівня готовності до лідерства: виконавчий, оцінний, цільовий, особистісний.

Реалізуючи основну мету статті, було з'ясовано, що стресостійкість та готовність до лідерства мають недостатні рівні розвитку, оскільки більша половина респондентів мають середній рівень розвитку зазначених феноменів. Встановлюючи зв'язок між рівнем стресостійкості студентів та їх готовністю до лідерства, було з'ясовано, що вищий рівень стресостійкості мають ті студенти, які володіють високим рівнем готовності до лідерства, і навпаки. Аналіз основних результатів дослідження дозволяє довести факт про те, що готовність до лідерства є чинником стресостійкості студентів, від її рівня залежить рівень стресостійкості здобувачів освіти.

Перспективи подальших досліджень. У подальшій роботі над виокремленою проблемою вважаємо за доцільне розробити програму розвитку готовності до лідерства студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ерастова А. В., Черкасова О.В. *Лидерство: учебное пособие*. Саранск, 2015. URL: <https://docplayer.com/42873796-Liderstvo-uchebnoe-posobie.html>.
2. Avolio B. J., Hannah S. T. *Leader Developmental*. Readiness Industrial and Organizational Psychology. 2009. no. 2(3). 284-287. doi:10.1111/j.1754-9434.2009.01150.x.
3. Bamuhaire S., Farhan A., Althubaiti A., Agha S., Rahman S., Ibrahim N. *Sources of Stress and Coping Strategies among Undergraduate Medical Students Enrolled in a Problem-Based Learning Curriculum*. Hindawi Publishing Corporation Journal of Biomedical Education. 2015. no. 1-8. doi:10.1155/2015/575139.
4. Bera N. *Towards Stress Management and Self-Care among School Students*. International Journal of Humanities & Social Science Studies. 2016. no. 3 (1). 157-164. URL: <http://oaji.net/articles/2016/1115-1470131933.pdf>
5. Bergelso I. *Effective Leadership and Leadership Readiness*. Personal training on the net 12. 2012. URL: <http://www.ptonthenet.com/articles/effective-leadership-and-leadership-readiness-3640>.
6. Bland H., Melton B., Welle P., Bigham L. *Stress Tolerance: New Challenges for the Millennial College Students*. College Student Journal. 2012. no. 46(2). 362-375. URL: <https://www.questia.com/library/journal/1G1-297135954/stress-tolerance-new-challenges-for-millennial-college>
7. Civitci A. *Perceived Stress and Life Satisfaction in College Students: Belonging and Extracurricular Participation as Moderators*. Procedia — Social and Behavioral Sciences. 2015. no. 205. 271-281. doi: 10.1016/j.sbspro.2015.09.077.
8. Essel G., Owusu P. «Causes of Students» Stress, its effects on their stress management by students, A case study at Seinajoki». Finland: University of Applied Science. 2017. URL: <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/124792/Thesis%20Document.pdf?sequence=1>.
9. Kolzow D. R. *Leading from within: Building Organizational Leadership Capacity*. 2014. URL: https://www.iedconline.org/clientuploads/Downloads/edrp/Leading_from_Within.pdf.
10. Koschel T. L., Young J. C., Navalta J. W. *Examining the Impact of a University-driven Exercise Programming Event on End-of-semester Stress in Students*. International journal of exercise science. 2017. no. 10(5). 754.-763. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5609663/>
11. Oken B. S., Chamine I., Wakeland W. *A systems approach to stress, stressors and resilience in humans*. Behavioural Brain Research. 2015. no. 282. 144-154. doi: 10.1016/j.bbr.2014.12.047.
12. Paul D. W., Graf H. M. *Effective Lifestyle Habits and Coping Strategies for Stress Tolerance among College Students*. American Journal of Health Education. 2011. no. 42 (2). 96-105. doi: 10.1080/19325037.2011.10599177.
13. Selye H. *Confusion and controversy in the stress field*. Journal of human stress.1975. no. 1(2). 37-44. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1235113>.
14. Zainab A. *Defining Leadership Readiness*. Journal of Management, Economics & Finance. 2011. no. 1(1). 91-95. URL: https://britishjournals.files.wordpress.com/2011/07/9_leadershipreadiness_ambreen_jmefissue1vol1.pdf.

REFERENCES

1. Erastova A. V., Cherkasova O.V. (2015) Liderstvo: uchebnoe posobie. [Leadership: study guide.] <https://docplayer.ru/42873796-Liderstvo-uchebnoe-posobie.html>. (in Russian).
2. Avolio B. J., Hannah S. T. (2009) Leader Developmental. *Readiness Industrial and Organizational Psychology*. no. 2(3). 284-287. doi:10.1111/j.1754-9434.2009.01150.x. (in English).
3. Bamuhair S., Farhan A., Althubaiti A., Agha S., Rahman S., Ibrahim N. (2015) Sources of Stress and Coping Strategies among Undergraduate Medical Students Enrolled in a Problem-Based Learning Curriculum. *Hindawi Publishing Corporation Journal of Biomedical Education*. no. 1-8. doi:10.1155/2015/575139. (in English).
4. Bera N. (2016) Towards Stress Management and Self-Care among School Students. *International Journal of Humanities & Social Science Studies*. no. 3 (1). 157-164. <http://oaji.net/articles/2016/1115-1470131933.pdf>. (in English).
5. Bergelso I. (2012) Effective Leadership and Leadership Readiness. *Personal training on the net* 12. <http://www.ptonthenet.com/articles/effective-leadership-and-leadership-readiness-3640>. (in English).
6. Bland H., Melton B., Welle P., Bigham L. (2012) Stress Tolerance: New Challenges for the Millennial College Students. *College Student Journal*. no. 46(2). 362-375. <https://www.questia.com/library/journal/1G1-297135954/stress-tolerance-new-challenges-for-millennial-college>. (in English).
7. Civitci A. (2015) Perceived Stress and Life Satisfaction in College Students: Belonging and Extracurricular Participation as Moderators. *Procedia — Social and Behavioral Sciences*. no. 205. 271-281, doi: 10.1016/j.sbspro.2015.09.077. (in English).
8. Essel G., Owusu P. (2017) «Causes of Students» Stress, its effects on their stress management by students, A case study at Seinajoki». Finland: University of Applied Science. 2017. <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/124792/Thesis%20Document.pdf?sequence=1>. (in English).
9. Kolzow D. R. (2014) Leading from within: Building Organizational Leadership Capacity. https://www.iedconline.org/clientuploads/Downloads/edrp/Leading_from_Within.pdf. (in English).
10. Koschel T. L., Young J. C., Navalta J. W. (2017) Examining the Impact of a University-driven Exercise Programming Event on End-of-semester Stress in Students. *International journal of exercise science*. no. 10(5). 754.-763. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5609663/>. (in English).
11. Oken B. S., Chamine I., Wakeland W. (2015) A systems approach to stress, stressors and resilience in humans. *Behavioural Brain Research*. no. 282. 144-154, doi: 10.1016/j.bbr.2014.12.047. (in English).
12. Paul D. W., Graf H. M. (2011) Effective Lifestyle Habits and Coping Strategies for Stress Tolerance among College Students. *American Journal of Health Education*. no. 42 (2). 96-105, doi: 10.1080/19325037.2011.10599177. (in English).
13. Selye H. (1975) Confusion and controversy in the stress field. *Journal of human stress*. no. 1(2). 37-44. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/1235113>. (in English).
14. Zainab A. (2011) Defining Leadership Readiness. *Journal of Management, Economics & Finance*. no. 1(1). 91-95. https://britishjournals.files.wordpress.com/2011/07/9_leadershipreadiness_ambreen_jmefissue1vol1.pdf. (in English).

Саврасова-Вьюн Т.А.

ГОТОВНОСТЬ К ЛИДЕРСТВУ КАК ПРИЧИНА СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье отражена актуальная проблема влияния готовности к лидерству на стрессоустойчивость студентов. Цель исследования состоит в изучении зависимости стрессоустойчивости студентов от их готовности к лидерству. Научное рассмотрение проблемы проводилось на базе Киевского университета имени Бориса Гринченко, в котором участвовало 234 студента. В процессе реализации исследования определено содержание, структуру стрессоустойчивости, готовности к лидерству студентов, подобран психодиагностический инструментарий изучения показателей указанных феноменов, проведен констатирующий этап эксперимента, корреляционный, регрессионный анализ зависимости уровня стрессоустойчивости студентов от уровня готовности к лидерству. В результате эксперимента установлено, что между уровнем стрессоустойчивости студентов и их готовностью к лидерству существует прямая зависимость. Высокий уровень стрессоустойчивости имеют студенты, обладающие развитой готовностью к лидерству. Полученные результаты могут помочь в осуществлении образовательного процесса высших учебных заведений с целью повышения уровня стрессоустойчивости молодежи.

Ключевые слова: стресс; стрессоустойчивость; лидерство; готовность к лидерству; критерий; показатель.

Savrasova-Viun T.

READINESS FOR LEADERSHIP AS A FACTOR IN STUDENTS' STRESS RESISTANCE

The article reflects the actual problem of the influence of readiness for leadership on students' stress resistance. The aim of the research is to study the dependence of students' stress resistance on their readiness for leadership. Scientific consideration of the problem was carried out on the basis of the Borys Grinchenko Kyiv University, which was attended by 234 students. In the process of implementing the research, the content, structure of stress resistance, readiness for leadership of students was determined, psychodiagnostic tools for studying the indicators of these phenomena were selected, the ascertaining stage of the experiment, correlation, regression analysis of the dependence of the level of stress resistance of students on the level of readiness for leadership was carried out. Stress resistance of students is presented as the ability to overcome the influence of external stressors with the help of potential expenditures. Among the criteria of students' stress resistance, the following are highlighted: cognitive, motivational, emotional, activity. Students' readiness for leadership is characterized as a state of mobilization of leadership potential, which ensures the effective implementation of certain actions, the presence of needs, motives, the level of taking responsibility for their actions. The readiness for leadership of students consists of the following criteria: executive, evaluative, target, personal. As a result of the experiment, it was found that stress resistance and readiness for leadership have insufficient levels of development, since more than half of the participants have an average level of development of the presented phenomena. It was also found that there is a direct relationship between the level of students' stress resistance and their readiness for leadership. Students with a developed readiness for leadership have a high level of stress resistance. The results obtained can help in the implementation of the educational process of higher educational institutions in order to increase the level of stress resistance of young people.

Keywords: stress; stress tolerance; leadership; readiness for leadership; criterion; index.

Стаття надійшла до редакції: 15.10.2021

Прийнято до друку: 21.10.2021

Сватенкова Т. І.

кандидат психологічних наук, доцент,
докторантка Прикарпатського Національного університету імені Василя Стефаника
tatianasvatenkova@gmail.com

ORCID id 0000-0002-4921-9033

**МОТИВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДЛІТКА
У ПЕРІОД ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

У статті розкрито особливості психосоціальної ситуації розвитку підлітків в умовах пандемічної кризи і обґрунтовано гостру необхідність вивчення її впливу на сфери життєдіяльності особистості на даному віковому етапі: емоційну, мотиваційну, поведінкову, міжособистісне спілкування, фізичний стан. Проаналізовано стан проблеми у міжнародному масштабі. Визначено роль і місце мотиваційного компонента у структурі потенціалу підлітка. Проведено ґрунтовне дослідження з використанням методики В.Е.Мільмана «Вивчення мотиваційної сфери особистості», анкетування батьків і вчителів, порівняльний аналіз успішності дітей до і під час дистанційного навчання. Розкрито фактори впливу на мотивацію підлітка та сфери, що зазнали найбільших змін у ситуації пандемічної кризи в Україні. У дослідженні прийняло участь 360 осіб 14-17 років із 10 різних шкіл Центральної, Північної та Західної України, 387 батьків відповідних дітей та 120 учителів відповідних шкіл. Опитування було добровільне, анонімне і з використанням Google form інструментів. Охарактеризовано емоційний та мотиваційний профілі особистості у структурі мотиваційного потенціалу підлітка. Показано зв'язок розвитку психологічного потенціалу підлітка з психосоціальною ситуацією, зокрема важливість відвідування підлітками школи. Розкрито особливості змін у емоційній, мотиваційній, поведінковій сферах, у сфері міжособистісного спілкування, фізичного стану. Відмічено зниження мотивації до навчальної діяльності, зменшення контактів з оточенням, інфантильність поведінки, що свідчить про поширення депресивних та кризових станів серед підлітків. Визначено сутність психологічного потенціалу підлітка. Охарактеризовано мотиваційний потенціал підлітків у навчальній діяльності як базовий у структурі психологічного потенціалу особистості, діагностовано мотиваційний та емоційний профілі особистості підлітка. Доведено залежність розвитку мотиваційного потенціалу підлітків у навчальній діяльності від особливостей психосоціальної ситуації, пов'язаної з карантинними заходами.

Ключові слова: мотиваційний потенціал особистості підлітків у навчальній діяльності; пандемічна криза; підлітки; психологічний потенціал особистості; сфери життєдіяльності підлітків (емоційна, мотиваційна, поведінкова, міжособистісне спілкування, фізичний стан).

© Сватенкова Т.І., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Соціально-психологічна ситуація в Україні перетерпіла суттєві зміни. Світова пандемія, жорсткі карантинні заходи, недостатнє інформування суспільства, стигматизація суспільної думки, високі ризики для здоров'я населення — все це створило нову психосоціалну реальність існування населення.

На тлі пандемії COVID-19 розвинулася безпрецедентна криза, яка торкнулася не лише охорони здоров'я, а й усіх сфер суспільного життя та видів діяльності, і особливо відчутно — в країнах, що розвиваються. Профілактичні заходи для уникнення зараження вірусом — соціальне дистанціювання та ізоляція, чинять значний вплив на суспільство (Duan and Zhu, 2020). Такі умови потребують пси-

хологічної, соціальної та нейробиологічної адаптації, адже психіка дітей і підлітків зазнає серйозних випробувань, до подолання яких суспільство виявилось не готовим. Як свідчать результати досліджень серед підлітків, значна частка осіб мала несприятливі переживання, зокрема, 66,7 % підлітків зазнали принаймні однієї психологічної травми та близько 50 % — більш ніж однієї. Найчастіше йшлося про хвороби батьків (24 %), фінансові труднощі (22 %), сімейні негаразди (18 %) та вживання батьками алкоголю (17 %) (Mendez et al., 2009; Benjet et al., 2010). Під час пандемії ці проблеми загострюються і набувають ще більшого масштабу. Загальновідомо також, що розвиток особистості у підлітковому віці відбувається у діяльності і спілкуванні, які в умовах

пандемічної кризи суттєво змінилися. Тому потрібні дослідження, які б допомогли з'ясувати особливості адаптації підлітків до нових умов.

Мета статті — розкрити особливості впливу психосоціальної ситуації на мотиваційний потенціал підлітка.

Аналіз проблеми. З огляду на те що майже всі діти у світі минулий рік у тій чи іншій формі провели в режимі ізоляції, новий аналіз ЮНІСЕФ, базований на даних проекту Оксфордського університету з відстеження заходів урядів у відповідь на поширення COVID-19 (COVID-19 Government Response Tracker), дає змогу виявити деякі з найбільш тривалих режимів ізоляції у світі.

«Беручи до уваги загальнонаціональні режими ізоляції й обмеження свободи пересування у зв'язку з пандемією, це був довгий рік для всіх нас, особливо для дітей, — заявила Виконавча директорка ЮНІСЕФ Генрієтта Фор. — Коли день за днем ви віддалені від своїх друзів і близьких і, можливо, перебуваєте вдома наодинці з тим, хто здійснює над вами насильство, наслідки можуть бути серйозними. Багато дітей відчувають самотність, тривогу, занепокоєння і страх за своє майбутнє. Ми повинні вийти з цієї пандемії, вдосконаливши підхід до охорони психічного здоров'я дітей і підлітків, і для цього потрібно приділити цій проблемі належну увагу» (UNICEF Ukraine 2021).

Пандемія заходить уже на другий рік, тож стає відчутнішим її вплив на психічне здоров'я і психосоціальний добробут дітей і молодих людей. Нещодавнє опитування молоді в межах проекту ЮНІСЕФ U-Report (U-Report, 2020), проведене в Латинській Америці і країнах Карибського басейну серед більш ніж 8 000 респондентів, засвідчило, що понад чверть молодих людей відчувають тривогу, а 15% — стан депресії.

Контекст, сучасний стан, поняття та методи. Очевидно, що такий стан проблеми і тотальність

її прояву вплинули на усі сфери життєдіяльності дитини. Так, анонімне добровільне опитування серед вчителів старших класів, проведене у 10 школах різних регіонів України (Прикарпаття, Центральний та Північний), виявило зниження активності учнів (360 осіб 14-17 років) на 40% (присутність на заняттях, готовність вчитися і приймати участь в освітніх заходах), суттєво знизилася успішність (на 35%) за період дистанційного навчання.

Анонімне опитування батьків цих учнів проводилося у формі анкети з питаннями змішаного типу. Питання стосувалися наступних сфер життя підлітків: емоційної, мотиваційної, поведінкової, міжособистісного спілкування, фізичного стану. Із отриманих відповідей ми сформуваємо групи понять, які характеризують кожен сферу через прояв протилежних характеристик даної сфери, а саме:

Емоційна сфера: Агресія — Доброзичливість; Тривога — Спокій; Відчуття страху — Безпеки; Пригніченість — Піднесення.

Мотиваційна сфера: Прогрес — Регрес; Інтерес — Байдужість; Досягнення успіху — Уникнення невдач; Загальна навчальна активність — Вибірковість у навчальній діяльності.

Поведінкова сфера: Покращення сімейних стосунків — Погіршення сімейних стосунків; Самостійність — Інфантильність, залежність; Розвиток особистості — Стагнація.

Міжособистісне спілкування: Дистанційне (переважно) — Особистісне; Активність — Пасивність.

Фізичний стан: Покращення — Погіршення — Без змін.

Отримані дані щодо характеристик вищезазначених сфер життєдіяльності підлітків ми узагальнили у таблицях. Проаналізуємо їх більш детально.

Таблиця 1.

Характеристики емоційної сфери підлітків

	Тривога	Спокій	Агресія	Доброзичливість	Страх	Безпека	Пригніченість	Піднесення
Σ	300	60	210	150	320	40	185	175
%	84	16	58	42	89	11	52	48

Результати опитування батьків свідчать, що у емоційній сфері підлітків превалюють відчуття

страху (у 89% респондентів), тривоги (у 84%), агресії (58%), пригніченості (52%).

Таблиця 2.

Характеристики мотиваційної сфери підлітків

	Прогрес	Регрес	Інтерес	Байдужість	Досягнення успіху	Уникнення невдач	Загальна активність	Вибірковість
Σ	103	257	115	245	110	250	130	230
%	29	71	32	68	31	69	36	64

Прогрес у мотиваційній сфері своїх дітей батьки вбачають у підвищенні балів по навчальним предметам, активне бажання оволодіти новими знаннями і навичками, читання книг і перегляд розвиваючих відео. Регрес, навпаки, показує зниження балів по навчальним предметам, небажання читати, вчитися і пізнавати щось нове. Поняття інтересу виражає зацікавленість темами учбових завдань, спілкування на освітню тематику, визначеність із професією і напрямом подальшого навчання. Байдужість вказує до втрати інтересу до навчання, власного розвитку і невизначеність у майбутньому. Мотивація досягнення успіху вказує на активне

оволодіння дитиною знаннями і активні дії щодо досягнення високих результатів у навчанні. Уникнення невдач, навпаки, свідчить про апатію до власної успішності у навчальній діяльності, дії, спрямовані на отримання «позитивного» балу. Загальна активність означає однаково старанне ставлення до виконання усіх домашніх завдань, а вибірковість — тільки до певних предметів. Отримані дані вказують на значну перевагу у підлітків регресу у навчанні у порівнянні з прогресом (71% проти 29), байдужості у порівнянні з інтересом (68% проти 32%), уникнення невдач у порівнянні з досягненням успіху (69% проти 31%).

Таблиця 3.

Характеристики поведінкової сфери підлітків

	Покращення стосунків	Погіршення стосунків	Самостійність	Інфантильність	Розвиток	Стагнація
Σ	197	163	162	198	80	180
%	55	45	45	55	22	78

У поведінковій сфері у період карантину батьки надають перевагу якості стосунків у сім'ї. Саме тому першою характеристикою покращення стосунків у сім'ї є збільшення кількості різних видів спільної діяльності батьків і дітей, підвищення розуміння, покращення якості спілкування, тощо. Це зазначає 55% респондентів. Погіршення означає відсторонення, відчуження дитини від батьків, замкненість і часті сварки (45%). Поняття самостійності означає самостійне виконання учбових завдань і домашніх обов'язків, інфантильність — залежність від бать-

ківського контролю та допомоги як у навчанні, так і у повсякденних справах (45% і 55% відповідно). Розвиток вказує на активні дії щодо розвитку власної особистості: читання книг, оволодіння новими навичками, спорт, хобі та ін. Стагнація вказує на наявність прокрастинації та лінощів у дитини, небажання розвиватися, задоволення тим, що є, відсутність життєвих перспектив і дієвої спрямованості на їх досягнення. Дані, отримані щодо цих характеристик, засвідчують значне превалювання стагнації у поведінковій сфері підлітків у порівнянні з розвитком (78% проти 22%).

Таблиця 4.

Характеристики міжособистісного спілкування підлітків

	Дистанційне	Особисте	Активне	Пасивне
Σ	234	126	288	72
%	65	35	80	20

У сфері міжособистісного спілкування «дистанційне» батьки визначали як таке, що здійснюється за допомогою індивідуальних засобів зв'язку та за допомогою інтернет ресурсів, а особисте — коли спілкування дитини проходило особисто з друзями та однолітками. Активність спілкування визначається кількістю активного вербального спілкування особисто і невербаль-

ного — дистанційно. Пасивне спілкування означає передачу інформації за допомогою текстових повідомлень, відео та аудіо файлів. Результати дослідження свідчать, що у сфері міжособистісного спілкування підлітки надають перевагу активному спілкуванню (80%) у дистанційному режимі (65%). Активне особисте спілкування, на нашу думку, досягло критичної межі (33%).

Таблиця 5.

Характеристики фізичного стану підлітків

	Покращився	Погіршився	Не змінився
Σ	77	170	103
%	22	48	30

Результати опитування вказують на значне погіршення фізичного стану респондентів (48%), що разом із попередніми результатами (переважання негативних емоційних станів, суттєве зниження мотивації, зменшення контактів з оточенням, інфантильністю поведінки) може свідчити про поширення негативних станів у підлітків, загальну тенденцію поширення депресивних та кризових станів.

Аналіз змісту та обговорення. Сьогодні бракує досліджень щодо впливу пандемії на психічний стан, мотивацію та психологічний потенціал дітей та підлітків. Тривалий карантин, страх перед інфікуванням, розчарування та нудьга, брак контактів з однолітками та вчителями, недостатній особистий простір удома та втрата близьких людей спричиняють серйозні психологічні наслідки для дітей та підлітків (Wang et al., 2020). G. Sprang and M. Silman (2013) порівнювали симптоми посттравматичного стресового розладу (ПТСР) у батьків і дітей, які перебувають на карантині, та групи контролю, які не зазнали таких обмежень. У представників першої групи симптоми ПТСР виникали частіше (28 проти 17 %). Тривалий період карантину та накладення обмежень на свободу дій є чинниками ризику серйозного психологічного впливу (Brooks et al., 2020). Тривале перебування в ізоляції та безробіття підвищують ризик збільшення споживання батьками алкоголю та інших психоактивних речовин, жорстокого поводження з партнерами та дітьми, сімейних суперечок і сексуального насильства (Wang et al., 2020).

Російський дослідник Г. Зараковський визначає психологічний потенціал особистості як систему її психологічних властивостей, що зумовлює можливість успішної життєдіяльності в різних сферах життя. Властивостями особистості, з яких формується психологічний потенціал, є: загальна активність, мотиваційна установка на досягнення; спрямованість; здібності; регуляторні якості (Зараковський, 1998).

На нашу думку, психологічний потенціал особистості не обмежується ресурсами людини, що перебувають у латентному стані, а є більш широким утворенням. Л.С. Виготський вказує, що «все внутрішнє у вищих формах було зовнішнім» і власне «кожна вища психічна функція проходить через зовнішню стадію розвитку, тому що функція є першочергово соціальною». При цьому основою успішності засвоєння зовнішніх форм поведінки є власна активність індивіда та необхідність практичного застосування набутої функції у життєдіяльності (Виготський, 2005). Таким чином, розкриття потенціалу особистості залежить від активності особистості (самореалізації потенційних ресурсів та можливостей) та соціального оточення, яке може підтримати, а може

відштовхнути конкретну активність людини, забезпечити можливості для практичної реалізації потенціалу або не забезпечити.

У нашому дослідженні нас особливо зацікавив мотиваційний потенціал підлітків у навчальній діяльності як базовий у психологічному потенціалі особистості. Актуальність дослідження зумовлює необхідність отримання базових знань і навичок для опанування майбутньої професії, що не можливе без активного успішного засвоєння навчальної програми. Саме тому, окрім вище зазначених опитувань і анкетування, ми провели діагностику мотиваційної структури особистості за В.Е.Мільманом (Мільман В.Е., 1990). Методика дозволяє діагностувати мотиваційний (МП) і емоційний (ЕП) профілі особистості. Участь у дослідженні була добровільною та анонімною.

Мотиваційний профіль особистості характеризується наступними парами (типами) характеристик:

- Прогресивний тип — характеризується помітним перевищенням рівня розвиваючих мотивів над рівнем мотивів підтримуючих. Даний тип переважає у осіб, що досягли успіху в роботі чи навчанні. Так само характерний для особистості з соціально спрямованою позицією.
- Регресивний тип — протилежний прогресивному і характерний перевищенням загального рівня підтримуючих мотивів над розвиваючими мотивами. Часто зустрічається серед школярів з низькою успішністю.
- Імпульсивний тип — найбільш характерний для школярів і студентів. Відображає значну диференціацію і, можливо, конфронтацію різних мотиваційних факторів всередині загальної структури особистості.
- Експресивний тип — у цьому типі відбивається певна вибіркова диференціація мотиваційних чинників окремо по групах підтримуючих і розвиваючих мотивів. Названий так в зв'язку з тим, що виявляє певну кореляцію з експресивним типом акцентуації особистості (за Л.А. Гройсманом), тобто з прагненням суб'єкта до підвищення рівня самоствердження.
- Сплющений — відображає недостатню диференційованість мотиваційної ієрархії особистості, її бідність. Найчастіше зустрічається у школярів, особливо — з низькою успішністю. Помітна тенденція його зменшення з віком.

За результатами опитування маємо наступні типи прояву мотиваційного профілю особистості серед учасників, яке ми відобразили у таблиці 6.

Типи прояву мотиваційного профілю підлітків

	Прогресивний	Регресивний	Імпульсивний	Експресивний підтримуючий	Експресивний розвиваючий	Спрощений
Учасники	40	320	240	30	40	50
%	11	89	67	8	11	14

Узагальнені дані у таблиці 6. Свідчать про значне превалювання у підлітків регресивного (89%) та імпульсивного (67%) типів проявів мотиваційного профілю особистості.

Емоційний профіль особистості виражений наступними типами характеристик:

Стенічний тип — відображає прагнення суб'єкта до активних, діяльнісних емоційних переживань і стійку, конструктивну, керовану позицію у важких ситуаціях.

Астенічний тип — відображає схильність суб'єкта до гомеостатичного комфорту, емоційним переживанням гедоністичного типу, а також невміння керувати собою у важких ситуаціях, дратівливість, схильність до прояву різного роду захисних механізмів.

Змішаний стенічний тип — характеризується стенічністю фрустраційної поведінки і астенічністю емоційних проявів. Показує певну різноспрямованість всередині емоційної сфери. Найбільш характерний для молоді. Корелює з характеристиками «імпульсивного» мотиваційного профілю.

Змішаний астенічний тип — характеризується стенічною емоційністю і одночасно астенічною фрустраційною поведінкою. Зустрічається зрідка. Характерний для п'ятикласників: вони емоційно вольові, але ще не навчилися управляти собою у важких ситуаціях.

Результати дослідження емоційного профілю особистості підлітка ми представили у таблиці 7.

Таблиця 7.

Типи прояву емоційного профілю особистості підлітка

	Стенічний	Астенічний	Змішаний стенічний	Змішаний астенічний
Σ	60	184	81	35
%	17	51	22	10

Якщо проаналізувати отримані дані, то маємо переважачі типи мотиваційного профілю «регресивний» та «імпульсивний». У емоційному профілі переважає астенічний тип переживань емоцій та фрустраційних станів (51%). Очевидно, що більшість учасників дослідження у мотиваційній сфері керуються мотивами гедоністичного типу, спрямовані на діяльність, що забезпечує загальні життєві потреби, не спрямовані у бік розвитку і освіти, уникають активної діяльності та самостійних рішень. Характер мотиваційних проявів є імпульсивним, керованим швидкоплинними емоціями, часто не конструктивний, залежить від настрою, мотиви діяльності часто конфронтують між собою. Якщо порівняти дані результати із результатами успішності, навчальної активності та спостереження батьків, маємо невтішну картину. Усі методи дослідження підтверджують суттєві зміни у мотивації до навчання у бік зниження інтересу, зниження успішності, зменшення зацікавленості і не бажання розвиватися у більшості респондентів. Це корелює із імпульсивним характером мотивації та прийняття рішень. Разом з переважаючим типом емо-

ційного профілю «астенічний» можна говорити про наявність емоційного виснаження, високої тривожності. Порівнявши показники фізичного стану підлітків, емоційної сфери та емоційного профілю мотиваційної структури особистості, є підстави констатувати у більшості респондентів наявність ознак астенічного синдрому.

Астенічний синдром — патологічний стан, виражений слабкістю, зниженням працездатності, емоційними перепадами (Кожина Г.М., 2020). Астенічний синдром проявляється фізичною й психічною стомлюваністю, що виникає вже після незначних навантажень. Молодим людям важко зосередитися і тому вони погано запам'ятовують. З'являється емоційна нестриманість, лабільність, підвищення чутливості до звуків, світлу, кольору. Сповільнюється темп мислення, молоді люди відчують труднощі під час розв'язання складних інтелектуальних задач.

Висновки. Дистанційне навчання не може дати відчуття згуртованості, а для дітей і підлітків відчуття приналежності до групи є важливим. Діти ходять до школи не лише для того, щоб

навчатись — вони ще спілкуються, взаємодіють з іншими, зустрічаються з труднощами і викликами. З іншими дітьми вони набувають соціальних компетенцій. Це важливий досвід, що відбувається поміж уроками у різних видах виховної діяльності.

Результати дослідження показали, що тривала суспільна психосоціальна депривація разом із загрозою державного рівня негативно впливає на важливі сфери розвитку підлітків, а саме:

- в емоційній сфері переважають тривожність, відчуття страху, агресії, пригніченості;

- у поведінковій сфері, не дивлячись на певне покращення стосунків у сім'ї, поширена інфантильність, залежність, небажання розвиватися;
- мотивація до навчання знижена, наявні переважно байдужість, мотивація уникнення невдач, навчальна вибірковість;
- мотиваційний профіль структури особистості має яскраво виражену регресивну тенденцію вкупі із імпульсивністю;
- емоційний профіль особистості показав переважання астеничного типу емоційних та фрустраційних переживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Benjet, C., Borges, G., Méndez, E. et al. *Eight-year incidence of psychiatric disorders and service use from adolescence to early adulthood: longitudinal follow-up of the Mexican Adolescent Mental Health Survey*. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 25, 163–173 (2016). <https://doi.org/10.1007/s00787-015-0721-5>
2. *COVID-19 GOVERNMENT RESPONSE TRACKER 2020* <https://www.bsg.ox.ac.uk/research/research-projects/covid-19-government-response-tracker>
3. Ginny Sprang, Miriam Silman. *Posttraumatic stress disorder in parents and youth after health-related disasters*. *Disaster Med Public Health Prep.* 2013 Feb;7(1):105-10. doi: 0.1017/dmp.2013.22.
4. Li Duan, Gang Zhu. *Psychological interventions for people affected by the COVID-19 epidemic* *Lancet Psychiatry* (2020) Apr; 7(4):300-302. doi: 10.1016/S2215-0366(20)30073-0. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32085840/>
5. Samantha K Brooks, Rebecca K Webster, Louise E Smith, Lisa Woodland, Simon Wessely, Neil Greenberg, et al. *The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence*. *The Lancet Journal*. VOLUME 395, ISSUE 10227, P912-920, MARCH 14, 2020
6. *The impact of COVID-19 on the mental health of adolescents and youth* <https://www.unicef.org/lac/en/impact-covid-19-mental-health-adolescents-and-youth>
7. *UNICEF Ukraine 2021* <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/least-1-7-children-and-young-people-has-lived-under-stay-home-policies-most-last>
8. Wang Y, Zhang D, Du G et al. *Remdesivir in adults with severe COVID-19: a randomised, double-blind, placebo-controlled, multicentre trial*. *Lancet* 2020, Apr 29. Doi: 10.1016/S0140-6736(20)31022-9.
9. Выготский Л.С. (2005). *Психология развития человека*. М.: Изд-во Смысл; Эксмо, 1136 с.
10. Заракowski Г.М. (1998). *Психологический потенциал индивида и популяции* (Г.М. Заракowski, Г.Б. Степанова). *Человек*. №3. С. 50-59.
11. Кожина Г.М. (2020). Астеничний синдром // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/>
12. Мильман В. Е. (1990). *Метод вивчення мотиваційної сфери особистості*. Практикум з психодіагностики. Психодіагностика мотивації і саморегуляції. М., С.23-43.

Сватенкова Т. И.

МОТИВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ПОДРОСТКА В ПЕРИОД ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье раскрыты особенности психосоциальной ситуации развития подростков в условиях пандемической кризиса и обоснованно острою необходимость изучения ее влияния на сферы жизнедеятельности личности на данном возрастном этапе: эмоциональную, мотивационную, поведенческую, межличностное общение, физическое состояние. Цель статьи — раскрыть особенности влияния психосоциальной ситуации на мотивационный потенциал подростка. Проанализировано состояние проблемы в международном масштабе. Определены роль и место мотивационного компонента в структуре потенциала подростка. Проведено детальное исследование с использованием методики В.Е.Мильмана «Изучение мотивационной сферы личности», анкетирование родителей и учителей, сравнительный анализ успеваемости детей до и во время дистанционного обучения. Раскрыты факторы влияния на мотивацию подростка и сферы, претерпевших наибольшие изменения в ситуации пандемической кризиса в Украине. В исследовании приняло участие 360 человек 14-17 лет 10 различных школ Центральной, Северной и Западной Украины, 387 родителей соответствующих детей и 120 учителей соответствующих школ. Опрос был добровольный, анонимный и с использованием Google form инструментов. Охарактеризованы эмоциональный и мотивационный профили

личности в структуре мотивационного потенциала подростка. Показана связь развития психологического потенциала подростка с психосоциальной ситуацией, в частности важность посещения детьми школы. Раскрыты особенности изменений в эмоциональной, мотивационной, поведенческой сферах, в сфере межличностного общения, физического состояния. Отмечено снижение мотивации к учебной деятельности, уменьшение контактов с окружающими, инфантильность поведения, свидетельствует о распространении депрессивных и кризисных состояний среди подростков. Определена сущность психологического потенциала подростка. Охарактеризованы мотивационный потенциал подростков в учебной деятельности как базовый в структуре психологического потенциала личности, диагностирован мотивационный и эмоциональный профили личности подростка. Доказана зависимость развития мотивационного потенциала подростков в учебной деятельности от особенностей психосоциальной ситуации, связанной с карантинными мероприятиями.

Ключевые слова: мотивационный потенциал личности подростков в учебной деятельности; пандемическая кризис; подростки; психологический потенциал личности; сферы жизнедеятельности подростков (эмоциональная, мотивационная, поведенческая, межличностное общение, физическое состояние).

Svatenkova T. Iv.

MOTIVATIVE POTENTIAL OF A TEENAGEER DURING DISTANCE LEARNING

Given that almost all children in the world spent some time in solitary confinement last year, a new UNICEF analysis based on the Oxford University project to track government action in response to the spread of COVID-19 (COVID-19 Government Response Tracker), allows to detect some of the longest isolation modes in the world. 139 million children worldwide, including children living in countries such as Paraguay, Peru and Nigeria, have been required to comply with mandatory national isolation regulations for at least nine months from 11 March 2020, when COVID -19 was identified as a pandemic. This meant that they mostly had to stay at home. Another 193 million children lived under the recommended national isolation regimes during the same period.

The article reveals the peculiarities of the psychosocial situation in the adolescents` development in the pandemic crisis context and the reasonably acute need to study its impact on the spheres of an individual`s life at this age stage: emotional, motivational, behavioral, interpersonal communication, physical condition. The article`s purpose is to reveal the features of the psychosocial situation influence on the motivational potential of a teenager. The state of the problem on an international scale is analyzed. The role and place of the motivational component in the structure of a teenager`s potential have been determined. A detailed study was carried out using the methodology of V.E. Milman "Studying the motivational sphere of personality", parents and teachers` questionnaires, a comparative children progress analysis before and during distance learning. The influence factors on the motivation of a teenager and the sphere that have undergone the greatest changes in the situation of the pandemic crisis in Ukraine are revealed. The study involved 360 people aged 14-17, 10 different schools in Central, Northern and Western Ukraine, 387 parents of the respective children and 120 teachers of the respective schools. The survey was voluntary, anonymous and using Google form tools.

We used to think that adolescents have a high behavioral ability. The nervous processes speed and constant communication help them to quickly adapt to new environmental conditions. They have a high psychological potential compared to adults. But the pandemic situation and numerous studies have shown that the potential is not sufficiently addressed. Many adolescents have experienced quarantine restrictions and distance learning. During a pandemic, children are considered potential virus carriers, and for parents they are often the reason for working from home. However, children suffer the most from quarantine psychologically, because their lives have completely changed. The mental load for all family members is extremely high, but above all — for children. All these and many other factors have created a dangerous social psychosocial deprivation situation for children, where mental health, social adaptation, development and the child`s personality psychological potential realization are endangered.

The emotional and motivational profiles of the personality in the adolescent`s motivational potential structure are characterized. The relationship between the development of the teenager`s psychological potential and the psychosocial situation is shown, in particular the importance of school attendance by children. The features of changes in the emotional, motivational, behavioral spheres, in the sphere of interpersonal communication, physical condition are revealed. A decrease in motivation for learning activity, a decrease in contacts with others, an infantilism of behavior is noted, indicating the spread of depressive and crisis states among adolescents. The essence of the psychological potential of a teenager has been determined. The motivational potential of adolescents in educational activity is characterized as basic in the structure of the psychological potential of the personality, the motivational and emotional profiles of the adolescent`s personality are diagnosed. The dependence of the development of the motivational potential of adolescents in educational activities on the characteristics of the psychosocial situation associated with quarantine measures has been proved.

The pandemic and quarantine have shaken the basic security sense, because we have to deal with a new situation that is uncontrollable. Due to age, adolescents are more vulnerable and sensitive to such challenges than adults. Therefore, it is important how adults react to quarantine, how they cope with the situation. Adolescents and parents are very interdependent. Adolescents also feel confused in this situation, may feel aggression.

In addition, adolescents need their own world, where there is communication with peers, games, their own rules, trends. Game is one of the ways to cope with stress, to work out complex experiences. It is difficult to be fully in this world in long-term isolation, although it is necessary.

When an adolescent is in school live or attends a group, he feels the framework and rules that help him adjust to the learning process, to organize himself. When learning is online, the holistic perception of the situation is lost, it becomes fragmentary. After all, an adolescent not only perceives and remembers information and reproduces it, he lives and feels it. The online format does not allow for this and the knowledge is not so well remembered.

Distance learning cannot give a sense of cohesion, and for adolescents a belonging to a group sense is important. Adolescents go to school not only to learn — they also communicate, interact with others, face difficulties and challenges. They acquire social competencies with other adolescents. This is an important experience that occurs between lessons in different types of educational activities.

The study results showed that prolonged psychosocial deprivation together with the state level threat has a negative impact on adolescent`s important areas development, namely:

- anxiety, fear feelings, aggression, depression is dominated in the emotional sphere;*
- despite some improvement in family relations, in the behavioral sphere widespread infantilism, dependence, unwillingness to develop;*
- motivation to learn is reduced, there is mostly indifference, motivation to avoid failure, educational selectivity;*
- personality structure motivational profile has a pronounced regressive tendency coupled with impulsivity;*
- the personality`s emotional profile showed the emotional asthenic type predominance and frustrating experiences.*

Social, emotional intelligence is needed for adolescent`s development. Prolonged quarantine and isolation take up space for the development, these skills` maintenance and training. This is, for example, the ability to ask for help or provide it to those who need it. It is formed in a live relationship, not online. Therefore, long-term isolation can affect the adolescents` construction the model of relationships with society in later adult life.

Keywords: *the motivational potential of the personality of adolescents in educational activities; pandemic crisis; adolescents; psychological potential of the personality; spheres of life of adolescents (emotional, motivational, behavioral, interpersonal communication, physical condition).*

Стаття надішла до редакції: 12.09.2021р.

Прийнято до друку: 18.09.2021р.

Соловйова Л.І.

старший науковий співробітник,
Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук,
soloviova.liudmyla@gmail.com

ORCID iD 0000-0003-3584-9779

**РЕГУЛЯТИВНИЙ КОМПОНЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ У СКЛАДІ КРИТЕРІЇВ
КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ ГОТОВНОСТІ ДИТИНИ ДО ШКІЛЬНОГО ЖИТТЯ**

У статті розглянуто проблему готовності дитини до школи в умовах сучасних освітніх змін. Представлено праці науковців, в яких визначено роль довільної регуляції поведінки дитини-дошкільника у формуванні її готовності до школи. Проаналізовано пропонувані ними методики вивчення розвитку у дітей здатності до довільної регуляції, націлені на дослідження вміння дітей підпорядкувати своїх дій словесній інструкції, зразку, правилу гри; на виявлення рівня розвитку довільної уваги і сприймання, здатності до цілеспрямованого пошуку рішення; на встановлення можливості дошкільників зосереджуватися на меті, активно досягати значимих цілей, долати труднощі. Наголошено на тому, що кращі результати розвитку довільної регуляції поведінки діти демонструють під час діагностики, організованої у формі сюжетно-рольової гри, гри з правилами або ігрового завдання. Виокремлено регулятивний компонент діяльності як критерій комплексної оцінки готовності дитини до шкільного життя. Розкрито сутність поняття та визначено показники його прояву у дитячій діяльності.

Ключові слова: дитина старшого дошкільного віку; довільна поведінка; дошкільна зрілість; регуляція.

© Соловйова Л.І., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. В історії розвитку кожної людини дошкільний період її життя відіграє значущу роль. Він є унікальним та неповторним часом набуття дитиною індивідуального досвіду взаємодії з оточуючими людьми і світом, закладання фундаменту загальнолюдських здібностей та розвитку особистісних надбань (пізнавальних, комунікативних, мовленнєвих, емоційно-вольових, творчих), оволодіння специфічно дитячими видами діяльності. Дошкільне дитинство є самоцінним, про що наголошено в оновленому Базовому компоненті дошкільної освіти (2020), незалежно від шкільного навчання, яке очікує на дитину в майбутньому. Відтак, готовність дитини до шкільного життя визначається рівнем дошкільної (а не шкільної) зрілості, як станом високого ступеня розвитку якостей та процесів, формування вікових новоутворень, для яких дошкільний вік є сензитивним.

Однією з ознак дошкільної зрілості старшого дошкільника визначають його здатність до довільної регуляції діяльності: підпорядкування своїх дій задуму, правилу гри чи вимогам завдання, можливості зосереджуватися на меті, активно шукати рішення, долати відволікаючі фактори та досягати значимої цілі. В умовах

систематичного навчання у школі сформоване у дитини-дошкільника на відповідному віковому рівні вміння керувати своїми рухами, емоціями, діями та поведінкою в цілому є вагомим чинником її успішної адаптації до шкільного життя, набуття нового соціального статусу школяра та оволодіння навчальною діяльністю. У зв'язку з цим вбачаємо актуальним вивчення регулятивного компоненту діяльності у складі критеріїв комплексної оцінки готовності дитини до шкільного життя в умовах реформування української школи.

Мета статті — представити динаміку сучасних уявлень про психологічну готовність дитини до шкільного життя та регулятивний компонент діяльності як один з критеріїв її комплексної оцінки.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема готовності дитини до навчання у школі з середини ХХ століття була предметом наукового аналізу закордонних та вітчизняних дослідників, проте не втратила своєї актуальності і до сьогодні потребує комплексного психологічного вивчення.

У США та країнах Європи питання готовності дітей до школи розглядали у своїх працях D. Adkins; A. Anastasi, 1982, 2007; B. Andrey; J. Simon

& R. Zazzo, 1955; B. Ballif; L. Bender, 1938; R. Brandt; H. Breuer, 1986; J. Bruner; U. Bronfenbrenner; M. Cut; R. Epstein; G. Gettser, 1936; D. Goslin; Gredler, 1992; B. Hallok; K. Hirsch; J. McV. Hunt & Kirk, 1974; F. Ilg & L. Eims; I. Jansky; J. Jirasek, 1970, 1978; P. Kees, 1983; A. Kern, 1954; K. Kugler; W. Langford; Mabry, 1995; D. McCarthy, 1972, 1988-89; D. Ozubel; R. Rubin, 1974; I. Shvantsara, 1978; D. Stipek, 2009; Stoner, 1995; C. Strebel, 1957; Yu. Syerd, 1982; F. Tyler; M. Tuulik, 1982; S. Urbina, 2007; M. Voiffen, 1986; M. Weuffen, 1986; G. Witzack, 1986 та ін.

Серед російських психологів феномен психологічної готовності до шкільного навчання досліджували Н. Белопольська, 2008; М. Бітянова, 2000; Л. Божович, 1968; 1972; О. Бугріменко, 1989, 1994; О. Венгер, 1981; 1985, 1988, 1989; 1994; Л. Венгер, 1994, 2012; Л. Виготський, 1982; М. Гінзбург, 1996; Н. Гуткіна, 1996, 2000; І. Дубровіна, 1995; Д. Ельконін, 1981, 1988, 1989; А. Зак, 1987; О. Запорожець, 1972; 1977; Я. Коломинський, 1999; М. Костікова, 1985, 1987; М. Котова, 1975; Г. Кравцов, 1987; О. Кравцова, 1987, 1991; О. Леонт'єв, 1948; Т. Марцинківська, 1997; Т. Нежнова, 1988; Р. Овчарова, 1996; Є. Панько, 1999; І. Пахомова, 1996; К. Поливанова, 1989; Н. Салміна, 1988; Л. Славіна, 1972; О. Смирнова, 1985; Д. Солдатов, 2001; О. Сушкова, 1989; У. Ульєнкова, 1983, 1990; О. Філіпова, 1981; В. Холмовська, 1978; Л. Цеханська, 1978; Л. Ясюкова, 1999; 2006 та ін.

В Україні дослідженням психологічної готовності дітей до школи, створенням й упорядкуванням діагностичного інструментарію її оцінки займалися такі науковці: Б. Андрієвський, 2010; О. Байер, 2002; Ю. Гільбух, 2004; Н. Головань, 1993, 1999; О. Главник, 2003; 2004; Т. Гончаренко, 2003; О. Дедов, 2014; Т. Ілляшенко, 2001; О. Кепканова, 2003; Л. Кондратенко, 2004; Т. Кондратенко, 1986; С. Коробко, 2004; 2006; В. Котирло, 1977, 1986; Т. Косма, 1956; С. Кулачківська, 1977; 2003; 2010; С. Ладивір, 1986, 1998; 2003, 2010; І. Любарська, 2011; К. Максименко, 2003; С. Максименко, 2003; А. Обухівська, 2001; Т. Піроженко, 1998; 2003; 2018; О. Проскура, 1998; О. Сироватко, 2002; Н. Стадненко, 2001; А. Фурман, 1993; Н. Чуб, 2007 та ін. Сьогодні розробка питань готовності дитини старшого дошкільного віку до навчання в умовах реформування української школи здійснюється в лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України під науковим керівництвом Т. Піроженко. Заявлена у статті проблема розглядається у межах наукової теми лабораторії (№ 0121U107587; 2021-2023 рр.).

Виклад основного матеріалу. Проблема готовності дитини до школи за словами класика дитячої психології О. Запорожця є «багато-

гранною і потребує комплексних психологічних, фізіологічних і морфологічних досліджень різних сторін вікового розвитку у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості» (Запорожець О., 1977, с. 6).

Психологічну готовність дитини до шкільного життя науковці визнають багатокомпонентним утворенням. Залежно від підходів, в межах яких досліджувався цей феномен, визначали провідні складники, серед яких : особистісний — соціальний (комунікативний), мотиваційний, емоційний; розумовий (інтелектуальний); вольовий. Підготовка дітей до шкільного навчання велася з урахуванням вимог, які висувалися, в першу чергу, школою до учнів першого класу, визначаючи таким чином рівень шкільної зрілості дитини.

Серед значущих показників психологічної готовності дитини до школи вчені виокремлювали сформованість в неї вмінь, пов'язаних із розвитком вольової сфери особистості (Л. Божович, 1968; О. Венгер, 1981, 1989; Н. Гуткіна, 1996, 2000; І. Дубровіна, 1995; Д. Ельконін, 1981, 1988; О. Запорожець, 1977; В. Котирло, 1977, 1986; Т. Косма, 1956; О. Кравцова, 1987, 1991; О. Проскура, 1998; Н. Салміна 1988 та ін.).

Українська психологиня Т. Косма однією з перших науковців відзначала важливість для шкільної готовності «формування в дітей уміння керувати своєю поведінкою: правильно сидіти і уважно слухати завдання і пояснення вчителя, акуратно, точно, своєчасно і самостійно їх виконувати» (Косма Т., 1956, с. 15).

У комплексному дослідженні психологічної готовності дітей до школи, проведеному під керівництвом В. Котирло, у якості складового компонента вчені виділяли вольову готовність (Завтра в школу, 1977). Її зміст складають: довільні дії (передусім дії за попередньою словесною інструкцією), довільні психічні процеси (сприймання, мислення, запам'ятання, відтворення та ін.), а також така за структурою діяльність і поведінка, в якій усвідомлюються мотиви й мета, мобілізуються зусилля. В основі цього, на думку В. Котирло, має лежати достатньо високий ступінь вольового розвитку дітей напередодні школи, за якого вони виявляють здатність спрямовувати свою психічну активність та керувати собою, виходячи з вимог конкретного завдання й діяльності в цілому, правил поведінки, моральних норм, доступних їй вікові. Вона виявляється при досягненні важливих для дитини цілей у грі, в процесі різних видів діяльності, у спілкуванні з людьми. Для визначення рівня довільної регуляції поведінки дітей науковці пропонують використовувати дані спостережень різних форм дитячої діяльності та взаємин, а також результати виконання ними ряду ігор-завдань (Кондратенко Т.Д.,

Котырло В.К., Ладивір С.А., 1986, с. 39–42). У першому завданні «Кружечки» визначають вміння дітей слухати і утримувати в пам'яті словесну інструкцію, будувати свої дії згідно з цією інструкцією. Друге завдання «Візерунок» спрямоване на виявлення вміння аналізувати зразок, встановлювати принцип побудови ряду на основі виділення його елементів. В ігровому завданні, побудованому на основі сюжетної картинки «Знайди хто і де заховався?» в дітей виявляють рівень розвитку довільної уваги і сприймання, здатності до цілеспрямованого пошуку рішення. Наступна гра «Блюдец» має на меті визначити рівень розвитку цілеспрямованості, активності досягнення мети та подолання труднощів.

У працях, присвячених вивченню передумов, необхідних для оволодіння дітьми навчальною діяльністю, Д. Ельконін і його співробітники окреслили параметри актуального рівня розвитку довільної регуляції старшого дошкільника, на яких базується навчання в першому класі школи. Серед них: вміння дітей свідомо підпорядковувати свої дії правилу, яке узагальнено визначає спосіб дії; вміння орієнтуватися на задану систему вимог; вміння уважно слухати того, хто говорить і точно виконувати завдання, подані в усній формі; вміння самостійно виконувати необхідне завдання за наочним зразком (Диагностика учебной деятельности..., 1981; Особенности психического развития ..., 1988). За допомогою розроблених методик визначення сформованості передумов оволодіння навчальною діяльністю, зокрема, методики «Візерунок» Л. Цеханської (1978), методики «Графічний диктант» Д. Ельконіна (1988), методики «Малювання за крапками» чи «Зразок і правило» О. Венгера (1981, 1989) тощо, можливо встановити в дитини рівень розвитку довільної регуляції напередодні початку її шкільного життя.

Називаючи гру «школою довільної поведінки», Д. Ельконін наголошував на необхідності діагностувати у дітей під час переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку рівень сформованості, поряд із іншими структурними компонентами ігрової діяльності, такі показники: співвіднесення ролі і правила, рівень підпорядкування відкритому правилу гри, розвиток самоконтролю (Диагностика учебной деятельности ..., 1981). У рольовій грі, за словами Д. Ельконіна, в дитини формується сам механізм управління своєю поведінкою, механізм підпорядкування правилам, який потім у 6-7 років проявляється у іграх з правилами, не пов'язаних з роллю, а також у інших специфічно дитячих видах діяльності (Ельконін Д., 2007).

Науковцями неодноразово доведено виняткову роль ігрової мотивації у прояві дитиною довільної регуляції своїх дій, здатність саме в грі демонструвати найвищий рівень розвитку довіль-

ної поведінки, який показує потенціальні можливості її довільних проявів у інших видах дитячої діяльності (Гуткина Н., 1996; Запорожець О., 1948; Ельконін Д. 1965; Котырло В., 1971; Кулачківська С., 1973; Мануйленко З., 1948; Леонтьев О., 1948; Циркун Н., 1991; Губарева О., 2005). Зважаючи на цей факт, дитячі психологи пропонують визначити готовність дитини до школи і, зокрема, розвиток довільної регуляції, безпосередньо в грі: сюжетно-рольовій, іграх з правилами, під час виконання ігрових завдань (Бітянова М., 2000; Гуткина Н., 1988, 1990, 1991; Кондратенко Т., Котырло В., Ладивір С., 1986; Кравцова О., 1991, Кулачківська С., Піроженко Т., Соловійова Л., 2003 та ін.).

Важливим для нас є теоретичне положення, сформульоване Л. Венгером за результатами проведених під його керівництвом досліджень готовності дітей до школи. Воно ґрунтується на діяльнісному підході до вивчення психіки — визнанні першості діяльності дитини у формуванні її психологічних властивостей (Ельконін Д., 1960; Леонтьев О. 1983 та ін.). Провідною діяльністю дошкільного віку є гра, а молодшого шкільного — навчання. Науковець наголошував на тому, що у дитини-дошкільника не може бути «шкільних» якостей у їх чистому вигляді, оскільки вони, як і будь-які психічні процеси, формуються в ході тієї діяльності, для якої вони необхідні — для навчальної діяльності, і, отже, не можуть бути сформовані без порушень специфічних умов і діяльності, характерних для дошкільного віку. Виходячи з цього Л. Венгер зазначав, що психологічна готовність до школи полягає не в тому, що у дитини виявляються сформованими самі «шкільні» якості, а у тому, що вона оволодіває передумовами для наступного їх засвоєння. «Бути готовим до школи вже сьогодні — не значить вміти читати, писати і рахувати. Бути готовим до школи — значить бути готовим усьому цьому навчитися» — стверджував дослідник (Венгер Л.А., Марцинковская Т.Д., Венгер А.Л., 1994).

Саме ці передумови у вигляді вікових новоутворень, психологічних досягнень розвитку сприяють оволодінню дитиною наступною, навчальною діяльністю та закладаються в надрах провідної для дошкільника, ігрової діяльності (Бітянова М., 2000; Губарева О., 2005; Гуткина Н., 1996, 2000; Ельконін Д., 1978; Кулачківська С., 2010; Ладивір С., 2003, 2010; Леонтьев О., 1983; Піроженко Т., 2018 та ін.). Готовність старшого дошкільника до школи передбачає високий рівень психічного розвитку дитини, тобто повноцінну дошкільну зрілість, без якої початок шкільного життя для першокласника буде пов'язаний з труднощами.

Прогресивні освітні зміни, що відбуваються сьогодні в Україні, потребують перегляду й онов-

лення системи оцінювання психологічної готовності дитини до шкільного життя з позицій компетентнісного та цілісного підходу до оцінки досягнень дитини, набутих протягом дошкільного періоду. Успішність входження дитини у шкільне життя та можливість навчатися й розвиватися в межах сучасної школи забезпечуватимуть набуті протягом дошкільного дитинства компетентності, які «вказують на можливість активно проявляти особистісні надбання в різних самостійних та організованих за підтримки дорослого видах діяльності» (Методичні рекомендації ..., 2021, с. 1). Компетентності формуються в процесі набуття досвіду у базових (основних) видах діяльності дітей дошкільного віку та характеризуються через сформовані наскрізні вміння, для розвитку яких першочерговими у дошкільників визначають розвинену здатність самостійного мислення на основі образних і словесно-логічних понять, розвиненість емоцій та здатність керувати своєю поведінкою (Методичні рекомендації ..., 2021, с. 2, 3–4).

Компетентність, як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти (2021), відображає систему взаємопов'язаних компонентів фізичного, психічного, соціального, духовного розвитку особистості дитини: — емоційно-ціннісного ставлення; — сформованості знань; — здатності та навичок до активного, творчого впровадження набутого досвіду, тобто до регуляції досягнень, поведінки, діяльності (Базовий компонент..., 2021, с. 4). Вважаємо, що сучасна комплексна оцінка готовності дитини до шкільного життя має характеризувати рівень сформованості саме цієї системи компонентів особистісного розвитку, які разом забезпечують набуття дошкільником ключових компетентностей.

У нашому дослідженні критерій, що характеризує можливість дитини активно реалізувати набутий досвід у діяльності, керувати своєю поведінкою, визначатиметься через такий змістовний компонент діяльності як регулятивний. Психологічну сутність терміну «регулятивний компонент діяльності» науковці вбачають у якісному рівні здійснення значущої діяльності (Голубева Е., 1986); пов'язують із процесом оптимізації усіх необхідних компонентів діяльності, відповідальних за її адекватність, економічність, ефективність та результативність (Кузьменко Г., 2013); характеризують такими особистісними проявами як акуратність, відповідальність, організованість та здатність доводити справу до кінця (Темняткина О., 2015). Регулювання в широкому розумінні, за К. Платоновим, означає «приведення чогось у відповідність із чимось зовні по відношенню до нього заданого» (Платонов К., 1986, с. 236). Зміст поняття «регуляція» розкривається зазвичай через саморегуляцію як свідому актив-

ність суб'єкта в напрямку корекції (гальмуванні чи активізації) людиною своїх рухів, дій, психічних станів, поведінки, особистісного саморозвитку на основі внутрішніх стандартів (Bandura A., 2000; Конопкин О., 2005; Максименко С., 2006, Рубінштейн С., 1999 та ін.). Регулювання є процес, що зумовлює напрям дій і способи їх виконання. Механізм свідомої регуляції ґрунтується на здатності керувати своєю психічною діяльністю і поведінкою — спрямовувати свої дії згідно з поставленим завданням чи вимогою, підпорядковувати їх конкретним цілям. У своїй подальшій роботі, при необхідності схарактеризувати поведінку дитини в процесі досягнення мети діяльності, поняття регуляція, управління, керування, будемо використовувати як синоніми.

Показниками прояву регулятивного компоненту діяльності дитини старшого дошкільного віку вважатимемо наступні досягнення у сфері вольового розвитку її особистості: — вміння виконувати дії за зразком; — вміння виконувати дії за словесною інструкцією (дотримуватися правил гри та взаємин, власного задуму); — вміння виявляти цілеспрямованість, активність у досягненні мети, готовність долати труднощі. Означені показники мають свої характерні прояви у кожній зі специфічно дитячих видів діяльності, організованих дітьми самостійно та за підтримки дорослого: ігровий, комунікативний, мовленнєвий, здоров'язбережувальний, господарчо-побутовий, мистецько-творчий, пізнавально-дослідницький. Комплексна оцінка готовності дитини до шкільного життя відобразить результати вивчення поряд із регулятивним таких змістових компонентів її діяльності як емоційно-ціннісного, пізнавального, творчого та ін., які разом створюватимуть реальну картину стану розвитку особистісних надбань дитини, основи сформованих ключових компетентностей старших дошкільників — «бази для збагачення та поглиблення змісту освіти у початковій та середній школі» (Базовий компонент..., 2021, с. 5).

Висновки. Цінність виділення та вивчення регулятивного компонента діяльності у структурі критеріїв психологічної готовності дитини до шкільного життя в сучасних умовах реформування системи освіти обумовлено значенням розвитку довільної регуляції старшого дошкільника у становленні дошкільної зрілості маляти, забезпеченні формування його компетентностей та наскрізних життєвих вмінь на навичок, сприянні успішній адаптації першокласника до нового соціального осередку — школи. У перспективі плануємо взяти участь у розробці методичного інструментарію комплексної оцінки готовності дитини шостого та сьомого років життя до школи в умовах оновленої української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Базовий компонент дошкільної освіти / під наук. керівн. д-ра психол. наук, проф., чл.-кор. НАПН України Піроженко Т.О.; авт. кол.: Байер О.М., Безсонова О.К., Брежнева О.Г., Гавриш Н.В., Загородня Л.П., Косенчук О.Г., Корнеева О.Л., Лисенко Г.М., Левінець Н.В., Машовець М.А., Мордоус І.О., Нерянова С.І., Піроженко Т.О., Половіна О.А., Рейпольська О.Д., Шевчук А.С.* Київ : Видавництво, 2021. 37 с.
2. Венгер Л.А., Марцинковская Т.Д., Венгер А.Л. *Готов ли ваш ребёнок к школе?* Москва : Знание, 1994. 192 с.
3. *Диагностика учебной деятельности и интеллектуального развития детей / под ред. Д.Б. Ельконина и А.Л. Венгера.* Москва : НИИОПП, 1981. 157 с.
4. *Завтра в школу.* За заг. ред. В.К. Котырло. Київ : Рад. шк. 1977. 127 с.
5. Кондратенко Т.Д., Котырло В.К., Ладывир С.А. *Обучение старших дошкольников.* Киев : Рад. шк., 1986. 152 с.
6. Косма Т. *Про деякі психологічні передумови готовності дитини до навчання у школі.* Дошкільне виховання. 1956. № 12. С. 15–20.
7. *Методичні рекомендації до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти).* Київ. 2021. 58 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>. (дата звернення 23.03.2021).
8. *Особенности психического развития детей 6-7-летнего возраста / под ред. Д.Б. Ельконина и А.Л. Венгера.*; Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. Москва: Педагогика, 1988. 136 с.: ил. (Педагогическая наука — реформе школы).
9. Pirozhenko T., Soroka I. (2018). *Tendency and Dynamics of Communicative-Speech Development of a Preschool Age Child.* Psycholinguistics : [collection of scientific works State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhorii Skovoroda»]. Pereyaslav-Khmelnytskyi: FOP Dombrovska Ya. M. 24(1). P. 289–303. DOI: 10.31470/2309-1797-2018-24-1.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic Component of Preschool Education]. (2021). Pid nauk. kerivn. d-ra psykhol. nauk, prof., chl.-kor. NAPN Ukrainy Pirozhenko T.O.; avt. kol.: Baiier O.M., Bezsonova O.K., Brezhnieva O.H., Havrysh N.V., Zahorodnia L.P., Kosenchuk O.H., Kornieieva O.L., Lysenko H.M., Levinets N.V., Mashovets M.A., Mordous I.O., Nerianova S.I., Pirozhenko T.O., Polovina O.A., Reipolska O.D., Shevchuk A.S, Kyiv: Vydavnytstvo. 37 p. (in Ukrainian).
2. Venger L.A., Marcinkovskaja T.D., Venger A.L. (1994). Gotov li vash rebjonok k shkole? [Is your child ready for school?]. Moskva : Znanie. 192 s. (in Russian).
3. Diagnostika uchebnoj dejatel'nosti i intellektual'nogo razvitija detej [Diagnostics of educational activity and intellectual development of children]. (1981). D.B. El'konin, A.L. Venger (Eds.). Moskva : NIIOPP. 1981. 157 s. (in Russian).
4. Zavtra v shkolu [Tomorrow to school]. (1977). V.K. Kotyrlo (Ed.). Kyiv : Rad. shk. 127 s. (in Ukrainian).
5. Kondratenko T.D., Kotyrlo V.K., Ladyvir S.A. (1977). Obuchenie starshih doshkol'nikov [Teaching older preschoolers]. Kyiv : Rad. shk. 127 s. (in Russian).
6. Kosma T. (1956). Pro dejaki psykhologhichni peredumovy ghotovnosti dytyny do navchannja u shkoli [About some psychological preconditions of readiness of the child for study at school]. Doshkiljne vykhovannja — Preschool education , 12, 15–20. (in Ukrainian).
7. Metodychni rekomendaciji do Bazovogho komponenta doshkiljnoji osvity (Derzhavnogho standartu doshkiljnoji osvity) [Methodical recommendations to the Basic component of preschool education (State standard of preschool education)]. (2021). Kyiv. 58 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/605/0be/86b/6050be86b4f68482865820.pdf>. (date of receipt on 23/03/2021). (in Ukrainian).
8. Osobennosti psihicheskogo razvitija detej 6-7-letnego vozrasta [Features of the mental development of children 6-7 years of age]. (1988). D.B. El'konin, A.L. Venger (Eds.); Nauch.-issled. in-t obshhej i pedagogicheskij psihologii Akad. ped. nauk SSSR. Moskva : Pedagogika. 136 s.: il. (Pedagogicheskaja nauka — reforme shkoly). (in Russian).
9. Pirozhenko T., Soroka I. (2018). Tendency and Dynamics of Communicative-Speech Development of a Preschool Age Child. *Psycholinguistics* : [collection of scientific works State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi state pedagogical university named after Hryhorii Skovoroda»]. Pereyaslav-Khmelnytskyi: FOP Dombrovska Ya. M. 24(1). P. 289–303. DOI: 10.31470/2309-1797-2018-24-1. (in English).

Соловьёва Л.И.

РЕГУЛЯТИВНЫЙ КОМПОНЕНТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СОСТАВЕ КРИТЕРИЕВ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ ГОТОВНОСТИ РЕБЁНКА К ШКОЛЬНОЙ ЖИЗНИ

В статье рассмотрена проблема готовности ребенка к школе в условиях современных образовательных изменений. Представлены работы учёных, в которых определена роль произвольной регуляции поведения ребенка-дошкольника в формировании его готовности к школе. Проанализированы предлагаемые ими методики изучения развития у детей способности к произвольной регуляции, направленные на исследование умения детей подчинять своих действия словесной инструкции, образцу, правилу игры; на выявление уровня развития произвольного внимания и восприятия, способности к целенаправленному поиску решения, на установление возможности дошкольников сосредотачиваться на цели, активно достигать значимых целей, преодолевать трудности. Отмечено, что лучшие результаты развития произвольной регуляции поведения дети демонстрируют во время диагностики, организованной в форме сюжетно-ролевой игры, игры с правилами или игрового задания. Выделен регулятивный компонент деятельности как критерий комплексной оценки готовности ребенка к школьной жизни. Раскрыта сущность понятия и определены показатели его проявления в детской деятельности.

Ключевые слова: дошкольная зрелость; произвольное поведение; ребёнок старшего дошкольного возраста; регуляция.

Soloviova L.

REGULATORY COMPONENT OF ACTIVITY WITHIN THE CRITERIA OF COMPREHENSIVE ASSESSMENT OF A CHILD'S READINESS FOR SCHOOL LIFE

The article considers the problem of a child's readiness for school in the conditions of modern educational changes. Works of scientists are presented, in which the role of arbitrary regulation of the behavior of a preschool child in the formation of readiness for school is determined. Methods of studying the development of children's ability to arbitrary regulation proposed by psychologists are analyzed. They determine the ability of children to subordinate their actions to verbal instructions, patterns, rules of the game and build these actions accordingly; identify the level of development of voluntary attention and perception, the ability to purposefully find a solution; establish opportunities for preschoolers to focus on goals, actively achieve meaningful goals, overcome difficulties. It is emphasized that the best results of the development of arbitrary regulation of behavior children demonstrate during the diagnosis, organized in the form of story-role play, play with rules or game task. Regulatory component of activity is singled out as criterion of comprehensive assessment of child's readiness for school life. Essence of the concept is revealed and indicators of its manifestation in children's activity are determined. The mechanism of conscious regulation is based on the ability to control psychical activities and behavior — to direct actions in accordance with the task or requirement, to subordinate them to specific goals. The regulatory component of the activity as a criterion of the child's readiness for school life characterizes the child's ability to actively implement the acquired experience in the activity, to manage behavior. Following achievements in the volitional sphere will be considered as indicators of manifestation of a regulatory component of activity of the child of senior preschool age: — ability to perform actions according to the sample; — ability to perform actions according to the verbal instructions (follow rules of the game and relationships, your own design); — ability to show purposefulness, activity in achieving the goal, willingness to overcome difficulties. These indicators have their characteristic manifestations in each of the specific children's activities, organized by children independently and with the support of an adult: play, communication, speech, health, household, artistic and creative, cognitive and research. It is noted, that a comprehensive assessment of child's readiness for school life will reflect the results of studying regulatory, emotional, cognitive, creative content components of activities, which together will create a real picture of the child's personal development, bases of the formed key competencies of senior preschoolers.

Keywords: arbitrary behavior, child of the senior preschool age; preschool maturity; regulation.

Стаття надійшла до редакції: 06.06.2021р.

Прийнято до друку: 16.06.2021р.

Цюман Т.П.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології особистості та соціальних практик
Київського університету імені Бориса Грінченка
t.tsiuman@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0002-2363-938X

Нагула О.Л.,

експерт Всеукраїнської благодійної організації
«Український фонд “Благополуччя дітей”»,
практикуючий психолог, кандидат психологічних наук
psysferakiev@gmail.com

ORCID iD 0000-0003-0195-022X

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК
БЕЗПЕЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ДИТИНИ (НА ПРИКЛАДІ ОНЛАЙН КУРСУ
ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ «Я ВМІЮ СЕБЕ ЗАХИСТИТИ»)**

У статті обґрунтовано авторську концепцію формування навичок безпечної поведінки дитини. Розкрито психологічний зміст п'яти правил безпечної поведінки, заснованих на функціонуванні механізмів психіки дитини. Висвітлено та обґрунтовано складові, змістове наповнення та особливості використання онлайн курсу “Я вмію себе захистити” для роботи з дітьми з формування навичок безпечної поведінки. Зазначено, що формат онлайн взаємодії потребує від педагогів специфічної підготовки до занять, зокрема до конструювання освітнього онлайн простору, умов співпраці з дітьми та вибору онлайн інструментів. Окреслено, що онлайн взаємодія базується на додатковому стимулюванні активності усіх задіяних у процес опанування теоретичними знаннями та практичними навичками безпечної поведінки.

Ключові слова: формування навичок безпечної поведінки, психологічний зміст правил безпечної поведінки, онлайн заняття, структура онлайн курсу “Я вмію себе захистити”.

© Цюман Т., Нагула О., 2021

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021

Вступ. Сьогодні використання онлайн формату у освітньому просторі стає поширеним явищем. Різноманітність сучасних інструментів онлайн освіти з одного боку покращують віртуальну діалогічність, а з іншого значно змінюють усталені позиції педагога та дитини, як то активність та ініціативність у процесі роботи, самостійне планування власної роботи, відповідальність за якість виконання завдань та опанування новими формами особистісної рефлексії.

Із вимушеним переходом освіти із офлайн у онлайн формат не варто залишати поза увагою і важливу складову навчально-виховного процесу, а саме психопрофілактичну, просвітницьку діяльність. Особливо гостро це питання стоїть коли мова йде про теми, які стосуються особистої безпеки, культури безпеки дітей, їхньої ризикованої поведінки та небезпечних для їх життя ситуацій. Тому залишається актуальним питання напо-

внення психопрофілактичної, просвітницької діяльності програмами роботи з дітьми у онлайн форматі.

Важливість продовжувати роботу з формування в дитини навичок безпечної поведінки в онлайн форматі, окреслює нагальну потребу у відповідних методичних розробках і науково обґрунтованих сучасних підходах щодо формування у дітей такого рівня особистісної готовності та соціальної компетентності аби бути убезпеченими від ризикованих ситуацій.

Мета статті — розкрити специфіку формування навичок безпечної поведінки дитини на прикладі онлайн курсу для роботи з дітьми “Я вмію себе захистити”.

Завдання статті:

- представити авторську концепцію формування у дітей навичок безпечної поведінки;
- розкрити психологічний зміст правил безпечної поведінки;

— окреслити структуру, зміст та особливості використання онлайн курсу “Я вмію себе захистити” для роботи з дітьми.

Аналіз сучасних досліджень. Формування навичок безпечної поведінки дитини у всіх сферах її життєдіяльності дало значний поштовх для активізації наукових розвідок у питаннях безпеки особистості, культури безпеки дитини. Представники різних наукових шкіл та напрямків (І. Бех, О. Кононко, Л. Гураш, Р. Мойсеєнко, С. Проскурін, Т. Хромцова, Б. Шерман, Л. Яковенко) розглядають проблему безпеки дітей та їх життєдіяльності, як необхідну складову соціального розвитку та життєвої компетентності, спрямованих на збереження життя і благополуччя.

У наукових працях П. Анохіна, В. Артем'єва, А. Вейса, М. Журова, Є. Ільїна, В. Криводерева, В. Лефтерова, І. Мар'єнко, І. Павлова, О. Тімченко, Д. Узнадзе, Д. Уотсона увага приділяється розумінню процесу формування безпечної поведінки людини. Дослідники констатують, що це активний педагогічний процес, спрямований на поступову побудову системи свідомих дій і вчинків особистості, що забезпечують оптимальний рівень захищеності у всіх сферах життєдіяльності [1]. Разом з тим, у дослідженнях С. Гвоздій, В. Горашук, А. Попкова, О. Пуляк, Л. Сидорчук, Є. Чернишова також ставиться акцент на необхідності та важливості формування безпечної поведінки не лише під час уроків, а й в позаурочній діяльності [1]. Зауважимо, що характер, тематика та особливості процесу взаємодії з дітьми потребують активного пошуку нових дієвих форм співпраці, особливо в час коли традиційні підходи до організації роботи замінюються з офлайн на онлайн. Водночас, робота з дітьми в онлайн форматі значно відрізняється від звичної класно-урочної форми. Такий формат потребує від педагогів певних ІТ — компетентностей, сформованого в їхній уяві образу віртуального класу, що вимагає іншого конструювання освітнього простору, умов співпраці та розуміння, що онлайн формат потребує більшого стимулювання активності усіх задіяних у процес опанування вміннями та навичками.

Виклад основного матеріалу. Процес формування навичок безпечної поведінки дитини ми розглядаємо через призму п'яти основних векторів безпеки особистості дитини: захист та відстоювання власної автономії; збереження тілесної незалежності; підсилення психологічної опірності тиску зовнішніх загроз; розвиток спроможності визначати межі безпечної взаємодії; стимулювання до пошуку допомоги та захисту. Кожен особистісний вектор безпеки дитини — це важливі орієнтири фізичного, психологічного та соціального комфорту [4], які визначають її персональне благополуччя в майбутньому.

Авторська концепція формування навичок безпечної поведінки полягає у вивченні з дітьми п'яти правил безпечної поведінки. Правила безпечної поведінки — це квінтесенція наукового психологічного осмислення механізмів формування безпеки особистості, як реакція на соціальні проблеми, що можуть завдати шкоди здоров'ю дитини, її психологічному розвитку та соціальній адаптації.

Створюючи правила безпечної поведінки для дітей 14–18 років нами було враховано: 1) специфіку проблеми безпеки особистості, як то внутрішнє переживання почуття захищеності, яке відображає ступінь комфортного існування та відсутність зовнішніх загроз; 2) причини, через які діти втрачають здатність почуватись у безпеці; 3) вікові особливості розвитку та життєвого досвіду дітей.

Розглянемо змістове наповнення кожного правила з позиції психологічної науки та практики.

У першому правилі “Брудний дотик не для мене” акцент зроблено на психологічних особливостях дотику, як важливої складової життя людини, яка допомагає контактувати зі світом та один з одним. У психологічному словнику за редакцією Н. Побірченко дотик розглядається, як один із основних видів відчуття та джерело різноманітної і життєво важливої для людини інформації [2]. Дотик дає можливість через органи відчуттів диференціювати безпека-небезпека, комфортно-дискомфортно, приємно-неприємно, прийнятно-неприйнятно. Інформація, яка надходить через органи відчуттів допомагає деталізувати дотик як особливу мову спілкування. Водночас дотик сигналізує про бажану чи небажану інформацію, тим самим впливаючи на емоційну сферу дитини, її самопочуття, настрої та взаємостосунки. Різноманітні тактильні відчуття, що передає дотик для особистості дитини виступають ретранслятором складної системи ставлень у межах “свій-чужий”, “допустимий-недопустимий”. Складність у диференціації дотику як важливої складової взаємостосунків між людьми обумовила вибір специфічного словотворення “брудний дотик”, де “брудний” має ознаку складного спектру негативних почуттів, дискомфорту відчуттів, отриманих та пережитих у контакті з іншою людиною.

Друге правило “Мое тіло — моя цінність” стосується системи уявлень про власне тіло, його значущість для особистості у процесі самоприйняття. Особистісне ставлення до тіла, його розмірів, форм, привабливості слугують найважливішим джерелом формування ставлення до власного Я, а для дитини, як відомо, відправною точкою в освоєнні навколишнього світу, незалежно від віку, стає, передусім, її власне тіло. Тому розмови з дітьми про тіло є не лише трендом сучасності, а й базовою складовою культури

безпеки, а також важливим способом допомогти їм справитись із різноманітними ризиками, які можуть чатувати на їхнє тіло: спокуси, цікавість, різноманітні пропозиції скористатись тілом, як товаром.

Третє правило “Непристойний секрет — моя зона ризику” покликане допомогти дітям диференціювати складну систему меж утаємничення інформації, розкриття якої може докорінно змінити і самоставлення і взаємостосунки загалом. Діти у 14–18 років мають достатньо секретів, які можна охарактеризувати, як непристойні: подекуди зухвали, іноді ризиковані, які містять у собі непристойні обриси, або збуджують чуттєвість двозначними натяками. Вони змушені приховувати їх в силу різних обставин, наприклад, через залякування, підкуп, шантаж, погрози, почуття вини, сорому, безвиході («розкажу тільки гірше мені буде, все одно не повірять, можуть і звинуватити»). Історії дітей, які зазнали різного роду використання та кривду, засвідчили, що саме секретність домінувала над ними досить довгий час. Отже секрет — це інструмент влади кривдника над дитиною, який не має терміну давності, який психологічно знищує у дитині здорову самодостатню особистість.

Четверте правило «Ні означає Ні!» має на меті навчити дитину реагувати на потреби у захисті, безпеці та самоцінності. Склався певний стереотип, що «Ні» — це прояв неповаги. Однак сьогодні говорити «Ні» — це та навичка, яка стає ознакою часу, необхідним атрибутом самодостатньої особистості, яка вміє захистити себе та своє «Я». Зазвичай і дорослим і дітям складно говорити “Ні”, тому що є бажання подобатись, бо важливо, щоб інші вважали приємними людьми, а відтак є прагнення усім догодити. Іноді незручно висловити свою думку, коли вона відрізняється від думки інших, або є бажання уникнути конфлікту. Бувають випадки, коли провина штовхає погоджуватись, замість того, щоб твердо сказати «Ні». Таким чином, страх бути знехтуваними, неприйнятними стає сильнішим, ніж власна безпека та особистісні цінності. Притаманні ці почуття людям невпевненим у собі, схильним почуватись більше об’єктами, ніж суб’єктами. Особливо гостро це стосується дітей 14-18 років, які в силу психосоціального розвитку частіше потрапляють у ризиковані ситуації, піддаючись маніпуляціям зі сторони більш агресивних та досвідченіших осіб.

П’яте правило “Поруш тишу: розкажи — почувють!” — це виклик власним можливостям у подоланні труднощів, через зусилля над собою, аби захистити себе і знайти необхідну допомогу. Дане правило покликане привернути увагу до проблеми усамітнення в ситуаціях, коли зневіра у власні сили, страх розголосу та розчарування в інших штовхає до небезпечного мовчання.

Особливо гостро це стоїть тоді, коли дитина не в силах зробити вибір — довіритись комусь, чи залишитись на самоті із своїми проблемами. Порушуючи психологічну тишу дитина свідомо долає бар’єри нерозуміння, звинувачення, страху, осуду. Оволодіваючи цим правилом дитина вчиться не лише розповідати про свої негаразди, а й вчиться диференціювати ознаки тих дорослих, яким можна, у разі нагальної потреби, повідомити про втаємничене.

Таким чином, вище представлені правила безпечної поведінки склали теоретичну основу акторської концепції формування навичок безпечної поведінки дитини і стали методологічним підґрунтям для створення онлайн курсу для роботи з дітьми.

Авторський онлайн курс «Я вмію себе захистити» є електронним методичним посібником для роботи з дітьми, розміщеним на мережевому, віртуальному майданчику (Рис. 1).

Рис. 1. Скрін вигляду онлайн курсу на платформі G-class

Даний онлайн курс для педагогів складається із п’яти онлайн-занять з дітьми. Кожне заняття покликане сприяти дослідженню власної безпечної поведінки та формуванню навичок, які зможуть захистити в ризикованих ситуаціях.

Віртуальні зустрічі учасників цих занять відбуваються у режимі реального часу із використанням спеціальних платформ для віртуальної комунікації, як то ZOOM, Googl Meet, Blue Jeans або інших, які можуть забезпечити відео- та аудіотрансляцію всіх учасників, а також функції чату, передачі документів, таблиць, презентацій, фотографій, інших файлів, відеовідображення робочого столу тощо. Для комфортного користування курсом обрано простий та зрозумілий формат структури заняття, де кожен елемент зручний у користуванні (Рис.2.).

Рис. 2. Скрін вигляду онлайн заняття «Брудний дотик не для мене» на платформі G-class.

У структурі онлайн занять є обов’язкові компоненти, які детально описані та покликані

допомогти педагогам максимально ефективно провести роботу з дітьми (Рис.3.). Наприклад, у плані заняття деталізується мета, яка є своєрідним орієнтиром, прикінцевим результатом заняття. Для глибшого осмислення матеріалу педагоги перед початком роботи мають можливість ознайомитись із коротким словником основних понять, які необхідно опрацювати

з дітьми та бути готовими відповідати на їхні запитання. У кожному занятті перераховане необхідне обладнання та додаткові матеріали, які потрібно підготувати заздалегідь аби віртуальна комунікація з групою була максимально ефективною та допомагала учасникам та учасницям отримати необхідні знання та сформувані важливі навички.

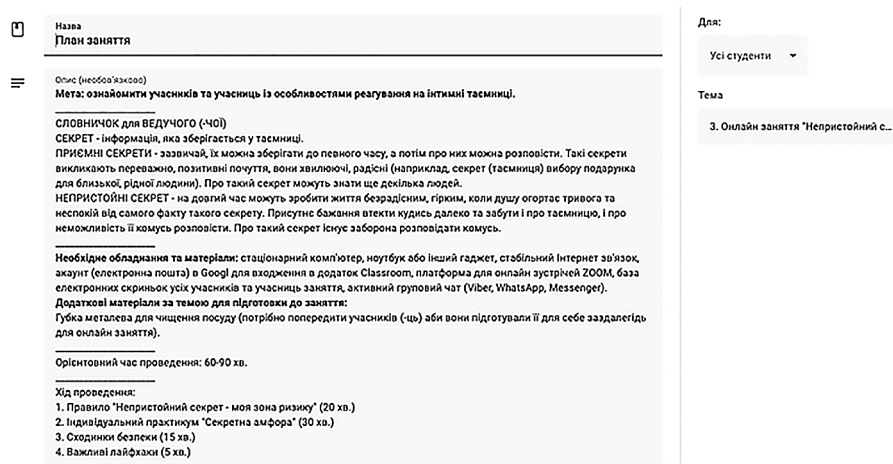

Рис. 3. Скрін вигляду плану онлайн заняття «Непристойний секрет- моя зона ризику» на платформі G-class.

Важливим компонентом кожного онлайн заняття є «Корисні лайфхаки» (Рис. 4.). Саме лайфхаки (сленговий термін), тобто практичні підказки, які діти завантажують на власні мобільні пристрої, допоможуть їм, при потребі. Корисні лайфхаки представлені у вигляді інтерактивної презентації, розробленої за допомогою онлайн інструменту Genially.

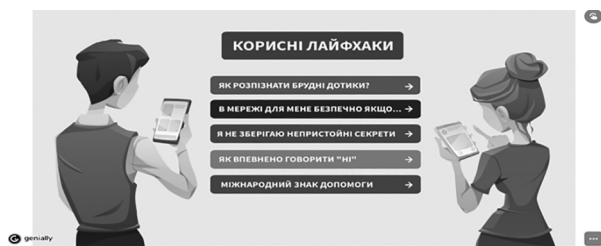

Рис. 4. Скрін вигляду «Корисних лайфхаків».

Для спрощення педагогам підготовки до роботи з дітьми у онлайн заняттях запропоновано готові онлайн шаблони вправ, механізм використання яких передбачає пряме копіювання шаблону (Рис. 5).

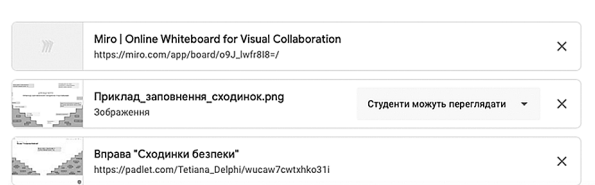

Рис. 5. Приклад шаблону вправи «Сходинки безпеки» до онлайн заняття «Небезпечний секрет — моя зона ризику».

У онлайн заняттях використовуються різні онлайн сервіси та інструменти, які допомагають педагогу продуктивно працювати з групою. Зауважимо, що разом з тим, не варто покладатись лише на різноманіття онлайн-інструментів, адже вони не можуть замінити чітке керування процесом міжособистісної взаємодії. Саме специфіка роботи онлайн змушує приділяти значну увагу взаємодії між собою всіх учасників пізнавальної діяльності. А це, в свою чергу, допоможе і педагогу, і дітям залишатись рівноправними, рівнозначними суб'єктами процесу пізнання: діти розуміють, що роблять, рефлексують з приводу того, що знають, вміють, а також мають можливість попрактикуватись у розвитку нових навичок.

Висновки. Психологічний зміст правил безпечної поведінки "Брудний дотик не для мене", "Мое тіло — моя цінність", "Непристойний секрет — моя зона ризику", "Ні означає НІ", "Поруш тишу: розкажи — почують" — став основою авторської методики "Я вмю себе захистити" для роботи з дітьми 14–18 років з метою формування у них такого рівня особистісної готовності та соціальної компетентності аби бути убезпеченими від ризикованих ситуацій.

Засвоєння та оволодіння дітьми правилами безпечної поведінки сприятиме розвитку у них нових моделей взаємодії з оточуючим світом та готовності до самозахисту у ризикованих ситуаціях, коли відсутня підтримка та опора значимих дорослих.

Онлайн курс для роботи з дітьми «Я вмію себе захистити», розроблений із використанням підходів інтерактивного навчання та принципів групової взаємодії в умовах віртуального простору, таких як активність, ініціативність та суб'єктність всіх учасників групи. Саме взаємодія у групі є вагомим ресурсом задля ефективного опанування дітьми новими когнітивно-поведінковими моделями безпечної поведінки. Структура, зміст онлайн курсу «Я вмію себе захистити» спрямовані на осмислене оволодіння дітьми поведінковими ресурсами для збереження особистих кордонів,

їхній здатності цінувати власне тіло та забезпечувати особистий психологічний комфорт, а також допоможе реагувати на потреби у захисті, безпеці, активізує усвідомлення важливості звернення по допомогу.

До перспективних напрямів дослідження зазначеної проблеми належить формування психологічних аспектів готовності педагогів до здійснення ними психопрофілактичної роботи у сфері формування навичок безпечної поведінки та розвиток професійної позиції у комунікації з дітьми на тему безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Васильєва Р. Ю. *Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності* : автореф. Дис. На здобуття наук. Ступеня канд. : спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / Васильєва Регіна Юхимівна. Житомир, 2010. 20 с.
2. *Психологічний словник* [Текст] / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова ; ред. Н. А. Побірченко. К. : Науковий світ, 2007. 274 с.
3. *Формування навичок безпечної поведінки дітей. Частина 2. Я вмію себе захистити* : метод. Посібник / автори-упоряд.: Цюман Т.П., Нагула О.Л.; за заг. Ред. Цюман Т.П. К.: Видавництво: ФОП Буря О.Д., 2017. 44 с.
4. Цюман, Т., & Нагула, О. (2021). *Психологічна формула безпеки як концептуальна основа формування навичок безпечної поведінки особистості*. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка. (35 (1), 94-100. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.3513>

REFERENCES

1. Vasylieva R. Yu. *Pidhotovka maibutnix uchyteliv do formuvannia bezpechnoi povedinky pidlitkiv u pozaurochnii diialnosti* : avtoref. Dys. Na zdobuttia nauk. Stupenia kand. [Training of Future teachers for formation of safe ehavior of adolescents in out-of-school activity]: spets. 13.00.04 "teoriiia I metodyka profesiinoi osvty" / Vasylieva Rehina Yukhymivna — Zhytomyr, 2010. — 20 s.
2. *Psykhologichnyi slovnyk* [Tekst] [Psychological dictionary] / avt.-uklad. V. V. Syniavskiy, O. P. Serhieienkova ; red. N. A. Pobirchenko. — K. : Naukovyi svit, 2007. — 274 s.
3. *Formuvannia navychok bezpechnoi povedinky ditei. Chastyna 2. Ya vmiiu sebe zakhystyty* [Formation of skills of safe behavior of children. Part 2. I know how to protect myself]: metod. Posibnyk / avtory-uporiad.: Tsiuman T.P., Nahula O.L.; za zah. Red. Tsiuman T.P. — K.: Vydavnytstvo: FOP Buria O.D., 2017. — 44 s.
4. Tsiuman, T., & Nahula, O. (2021). *Psykhologichna formula bezpeky yak kontseptualna osnova formuvannia navychok bezpechnoi povedinky osobystosti*. [Psychological formula of security as a conceptual basis for formation of safe behavior skills.] Pedahohichna osvita: Teoriiia I praktyka. Psykhologhiia. Pedahohika., (35 (1), 94-100. <https://doi.org/10.28925/2311-2409.2021.3513>

Т. Цюман, Е. Нагула

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СПОРОВОЖДЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ БЕЗОПАСНОГО ПОВЕДЕНИЯ РЕБЕНКА (НА ПРИМЕРЕ ОНЛАЙН КУРСУ ДЛЯ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ «Я УМЕЮ СЕБЯ ЗАЩИТИТЬ»)

В статье обосновано авторскую концепцию формирования навыков безопасного поведения ребенка. Раскрыто психологическое содержание пяти правил безопасного поведения, основанных на функционировании психики ребенка. Обосновано составляющие: содержательное наполнение и особенности использования онлайн курса «Я умею себя защитить» для работы с детьми по формированию навыков безопасного поведения. Указано, что формат онлайн взаимодействия требует от педагогов подготовки к занятиям, в частности к конструированию образовательного онлайн пространства, условий сотрудничества с детьми и выбора онлайн инструментов. Определено, что онлайн взаимодействие базируется на дополнительном стимулировании активности всех участников процесса освоения теоретическими знаниями и практическим навыками безопасного поведения.

Ключевые слова: формирование навыков безопасного поведения, психологическое содержание правил безопасного поведения, онлайн занятие, структура онлайн курсу «Я умею себя защитить».

T. Tsiuman, O. Nahyla

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF THE FORMATION OF SAFE BEHAVIOR SKILLS IN CHILDREN (ON THE EXAMPLE OF THE ONLINE COURSE FOR WORK WITH CHILDREN " I KNOW HOW TO PROTECT MYSELF")

In the article the author's concept of safe behavior skills formation in children is substantiated. The psychological content of five rules of safe behavior based on the functioning of the child's mental mechanisms is described. The components, content and features of using the online course "I know how to protect myself" aimed at developing safe behavior skills are highlighted and substantiated. It is noted that the format of online interaction requires teachers specific training for classes, in particular to design an educational online space, conditions for cooperation with children and the choice of online tools. It is outlined that online interaction is based on additional stimulation of activity of all involved in the process of mastering theoretical knowledge and practical skills of safe behavior.

Key words: formation of safe behavior skills, psychological content of safe behavior rules, online classes, structure of the online course "I know how to protect myself".

Стаття надійшла до редакції: 21.10.2021.

Прийнято до друку: 27.10.2021р.

Наукове видання

ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

- Психологія
- Педагогіка

PEDAGOGICAL EDUCATION:
THEORY AND PRACTICE

- Psychology
- Pedagogy

Збірник наукових праць № 36 (2) • 2021

ЮВІЛЕЙНИЙ ВИПУСК ДО 20-РІЧЧЯ ЖУРНАЛУ

Статті публікуються в авторській редакції

Науково-методичний центр видавничої діяльності
Київського університету імені Бориса Грінченка

Завідувач НМЦ видавничої діяльності *М.М. Прядко*
Заступник завідувача НМЦ видавничої діяльності, відповідальна за випуск *А.М. Даниленко*
Над виданням працювали *Т.В. Нестерова, Н.В. Клименко*

Підписано до друку 29.11.2021 р. Формат 60x84/8.
Ум. друк. арк. 13,95. Наклад 100 пр. Зам. № 1-??.

Київський університет імені Бориса Грінченка, м. Київ, 04053, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4013 від 17.03.2011 р.

Попередження! Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена на будь-яких носіях, розміщена в мережі Інтернет без письмового дозволу Київського університету імені Бориса Грінченка й авторів. Порушення закону призводить до адміністративної, кримінальної відповідальності.